

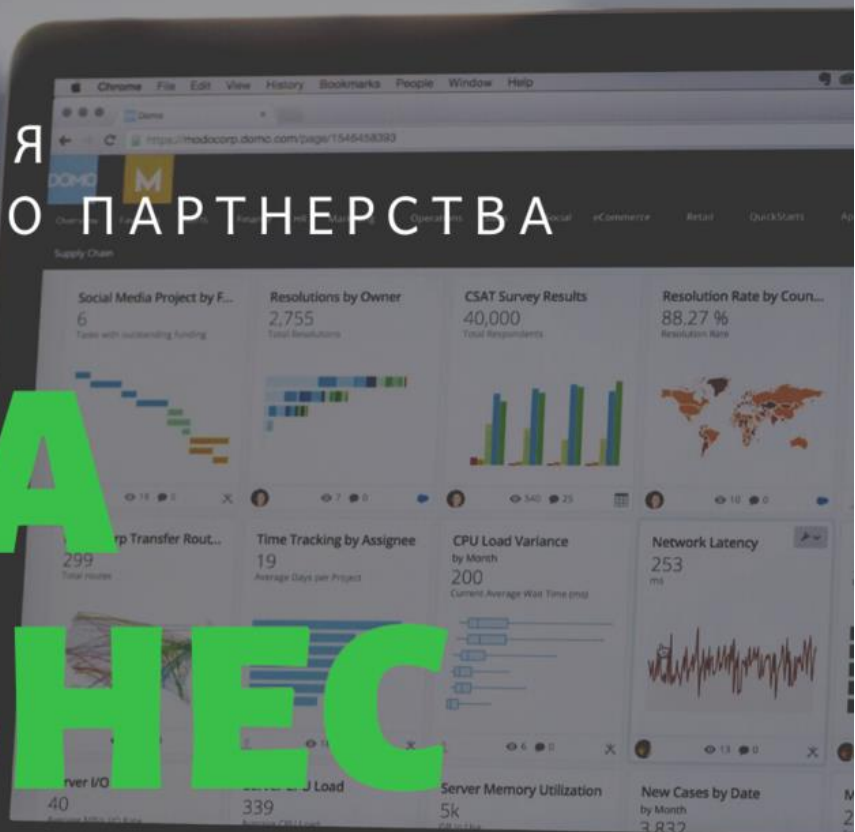

ISSN 2522-9648

ИНСТИТУТ РАЗВИТИЯ
МЕЖРЕГИОНАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА

НАУКА И БИЗНЕС

МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЭЛЕКТРОННЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
№1, 2021

ИНСТИТУТ РАЗВИТИЯ МЕЖРЕГИОНАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА

**МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЭЛЕКТРОННЫЙ
НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ
«НАУКА И БИЗНЕС»**

www.gpa.kz

№ 1 (2021)

СВИДЕТЕЛЬСТВО

**о постановке на учет периодического печатного издания, информационного
агентства и сетевого издания**

№16178-Ж

СБОРНИК НАУЧНЫХ ТРУДОВ

Нур-Султан 2021

Главный редактор: Нурболатов Б.К.

Редакционная коллегия

Раздел гуманитарно-экономических наук:

Жолдасбекова Акбота Ниязовна

Казахстан
кандидат политических наук, Проректор по
международным связям и инновациям, ЕНУ имени Л.Н.
Гумилева

Пунит Гаур

Индия
Associate Professor, CRRID, CHANDIGARH, Директор
Центра «Г-Глобал и Великий Шелковый путь» ЕНУ
имени Л.Н. Гумилева. Главный редактор журнала

Ахмад Вахшитех

Иран
Assistant Professor, RUDN. Заместитель главного
редактора журнала.
Бусурманов Жумабек Дюсешевич
Казахстан
доктор юридических наук, профессор, директор НИИ
судебно-правовых и инновационных проектов
Академии правосудия при Верховном

Суде PK Seyit Ali Avcu

Турция
доктор Ph.D международные отношения / политология

Вильмур Ауцен

Казахстан
Д.э.н., профессор

Мукашева Анар Абайхановна

Казахстан
Доктор юридических наук, профессор, заведующая
кафедрой гражданского и экологического права, ЕНУ
им.Л.Н.Гумилева ячейка 3

Gintaras Švedas

Литва
доктор юридических наук, профессор, Вильнюсский
университет

Айсин Сайкен Бакытович

Казахстан
кандидат юридических наук, ведущий научный
сотрудник, Институт законодательства Республики
Казахстан

Жусипова Бакыт Акылбаевна

Казахстан
кандидат юридических наук, доцент

Grant Christensen

США
ассоциированный профессор юридических наук,
Университет Северной Дакоты

Терехов Виктор

Литва
LLM, кафедра частного права, Вильнюсский
университет

Ирфан Шахзад

Пакистан
Редактор журнала «Policy Perspectives», Ph.D
Заместитель директора Института политических
исследований, Исламабад. Ph.D по специальности
«международные отношения и политология».

Мандана Тишеяр

Иран
Acting director, Institute of Iran and Eurasia Studies (IRAS)
& Faculty member, ECO Colleague, Allameh Tabataba'i
Univerisity (ATU)

Марина Лапенко

Россия
Кандидат исторических наук, доцент кафедры
международных отношений и внешней политики
России, СГУ им. Н. Г. Чернышевского

Ариель Гонзалес

Аргентина
MA Organizing Committee Chair Eurasia-Latin America
Conference

Пауло Ботта

Аргентина
Chair, Eurasian Studies, la Plata University

Итир Токсоз

Турция
President EUPRA

Хенрик Баллинс

Нидерланды
Professor, member of Council, EUPRA

Раздел естественно-технических наук

Жусипбеков Аскар Жагпарович

Казахстан
доктор технических наук, профессор, заведующий
кафедры "Строительство", ЕНУ им.Л.Н.Гумилева

Байдабеков Ауез Кенесбекович

Казахстан
доктор технических наук, профессор, заведующий
кафедры инженерной графики и дизайна, ЕНУ
Л.Н.Гумилева

Акчурин Айсултан Анварович

Казахстан
кандидат технических наук, Управляющий директор АО
"Байтерек девелопмент"

Каргин Джумат Бейсембекович

Казахстан
кандидат физико-математических наук, доцент,
директор департамента коммерциализации технологи

МАЗМҰНЫ

СОДЕРЖАНИЕ

Асембай М.А. ОСОБЕННОСТИ ЯЗЫКА СМС-СООБЩЕНИЙ КАК ПРЕДМЕТА ДИСКУРСОЛОГИИ: СМС ЯЗЫК – ЭПИДЕМИЯ ИЛИ ИННОВАЦИЯ.....	4
Бигожаева А. Б. ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ НА МАТЕРИАЛЕ ПОЛИТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА С РУССКОГО ЯЗЫКА НА АНГЛИЙСКИЙ.....	11
Исаева А. Б. МӘДЕНИ-ТАҢБАЛАНҒАН ЛЕКСИКА МЕН ОНЫ КӨРКЕМ ШЫҒАРМАЛАРДА АУДАРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ («ДАРАБОЗ» ТАРИХИ РОМАНЫ НЕГІЗІНДЕ)	16
Кемелхан А. М. КОНЦЕПТ «ВЕЖЛИВОСТЬ» В КОРЕЙСКОМ И КАЗАХСКОМ ЯЗЫКАХ	22
Кенжалиева М. К. ВАКЦИНАЦИЯ В ОБЪЕДИНЕННЫХ АРАБСКИХ ЭМИРАТАХ.....	28
Кереева А. А. АҒЫЛШЫН ПРЕДЛОГТАРЫН ОҚЫТУДЫҢ КОГНИТИВТІК ТӘСІЛІ.....	32
Кыдыралиева Б. Н. ЛИНГВОКУЛЬТУРНАЯ СУЩНОСТЬ РЕАЛИЙ.....	35
Қадыржанова А. Б. ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДІҢ ІЛЕСПЕ АУДАРМАДАҒЫ ЗЕРТТЕЛУІ МЕН АУДАРЫЛУЫ	39
Құрманғожаева Э. С. ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНДЕГІ СИМВОЛИЗМ КӨКІНІСІ.....	43
Ниязбаева Ж. Б. ФИЛЬМДЕРДІ АУДАРУДЫҢ НЕГІЗГІ АСПЕКТІЛЕРІ	49
Нурболатов Д. СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ СУДЕБНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ ИЗРАИЛЯ, РОССИИ И КАЗАХСТАНА.....	52
Райымжанова А. МУЛЬТИМОДАЛЬДІ МӘТІНДЕРДІ ҰЙЫМДАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ.....	57

УДК 81`13

Assembay M.A.,
Undergraduate of Translation studies of Ablaikhan
KazUIRandWL, Almaty, Kazakhstan
e-mail: marzhan.assembay@mail.ru
co-author: Doctor of Philology, Professor
Pak Nelly Sergeevna

FEATURES OF THE LANGUAGE OF SMS MESSAGES AS A SUBJECT OF DISCOURSOLOGY: SMS LANGUAGE IS AN EPIDEMIC OR INNOVATION

Keywords: SMS language, social networks, abbreviations, acronyms, communication, mobile-phones, internet, text messaging.

Abstract: The article is devoted to features of the language of SMS messages as a subject of Discursology. In the article features of the SMS as new way of communication are considered, functions of SMS, spheres of distribution, factors of popularity are characterized and the role of SMS messages in modern communication is defined. Particular attention is paid to the problem of blaming text messages for declining standards in written language.

Әсембай М.Ә.,
магистрант КазУМОиМЯ имени Абылай хана
специальность «М056-Переводческое дело,
синхронный перевод»
Алматы, Казахстан
e-mail: marzhan.assembay@mail.ru
соавтор: Пак Нелли Сергеевна,
д.ф.н., профессор

ОСОБЕННОСТИ ЯЗЫКА СМС-СООБЩЕНИЙ КАК ПРЕДМЕТА ДИСКУРСОЛОГИИ: СМС ЯЗЫК - ЭПИДЕМИЯ ИЛИ ИННОВАЦИЯ

Ключевые слова: СМС-сообщения, социальные сети, интернет, сокращения, мобильные телефоны, СМС-переписка, короткое текстовое сообщение.

Аннотация: Статья посвящена особенностям языка СМС-сообщений как предмета дискурсологии. В статье рассмотрены особенности СМС как нового способа общения, охарактеризованы функции СМС-сообщений, сферы распространения, факторы популярности и определена роль СМС-сообщений в современном общении. Особое внимание уделяется проблеме обвинения текстовых сообщений в снижении стандартов письменной речи.

Понятие «SMS» («Short Message/Messaging Service») или русская ее версия «СМС» («Служба Мобильных Сообщений»), как и сам мобильный телефон, заимствованное. Эта современная услуга, разработанная для обмена текстовыми сообщениями посредством сотового телефона, возникла в конце прошлого века. В 1991 году «ETSI» (Институт стандартов в области телекоммуникаций) представил технологию обмена текстовыми блоками для мобильных абонентских станций, а в декабре 1992 года, под Рождество, один из инженеров британской компании сотовой связи «Водафон» Нейл Папуорт (Neil Papworth) отправил с компьютера на сотовые телефоны своих коллег «самое первое в мире короткое текстовое сообщение — Merry Christmas-92» [1]. Так в XX веке общество вступило в эпоху очередных социальных изменений и СМС-сообщения как вид мобильной коммуникации пришли на смену телеграфу и пейджинговой связи.

Однако трудно сказать, что это новая технология стала сразу популярной. На раннем этапе услуга предоставлялась бесплатно, и немногие пользователи знали о ее существовании. На рубеже XX и XXI веков, когда приобретение сотового телефона стало доступным для достаточно широкого круга потребителей, только тогда сервис получил признание сначала в среде молодых людей, которые увидели в услуге и возможность сэкономить время и новое средство самовыражения; а впоследствии и старшее, более консервативное поколение пользователей оценило новое средство коммуникации. Вскоре услуга

стала платной, но стоимость отправки одного сообщения все равно была значительно ниже стоимости минуты разговора, поэтому на популярности и темпах распространения сервиса это не отразилось. Доходы сотовых компаний резко увеличились, это дало толчок к дальнейшему продвижению сервиса на рынке услуг сотовой связи, для чего была организована масштабная рекламная поддержка. Более того, с 2000 года у пользователей разных сотовых операторов появилась возможность общаться друг с другом. Все это способствовало быстрому росту популярности СМС. Стремительное распространение сервиса СМС во всем мире привело к формированию и развитию особого языка коротких текстовых сообщений [2].

По данным портала статистических данных «Статистиками», в 2000 году число отправленных во всем мире СМС-сообщений составило 17 миллиардов, за 2001 год увеличилось до 250 миллиардов, а в 2004 году достигло 500 миллиардов коротких текстовых сообщений [3]. Аналитики подсчитали, что к концу 2010 года количество посланных сообщений превысило 2,4 триллиона. Спектр предоставляемых сервисом СМС услуг постоянно растет, что делает службу мобильных сообщений массовой и общедоступной. Сегодня при помощи СМС мы можем получать сведения о балансе денежных средств на счету, метеосводки, последние известия, комментарии спортивных мероприятий, рекламу, гороскопы, курсы валют, анекдоты, психологические тесты, толкования снов, различные игры и многое другое.

Однако в мире разрабатываются, внедряются и успешно применяются и более уникальные проекты. СМС-сообщения активно применяются в качестве средства помощи в предотвращении развития возможных заболеваний, информирования о результатах анализов, напоминания для пациентов о встрече с врачом или о соблюдении предписаний врача, а также в процессе реабилитации. В Германии в поиске преступников участвуют добровольные СМС осведомители, работающие в сферах, связанных с постоянным контактом с людьми. К таким относятся, например, профессии работников общественного транспорта. В США действует анонимная линия для отправки СМС-сообщений, созданная ради снижения уровня преступности в стране, а также активно ведется кампания «Wireless Amber Alerts», целью которой является задействовать как можно больше местного населения в выяснении местонахождения похищенных детей. В Китае и Нидерландах используется программа «neighbourhood watch» — полиция рассылает местным жителям СМС-сообщения о пропавшем ребенке, серии грабежей и т.д. [2].

Кроме того, текстологи и лингвисты изучают особенности СМС переписки, в том числе индивидуальные лингвистические искажения, с помощью которых, например, можно установить автора сообщения и, как следствие, использовать это в качестве улики.

Сервис СМС активно используют власти Сингапура в качестве оповещения жителей города-государства о возможной террористической угрозе или надвигающейся крупномасштабной катастрофе. Когда температура воздуха превышает 41 градус по Цельсию, что является критическим показателем для здоровья, испанцы получают СМС рассылку с рекомендацией воздержаться от длительного нахождения на улице. В Малайзии короткие текстовые сообщения предупреждают людей о приближающихся цунами и землетрясениях. МЧС Республики Казахстан уже успешно апробировало СМС-оповещение граждан о чрезвычайных ситуациях на территории Респблики. В Британии подписавшихся оповещают о наводнениях, пробках, террористической угрозе, сборе мусора и т.д. В Риме и Хельсинки для пассажиров является привычной оплата проезда в общественном транспорте посредством отправки СМС-сообщения на установленный сервисный номер. В Риге оплату за использование муниципальных автостоянок можно также производить через отправку соответствующего СМС-сообщения [2].

Текстовые сообщения обладают огромным потенциалом в сфере предоставления помощи и совета, поэтому в некоторых странах действуют психологические СМС-службы. В Соединенных Штатах Америки активно используется энциклопедический проект «Cellphedia», по принципу работы схожий с «Wikipedia» и «Google Answers». «Cellphedia» дает возможность пользователям в виде СМС-сообщений задавать вопросы из различных областей науки, культуры и т.д. и получать на них ответы. В России с помощью сервиса «СМС-переводчик», разработанного «Промт» и «i-Free», владельцы мобильных телефонов могут переводить отдельные слова и даже небольшие фразы с большинства иностранных языков на русский и наоборот.

Учащиеся некоторых шотландских школ получают СМС-уведомление с результатами сданных экзаменов за день до их официального объявления. Во многих странах успешно действует система «СМС-Дневник», посредством которой родителей информируют об уровне посещаемости их ребенком занятий, его успеваемости, об изменениях в расписании уроков, о классных и внеклассных мероприятиях и т.п. Стоит добавить, что, например, в Хорватии эта система функционирует как программа, одобренная на уровне государства. В Великобритании изобретен «умный» чайник, владельцу которого необходимо лишь отправить на, определенный номер СМС-сообщение, и электроприбор включится дистанционно. В

ряде мусульманских стран (например, в Саудовской Аравии и Объединенных Арабских Эмиратах) мужчина имеет законное право развестись со своей женой посредством СМС. Кроме того, служба СМС применяется и в политических целях — от организации невинных акций флэш моба до демонстраций протеста. Например, в 2001 году филиппинские повстанцы использовали СМС-сообщения для координации своих действий [2].

Таким образом, мобильный телефон сегодня — это не только один из самых популярных способов общения, средство получения, хранения и обмена информацией, но также неисчерпаемый источник для реализации разнообразнейших возможностей и услуг. Как отмечает ведущий британский лингвист Д. Кристал, польза сервиса мобильных сообщений для человечества «поистине неопределима» [4]. И он воздвиг себе не только нерукотворный памятник, но и вполне материальный. В 2006 году в Германии немецкий художник Матиас Хаас установил в Университете изящных искусств в Дрездене скульптуру «Der Bote» («The Messenger»).

Человечество пережило несколько революций, вызванных модернизацией способов и средств коммуникации. Эти преобразования непосредственным образом сказывались на языке, культурных традициях и социальном поведении людей. Согласно отчету «СТИА» («Cellular Telecommunication Industry Association»), в мире количество пользователей СМС более чем в два раза превосходит число пользователей электронной почты [5]. Исследование, проведенное организациями «Pew Internet» и «American Life Project», показало, что СМС-переписка стала самым популярным средством коммуникации для молодых американцев, одна треть из которых отправляет более 100 коротких текстовых сообщений ежедневно [6]. «Секрет популярности SMS прежде всего объясняется выдающейся функциональностью и демократичностью этого сервиса. Последнее — пожалуй, ключевой момент. SMS - возможно, один из самых демократичных сервисов нашего века», - говорит Леонид Решетов, почетный доктор Стокгольмского университета, консультант нескольких скандинавских телекоммуникационных компаний, уже несколько лет исследующий феномен SMS (как в Европе, так и в России). «В целом уже можно говорить об SMS как о социокультурном феномене. Совпали три тенденции. Первая стремление человека к мобильности и в бизнесе, и в жизни. Как следствие, вторая тенденция - люди (даже очень близкие) общаются с помощью разного рода коммуникативных технологий ... так же часто, как и лично Наконец, третья тенденция проявляется как реакция (иногда неосознанная) на первые две: в условиях всеобщей мобильности и нарастающей технологизации межличностных коммуникаций человек пытается сохранить для себя многовековую традицию общения посредством письма. Технологии + мобильность + традиция - вот формула феномена SMS» [7].

Безусловно, общение с помощью СМС имеет и свои недостатки: ограниченный объем передаваемой информации, отсутствие возможности оценить жесты, мимику, позы, визуальный контакт, тембр голоса и т.п. отправителя, возможность недопонимания или искажения смысла послания и несоблюдение орфографии, как следствие стремления к экономии символов, времени и усилий. В целом же, у СМС-коммуникации, по мнению респондентов, гораздо больше преимуществ, чем недостатков. Так как переписывающиеся люди находятся на расстоянии и невидимы друг для друга, они не имеют возможности сопровождать свои высказывания мимикой и жестами. В SMS - общении этот недостаток можно компенсировать «смайликами». Это слово – от английского smile («улыбка») – обозначает значки, создаваемые с помощью вспомогательных небуквенных символов клавиатуры. Они создают иллюзию одновременного говорения и действия, что, в свою очередь, создает эффект присутствия, хотя довольно далекий от реального общения. В настоящее время смайлы – неотъемлемая часть SMS-сообщений. Чаще всего они используются в неофициальных переписках, но в последнее время смайлы замечаются и в деловых переписках. Они выполняют особую роль: служат для передачи эмоций, являются индикатором настроения, помогают экономить время, выражать свои мысли, иногда просто спасают, когда нечего сказать.

Исследователи также отмечают, что новая форма общения выполняет целый ряд важных социальных функций. Американская исследовательница Наоми С. Бэрон (N.S. Baron) полагает, что СМС-общение стало новой формой досуга и выполняет функцию «коротания времени» — главным образом, в странах, где большая часть населения пользуется общественным транспортом и проводит значительное количество времени в его ожидании [8]. Наиболее популярными местами, где люди в силу объективных причин общаются именно посредством СМС являются: общественный транспорт (36%), спортивные мероприятия (25%), места скопления людей или шумные собрания (23%), аудитории учебных заведений (22%) и учреждения здравоохранения (12%) [9].

Известный британский антрополог Кейт Фокс считает, что СМС переписка вернула англичанам возможность регулярного спонтанного общения: «В нашем скоростном современном мире заметно снизился количественно и качественно уровень общения ... Мы постоянно находимся в дороге, добираясь

либо из дома на работу, либо с работы домой, и большую часть времени проводим среди незнакомых людей в поездах, и автобусах или в одиночестве в собственных автомобилях. Эти факторы особенно проблематичны для англичан, поскольку мы более замкнуты и социально заторможены, чем представители других культур; мы не вступаем в контакт с незнакомыми людьми, не очень быстро и нелегко заводим новых друзей. Проводная телефонная связь позволяет нам контактировать друг с другом, но не обеспечивает того регулярного, непринужденного, спонтанного общения, характерного для небольших сообществ, какими большинство из нас жили до промышленной революции. Мобильные телефоны – и особенно возможность посылать дешевые короткие сообщения – вернули нам ощущение общности и взаимосвязи. Мобильные телефоны – противоядие от одиночества и стрессов современной городской жизни, «социальный якорь спасения» в мире отчуждения и равнодушия». Исследовательница иллюстрирует свою мысль следующим примером: «Вообразите типичный короткий деревенский разговор «через садовую ограду»: 'Hi, how're you doing?' — 'Fine, just off to the shops. Oh, how's your mum?' — 'Much better, thanks.' — 'Oh, good, give her my love. See you later'. Если убрать большинство гласных из этих фраз и остальные буквы записать «языком текстового сообщения» (HOW RU? CU L8ER), то получится типичное SMS-сообщение: сказано немного — дружеское приветствие, кое-какие новости, — но личная взаимосвязь установлена, людям напомнили, что они не одиноки. До обретения возможности посылать и получать текстовые сообщения, используя мобильные телефоны, многие из нас были вынуждены жить без этой, казалось бы, пустяковой, но важной с психологической и социальной точек зрения формы общения» [10].

Другие ученые также отмечают, что обмен короткими мобильными сообщениями способствует поддержанию взаимоотношений и урегулированию конфликтов, укреплению групповой идентичности и выполняет функцию «социального клея» [11].

Многие педагоги озабочены сложившимся положением, так как новая и нестандартная орфография, используемая в СМС-сообщениях, ведет, по их мнению, к ухудшению навыков письма у молодого поколения и, следовательно, к неспособности грамотно выражать свои мысли. На проблему всерьез обратили внимание после ныне уже всемирно известного сочинения 13-летней Энн, ученицы одной из шотландских школ, на невинную тему «Как я провела лето», написанном на «чистом» СМСподъязыке: «My smmr hols wr CWOT. B4, we usd 2 go 2 NY2C my bro, his GF & thr 3 :-@ kds FTF. ILNY, it's gr8. Bt my Ps wr so {-/BC o 9/11 tht they dcdd 2 stay in SCO & spnd 2wks up N. Up N, WUCIWUG - 0. Iws vvv brd in MON. 0 bt baas & AAAJA. AAR8, my Ps wr :-) they sd 1CBW, & tht they wr hap-p 4 the pc&qt...1DTSIII wntd 2 go hm ASAP, 2C my M8s again. 2day, I cam bk 2 skool. I feel v O:-) BC I hv dn all my hm wrk. Now its BAU...» — «My summer holidays were a complete waste of time. Before, we used to go to New York to see my brother, his girlfriend and their three screaming kids face to face. I love New York, it's great. But my parents were so worried because of the 11 September that they decided to stay in Scotland and spend two weeks up north. Up north, what you see is what you get – nothing. I was very very very bored in the middle of nowhere. Nothing but sheep and mountains. At any rate, my parents were happy – they said it could be worse and that they were happy for the peace and quiet... Idiots!! I wanted to go home as soon as possible, to see my mates again. Today, I came back to school. I feel very saintly because I have done all my homework. Now it's business as usual...» [12].

Появление сочинения шотландской школьницы вызвало серьезный резонанс в СМИ, и реакция, главным образом, была негативной. Газетные заголовки на тему влияния СМС-жаргона на литературный язык [2]:

- «Txt and email 'reduce IQ more than cannabis'» (The Daily Mail) [Электронный ресурс];
- «Text messages destroying our language» (The Daily of the University of Washington) [Электронный ресурс];
- «I h8 txt msgs: How texting is wrecking our language» (The Daily Mail) [Электронный ресурс];
- «Shock: text messages blamed for declining standards in written language» (TechDigest) [Электронный ресурс];
- «Our language is being murdered» (The Sunday Times) [Электронный ресурс];
- «Texting is making English a foreign language» (The Telegraph) [Электронный ресурс];
- «SMS-ки угрожают социальному прогрессу» (Новости Мобильной связи от Портала COTA1) [Электронный ресурс];
- «Мы их теряем. Мировая SMS-эпидемия охватила и российских подростков» (Новые Известия) [Электронный ресурс];
- «SMS меняют английский язык» (Компьюлента) [Электронный ресурс];

• «Я тя Лав! У школы появился новый враг - мобильники» (Комсомольская правда) [Электронный ресурс] и т.д.

Однако эмпирические исследования показывают, что низкий уровень подготовки детей не связан напрямую с СМС-перепиской [13]. В статье М. Ю. Сидоровой «Засоряют ли SMSки русский язык?» или «На зеркало нечего пенять...», говорится о том, что не СМС-сообщения виноваты в том, что наше поколение неграмотное, а некоторые негативные процессы, которые произошли в нашем обществе: снизился интерес к чтению и изучению русской классической литературе, появление «дешёвой» и некачественной литературы, ослабли требования к изучению русского языка, нет системы в преподавании этих предметов [20]. Некоторые специалисты полагают, что обмен текстовыми сообщениями при помощи мобильных телефонов, наоборот, способствует развитию навыков письменной речи, поскольку требует выражения мыслей в весьма сжатой форме [14]. Д. Кристал считает, что язык СМС — самое последнее проявление человеческой способности к языковому творчеству и приспособлению языка к различным условиям [15]. По словам этого известного лингвиста, внедрение любой новой технологии сопровождается появлением «пророков смерти языка». Примерами тому могут служить XV век (изобретение книгопечатания), XIX век (изобретение телефона) и, конечно же, XX век (изобретение телевизора) [16]. В XXI веке эти пророки обеспокоены гипотетически пагубным влиянием на язык СМС-переписки.

В своей работе «From Statistical Panic to Moral Panic: The Metadiscursive Construction and Popular Exaggeration of New Media Language in the Print Media» К. Терлоу оценивает ситуацию вокруг споров в научных и околонаучных кругах, касающихся пагубного влияния СМС-переписки и других способов электронной коммуникации на общий уровень грамотности, знание и соблюдение норм стандартного языка, прежде всего, среди молодежи. Лингвист вполне аргументировано свидетельствует о том, что большинство опасений, высказывающихся, в том числе, в прессе не просто необоснованны, но порой даже сфабрикованы, а поддержание ажиотажа вокруг этой темы зачастую стимулируется коммерчески заинтересованными в этом компаниями [17]. Необходимо заметить, что имеется ряд работ, авторы которых указывают на явно положительное влияние СМС-переписки и ее роль в повышении уровня грамотности детей [18]. Многие специалисты из сферы образования высоко оценивают педагогический потенциал коротких текстовых сообщений. Так, с некоторых пор в Австралии (в штате Виктория) студенты посещают уроки техники написания СМС-сообщений, во время которых развивают навыки написания в формате СМС, составляют свои собственные словари аббревиатур и вместе с тем сравнивают язык и синтаксис СМС подязыка с нормативным английским языком.

В данное время СМС – сообщения, несмотря на ненормативность, необычность языкового облика, служат самым распространенным средством формального общения и является позитивной частью коммуникации. Это закономерное явление, так как язык – «живой организм». Он постоянно развивается и отвечает на новшества в жизни формированием новых языковых явлений и факт существования нового языка общения признать необходимо. СМС – сообщения – удобны, практичны и дешевы, а порой просто необходимы. Под формальным общением подразумевается то, что СМС-технология широко используется в деловой среде для деловой переписки. СМС-формат является одним из наиболее востребованных сервисов, так как он повышает скорость деловой коммуникации и мобильность деловых контактов. SMS-сообщения могут выполнять самостоятельную коммуникационную функцию между абонентами мобильных телефонов, а также могут быть использованы для оперативного дополнения (уточнения) информации, переданной при помощи традиционных средств делового общения. Популярность SMS-письма в деловой среде объясняется с отсутствием обязательных для традиционных писем-сообщений требований к оформлению и реквизитам. Об огромной роли, которую играет СМС-коммуникация в нашей жизни, свидетельствует тот факт, что язык коротких текстовых сообщений уже выходит за пределы телефонных дисплеев. Начало XXI века было ознаменовано рождением нового литературного жанра - СМС-книги: романы, стихотворения.

Более того, в настоящее время СМС-сообщения анализируют и сравнивают с мгновенными сообщениями, посылаемыми с персональных компьютеров, с электронными письмами, чатами мессенджеров, MMS-сообщениями, а также обычными письмами, телефонными звонками и телеграммами. Д. Кристал, выражает свою глубокую уверенность в том, что в ближайшем будущем может появиться отдельная отрасль лингвистики, нацеленная на изучение языковых аспектов СМС - «cellinguistics» [19] – что-то вроде «телефонная лингвистика» или «СМС-лингвистика» или «лингвистика СМС».

Известно, что «максимальный размер сообщения в стандарте GSM 140 байт (1120 бит). Таким образом, при использовании 7-битной кодировки (латинский алфавит и цифры) можно отправлять

сообщения длиной до 160 символов. При использовании 8-битной кодировки (немецкий, французский язык) можно отправлять сообщения длиной до 140 символов. Для поддержки других национальных алфавитов (китайского, арабского, русского и др.) используется 2-байтовая (16-битная) кодировка UTF-16. Таким образом, SMS, написанное кириллицей, не может превышать 70 знаков. Многие абоненты сотовых сетей предпочитают писать SMS на родном языке, используя латинские буквы (транслит), что первоначально было обусловлено отсутствием поддержки кириллицы телефонными аппаратами, а также тем, что на латинице можно писать более длинные SMS (160 вместо 70 символов на кириллице)». Следует отметить, что последние модели сотовых телефонов (а также смартфоны и коммуникаторы) имеют возможность использовать разнообразные шрифты, цветной фон, звук (включая мелодии), графические и анимационные изображения («гифки»). Количество текстовых сообщений, использующих аудиовизуальный способ кодирования, постоянно увеличивается.

Когда фактор времени является решающим, некоторые пользователи сотовых телефонов прибегают к помощи одной из систем предикативного набора, например, «Т9» (от англ. «Text on 9 keys» — набор «текста на 9 кнопках»). Учитывая последовательность и количество набранных букв, система, обладающая встроенным словарем, пытается предугадать слово, которое пытается ввести пользователь. Основное преимущество «Т9» заключается в том, что эта система позволяет экономить время и усилия, избегая дополнительных нажатий. Существует также система «iTAP», способная предугадывать целые фразы. Кроме того, данная система является более совершенной, так как «запоминает» наиболее часто употребляемые пользователем слова и в первую очередь предлагает их при наборе.

В последние годы в лингвистике растет интерес к изучению невербальных средств коммуникации, так называемой «визуальной информации», «что отмечается в большинстве исследований, посвященных не традиционной лингвистике текста, а лингвистике семиотически осложненного, "нетрадиционного", видеовербального, составного, поликодового, креолизованного текста» [Ворошилова, 2006, с. 181]. В свете этих исследований можно говорить о тенденции к «креолизации» коротких текстовых сообщений.

Итак, СМС – сообщения нужны для быстрой передачи информации во всех сферах жизнедеятельности человека: в формальном и неформальном среде общения. СМС переписка вернула людям возможность регулярного спонтанного общения, ощущение общности и взаимосвязи. Нужно обратить особое внимание на такую специфическую функцию общения по СМС, как сохранении тайны переписки, возможности отправки сообщения в ситуациях, когда телефонный разговор невозможен.

Список использованной литературы

1. Сегина К. Краткая история SMS-сленга / Кирилльская латина. – 2006. [Электронный ресурс]. URL: <http://vww.mobimag.ru/ShowArticle.php?id=674&prn=1>
2. Венедиктова Ю.Е. СМС-сообщения: опыт типологического исследования. - М., 2011. – 20 с.
3. Портал статистических данных – Статистика.RU, - 2020. [Электронный ресурс]. URL: <http://www.statistika.ru/>
4. Crystal D. Txtng: The Gr8 Db8. - New York: Oxford University Press, 2008. – 116 p.
5. Cellular Telecommunication Industry Association [Электронный ресурс]. URL: <http://www.ctia.org/>
6. The Reuters news agency online [Электронный ресурс]. URL: <http://www.reuters.com/?>
7. Биргер П. Мир в капле воды // «Эксперт Северо-Запад»: онлайн версия журнала. - 2004. - 04 октября. - № 37 (194) [Электронный ресурс]. URL: http://www.expert.ru/northwest/2004/37/37no-stema2_49867/
8. Crystal D. Txtng: The Gr8 Db8. - New York: Oxford University Press, 2008. – 99 p.
9. The Mobile Communication Society. A cross-cultural analysis of available evidence on the social uses of wireless communication technology: a research report prepared for the International Workshop on Wireless Communication Policies and Prospects: A Global Perspective, held at the Annenberg School for Communication, University of Southern California, Los Angeles, 8 and 9 October, 2004 / M. Castells, M. Fernandez-Ardevol, Q.J. Linchuan [et al] [Электронный ресурс]. Систем. требования: Adobe Acrobat Reader. — URL: http://science.convergencelab.ru/files/Castells_The_Mobile_Communication_Society.pdf
10. Фокс К. Наблюдая за англичанами: скрытые правила поведения / пер. с англ. И.П. Новоселцкой. - М.: РИПОЛ классик, 2008. - 510 с.

11. Configurations of Relationships in Different Media: FtF, Email, Instant Messenger, Mobile Phone, and SMS / H. Kim, GJ . Kim, H.W. Park [et al] // online Journal of Computer-Mediated Communication. - 2007. - 12(4) [Электронный ресурс]. URL: <http://jcmc.indiana.edu/voll2/issue4/kim.html>
12. Frehner C. Email - SMS - MMS: the linguistic creativity of asynchronous discourse in the new media age // Linguistic Insights. Studies in Language and Communication / ed. by M. Gotti. - Bern; Berlin; Bruxelles; Frankfurt am Main; New York; Oxford; Wien: Peter Lang, 2008. - Vol. 58. - 294 p.
13. Androutsopoulos J., Schmidt G. SMS-Kommunikation: Ethnografische Gattungsanalyse am Beispiel einer Kleingruppe // Zeitschrift fur Angewandte Linguistik. - Frankfurt am Main: Peter Lang, 2002. - Heft 36. - S. 49-80.
14. Leake J: Texting boosts children's literacy ;-) // The Sunday Times online. - 2008. — 25 May [Электронный ресурс]. URL: <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/uk/education/article3998970.ece>
- Lee, 2002, Электронный ресурс; Plester, Wood, Bell, 2008; Plester, Wood, Joshi, 2009
15. Crystal D. Txtng: The Gr8 Db8. - New York: Oxford University Press, 2008. – 175 p.
16. Crystal D. The scope of Internet linguistics // Paper given online to the American Association for the Advancement of Science meeting, February 2005 [Электронный ресурс]. Систем, требования: Adobe Acrobat Reader. - URL: http://www.davidcrystal.com/DC_articles/Internet2.pdf
17. Thurlow C. From statistical panic to moral panic: the metadiscursive construction and popular exaggeration of new media language in the print media // online Journal of Computer-Mediated Communication. — 2006. — 11(3). - p. 667-701 [Электронный ресурс]. URL: <http://jcmc.indiana.edu/voll1/issue3/thurlow.html>
18. Plester B., Wood C, Joshi P. Exploring the relationship between children's knowledge of text message abbreviations and school literacy outcomes // British Journal of Developmental Psychology. - Leicester, Leicestershire: British Psychological Society, 2009. - Vol. 27, Num. 1. -P . 145-161.
19. Crystal D. Txtng: The Gr8 Db8. - New York: Oxford University Press, 2008. – 69 p.
20. Лагошина, М. С. Как влияет SMS сообщение и интернет общение на грамотность школьников / М. С. Лагошина, Ю. А. Саева. — Текст : непосредственный // Юный ученый. — 2017. — № 2.2 (11.2). — С. 61-65. [Электронный ресурс] URL: <https://moluch.ru/young/archive/11/831/>

Бигозжаева Акбота Бахытбековна
Bigozhayeva Akbota Bakhytbekovna
магистрант 2-го курса,
Казахский университет международных
отношений и мировых языков им. Абылайхана,
Алматы, Казахстан
bota98.kz@mail.ru

**ОСОБЕННОСТИ ПЕРЕВОДА ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ НА МАТЕРИАЛЕ
ПОЛИТИЧЕСКОГО ДИСКУРСА С РУССКОГО ЯЗЫКА НА АНГЛИЙСКИЙ**

**FEATURES OF TRANSLATION OF PHRASEOLOGISMS ON THE MATERIAL OF
POLITICAL DISCOURSE FROM RUSSIAN TO ENGLISH**

***Аннотация.** Данная статья исследует специфику перевода фразеологизмов в политических речах на русском языке, авторами представлены основные проблемы и способы перевода таких фразеологических единиц. В статье по каждому способу перевода предложены примеры с разбором особенностей перевода, а также выводы, которые следует принять во внимание специалисту-переводчику, изучающему данную проблематику. Изучение особенностей перевода фразеологизмов на материале политического дискурса становится важным, поскольку в политической среде выявляются новые тренды в развитии языка.*

***Ключевые слова:** политический дискурс, фразеологизм, фразеологическая единица, метод перевода, фразеологический эквивалент, фразеологический аналог, калькирование, описательный перевод.*

***Summary.** This article examines the specifics of the translation of phraseological units in political speeches in Russian; the authors present the main problems and methods of phraseological units translating. In the article, for each method of translation, examples are proposed with an analysis of the features of translation, as well as conclusions that should be taken into account by a translator who studies this problem. The study of translation peculiarities of phraseology in the material of political discourse becomes important because the political environment reveals new trends in language development.*

***Keywords:** political discourse, phraseological unit, phraseological unit, translation method, phraseological equivalent, phraseological analogue, tracing, descriptive translation.*

Политический дискурс стал объектом пристального внимания лингвистов в последние двадцать лет, за которые возникло целое направление в языкознании – политическая лингвистика [1, с.10]. Для того чтобы политический текст оказывал желаемое воздействие на слушателей, он должен отвечать определенным требованиям, таким как яркость изложения, политическая страстность и образность. Всего этого можно добиться, используя определенные стилистические, риторические и языковые средства, в числе которых присутствуют устойчивые сочетания слов или же фразеологизмы.

Изучение специфики перевода фразеологизмов в политическом дискурсе представляется важным, поскольку в политической сфере возникают и проявляются новые тенденции в развитии языка. Фразеологизм – это сложная лингвистическая единица. В нем содержится не только смысл, но и внешняя форма, и оценка объекта или явления. Это приводит к тому, что перевод фразеологизма на иностранный язык становится сложной и творческой задачей [2, с. 154].

Целью статьи является обобщение существующих способов перевода фразеологических единиц на материале политического дискурса с объяснением особенностей такого перевода на предложенных примерах. Объектом исследования в данной статье выступают фразеологизмы, лексика которых употребляется в политических речах.

Перевод фразеологизмов условно делят на два вида: фразеологический и нефразеологический перевод. К первому относят перевод подбором эквивалента (полного или частичного), а ко второму перевод иными средствами ввиду отсутствия фразеологических эквивалентов и аналогов. Кроме того, между ними может быть множество промежуточных способов перевода, например, перевод с учетом стиля, различный перевод образной и необразной фразеологии и так далее. Большинство исследователей выделяют четыре основных способа перевода фразеологизмов. К ним относятся: –метод фразеологического эквивалента; –метод фразеологического аналога; – дословный перевод

фразеологизмов или калькирование; – описательный перевод фразеологизмов.

Рассмотрим *первый метод перевода* фразеологизмов – метод фразеологического эквивалента на следующем примере:

«Мы встретились, поговорили. Он, оказывается, взял с собой диктофон, тайно записал разговор, а потом опубликовал его в прессе. Я не мог поверить своим ушам и глазам» - разговор В. В. Путина с генеральным секретарем НАТО Андерсом Фог Расмуссеном)

“We met and talked (with NATO chief Anders Fogh Rasmussen), and it turned out he had brought a voice recorder with him and secretly recorded our conversation and then published it in the press. I couldn't believe my eyes and ears. That's some kind of nonsense, you understand”. [5]

Тут можно увидеть полное соответствие устойчивого выражения в исходном и переведенном вариантах. В русском языке фразеологизм *«не верить глазам и ушам»* со значением *«сильно удивляться, изумляться, поражаться услышанному (обычно чему-либо неожиданному)»* имеет фразеологический эквивалент в английском языке *«not believe someone's eyes and ears»* – *«to be so surprised by what you see or hear that you think you are imagining it»* (Longman English Dictionary).

Рассмотрим следующий пример смоделированной фразы:

«Мы вынуждены жить по принципу «доверяй, но проверяй» [8].

«We are obliged to live by the principle of “trust but verify».

Данный пример иллюстрирует применение метода фразеологического эквивалента с полным соответствием в обоих языках. Оба сочетания имеют значение *«необходимо проверять все и не доверять словам»*. Аналогичный способ перевода может быть использован и для следующей пары фразеологизмов:

«Кому суждено быть повешенным, тот не утонет» [11].

They say that those who are destined to be hanged are not going to drown” [16].

Как и в предыдущем примере, здесь применен метод полного фразеологического эквивалента. Русская поговорка имеет эквивалент в английском языке с полным совпадением значения.

Второй метод перевода фразеологизмов – метод фразеологического аналога. Ниже приведены примеры, иллюстрирующие данный тип перевода ФЕ.

Во время выступления на 70-й сессии Генеральной Ассамблеи ООН 28 сентября 2015 г. Владимир Владимирович Путин произнес:

«А, следовательно, не нужно считаться и с ООН, которая зачастую, вместо того чтобы автоматически санкционировать, узаконить нужное решение, только мешает, как у нас говорят, «путается под ногами».

«And they did not have to reckon with the U.N., which, instead of acting to automatically authorize and legitimize the necessary decisions, often creates obstacles or, in other words, stands in the way» [10].

В данном примере представлен фразеологический оборот *«путаться под ногами»*, который имеет значение *«находясь рядом, мешать своим присутствием, отвлекать от дел»*. При переводе употреблено эквивалентное соответствие *«to stand in the way»*, имеющее значение *«to try to stop or prevent something or someone»*. Данная английская идиома имеет значение *«пытаться остановить кого-либо, препятствовать кому-либо»*, что не в полной мере совпадает с русским фразеологизмом, поэтому применен метод фразеологического аналога. Похожий пример можно наблюдать в цитате, взятой из обращения В. В. Путина 18 марта 2014 года:

«И в случае с Украиной наши западные партнёры перешли черту, вели себя грубо, безответственно и непрофессионально».

«And with Ukraine, our western partners have crossed the line, playing the bear and acting irresponsibly and unprofessionally» [4].

В вышеприведенном примере словосочетание *«вести себя грубо»* заменено аналогичным идиоматическим выражением *“to play the bear”*. Высказываясь о возвращении капиталов в Россию, президент В. В. Путин употребил следующую фразу:

«Мы не убеждены, что будем замораживать счета, но вы замучаетесь пыль глотать, бегая по судам, пытаясь разморозить эти средства».

«We are not sure that that we'll freeze the accounts but you'll have to run around till you're dead asking the courts to unfreeze these funds» [7].

В данном примере яркое русское идиоматическое выражение переведено нейтральным английским. В русском ФЕ *«глотать пыль»* имеет значение *«делать что-нибудь длительно и испытывая большие затруднения»*, английское *«to run around till you're dead»* – *«to be very busy doing a lot of different things no longer alive»*. Отсюда следует, что фразеологический аналог, использованный переводчиком, имеет отличную форму при схожем значении. Кроме того, утраченные единицы языка оригинала

компенсированы в переводе, словом *dead* в этом же предложении.

К *третьему типу* перевода ФЕ относится дословный перевод или калькирование. Данный метод имеет много преимуществ, так как позволяет преодолеть трудности перевода. Однако такой перевод может быть применен лишь в том случае, если в результате калькирования получается выражение, образность которого легко воспринимается русским читателем и не создает впечатления неестественности и несвойственности общепринятым нормам русского языка. Рассмотрим пример, отражающих третий метод перевода.

«До господа высоко, до царя далеко».

«It is too high to the Lord and too far to the Tsar».

Русская пословица имеет значение «так говорят, чтобы подчеркнуть, что многое зависит от тех людей или обстоятельств, с которыми непосредственно сталкивается человек» и переведена на английский язык калькой, так как в английском языке нет фразеологизма, который смог бы в полной мере передать смысл высказывания. Однако в данном случае слово Господь в русском языке в английском заменено словом *Lord*, одним из значений которого является «(in the Christian religion) God or Jesus Christ».

Тем не менее, существуют ситуации, когда дословный перевод не отражает сути высказывания и не производит должного эффекта на адресата. Порой из-за сугубо дословного перевода слов на английский язык, фраза может не произвести ожидаемого эффекта на иностранного слушателя. В таком случае переводчику следует смотреть на шаг вперед, чтобы не допустить казуса, требующего в дальнейшем ряда уточнений.

К *последнему типу перевода фразеологизмов* относится описательный перевод. Данный метод применим в том случае, когда методы, описанные выше, не могут быть использованы, в большей мере, из-за культурных различий между двумя языками. Из обращения В. В. Путина 18 марта 2014 года:

«Ну что, Россия? Опустила голову и смирилась, проглотила эту обиду».

«What about Russia? It humbly accepted the situation» [7].

В данном примере применен описательный перевод. Кроме того, повторение схожих по семантике метафорических выражений и слов опустить голову/ смириться/ проглотить обиду здесь выполняет функцию логического подчеркивания. В переводе однородные члены упраздняются до одного слова или выражения, что уменьшает коммуникативный эффект высказывания и делает его более нейтральным. Следующий пример взят из выступления В. В. Путина на прессконференции после встречи с канцлером ФРГ в феврале 2003:

«Почему у нас так не получается (как в ЕС)? Потому что, извиняюсь, всё сопли жуем и политкорректируем».

“Why can't we do it? Because, we are, sorry to say so, like suckers and playing politics” [5].

В данном примере мы видим, что ФЕ «жевать сопли», которая имеет значение «что тянуть время; медлить, бездействовать», в ПЯ заменена сравнением “likesuckers” – “someone who is easily tricked or easily persuaded to do something”. В переводе сохранен сниженный стилиевой регистр, однако фразеологический перевод осуществлен описательным методом, для достижения необходимого воздействия на адресата.

Еще одним примера подобного способа перевода мы можем наблюдать и в следующем примере, взятом из выступления Владимира Владимировича Путина на 70-й сессии Генассамблеи ООН 28 сентября 2015 г.:

«Но, боюсь, этот вопрос повиснет в воздухе».

«But I am afraid no one is going to answer that» [10].

Фразеологизм «повиснуть в воздухе» является элементом экспрессивного синтаксиса. Использование словосочетания «no one is going to answer that», интерпретирует логическое следствие значения данного устойчивого выражения, тем самым объясняя его. Что указывает на использование описательного метода перевода фразеологизмов.

Проведенное исследование показало, что, хотя фразеологическим единицам и уделяется немало внимания в лингвистических исследованиях, однако по-прежнему отсутствует единообразный, стандартный подход к переводу фразеологизмов. Использование таких приемов обновления фразеологизмов как расширение компонентного состава или разрыв, целью которых является усиление оказываемого на общество эффекта, придание большей живости и выразительности речи, неизбежно создает дополнительную трудность для переводчика. При проведении сопоставительного компонентного анализа были проанализированы способы перевода фразеологических единиц, и выявлены основные проблемы, возникающие при их переводе на примере транскриптов русских фразеологических единиц и примеров из речей президента Российской Федерации.

Результатом исследования в статье представляем схему способов перевода фразеологических единиц, применительно к политическим речам.

Рисунок 1. Фразеологический и нефразеологические способы перевода фразеологизмов.

Список использованной литературы

1. Алышева Ю. С. *Речевой портрет современного политического лидера: автореф. дис... канд. фил. наук.* Волгоград, 2012. 21 с.
2. Бархударов Л. С. *Язык и перевод: Вопросы общей и частной теории перевода.* М.: Изд-во ЛКИ, 2010. 240 с.
3. Виноградов В. В. *Об основных типах фразеологических единиц в русском языке // Избранные труды: лексикология и лексикография.* М.: Наука, 1977. С. 221.
4. Владимир Путин внёс обращение в Совет Федерации [Электронный ресурс]: [сайт Президента России]. URL: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/20353> (дата обращения: 11.03.2018).
5. Встреча с Генеральным секретарём НАТО Андерсом Фогом Расмуссенсом [Электронный ресурс]: [сайт Президента России]. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/9412> (дата обращения: 11.03.2018).
6. Ежегодная большая пресс-конференция Владимира Путина, февраль 2008 [Электронный ресурс]: [сайт Президента России]. URL: <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/24835#sel> (дата обращения: 12.03.2018).
7. Ежегодная пресс-конференция, декабрь 2017 [Электронный ресурс]: [сайт Президента России]. URL: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/56378#sel> (дата обращения: 12.03.2018).
8. Комиссаров В. Н. *Современное переводоведение.* М.: ЭТС, 2001. 424 с. 9. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. *Большой толковый словарь.* М.: Азъ, 1992. 660 с.
10. Семидесятая сессия Генеральной Ассамблеи ООН [Электронный ресурс]: [сайт Президента России]. URL: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/50385> (дата обращения: 14.03.2018).
11. Стоун О. *Интервью с Владимиром Путиным.* М.: Альпина Паблишер, 2017. 456 с.
12. Тер-Минасова С. Г. *Война и мир языков и культур.* М.: Слово, 2008. 334 с.
13. Толковый словарь русского языка [Электронный ресурс]. URL: <https://www.vedu.ru/expdic/> (дата обращения: 16.03.2018).
14. Cambridge Dictionary [Электронный ресурс]. URL: <https://dictionary.cambridge.org/> (дата обращения: 17.03.2018).
15. Longman Dictionary of Contemporary English Online [Электронный ресурс]. URL: <https://www.ldoceonline.com/> (дата обращения: 17.03.2018).

16. Stone O. *The Putin Interviews. Hot books, 2017. 220 p.*

References

1. Alysheva Y. S. *Speech portrait of a modern political leader: author. dis. cand. Ph. sciences. Volgograd, 2012. 21 p.*
2. Barkhudarov L.S. *Language and translation: Questions of general and private theory of translation. Moscow: LKI Publishing House, 2010. 240 p.*
3. Vinogradov V.V. *On the main types of phraseological units in the Russian language // Selected works: lexicology and lexicography. Moscow: Nauka, 1977. P. 221.*
4. Vladimir Putin submitted an appeal to the Federation Council [Electronic resource]: [website of the President of Russia]. URL: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/20353> (date accessed: 11.03.2018).
5. Meeting with NATO Secretary General Anders Fogh Rasmussen [Electronic resource]: [site of the President of Russia]. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/9412> (date accessed: 11.03.2018).
6. Annual big press conference of Vladimir Putin, February 2008 [Electronic resource]: [site of the President of Russia]. URL: <http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/24835#sel> (date accessed: 12.03.2018).
7. Annual press conference, December 2017 [Electronic resource]: [website of the President of Russia]. URL: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/56378#sel> (date of access: 12.03.2018).
8. Komissarov VN *Modern translation studies. Moscow: ETS, 2001. 424 p.* 9. Ozhegov S.I., Shvedova N. Yu. *Big Explanatory Dictionary. Moscow: Az, 1992, 660 p.*
10. Seventieth session of the UN General Assembly [Electronic resource]: [site of the President of Russia]. URL: <http://www.kremlin.ru/events/president/news/50385> (date of access: 03/14/2018).
11. Stone O. *Interview with Vladimir Putin. M.: Alpina Publisher, 2017. 456 s.*
12. Ter-Minasova S. G. *War and the world of languages and cultures. M.: Slovo, 2008. 334s.*
13. *Explanatory dictionary of the Russian language [Electronic resource]. URL: https://www.vedu.ru/expdic/* (date of access: 16.03.2018).
14. *CambridgeDictionary [Electronic resource]. URL: https://dictionary.cambridge.org/* (date accessed: 17.03.2018).
15. *Longman Dictionary of Contemporary English Online [Electronic resource]. URL: https://www.ldoceonline.com/* (date accessed: 17.03.2018).
16. Stone O. *The Putin Interviews. Hot books, 2017. 220 p.*

Исаева Айгерім Балкыбекқызы

*Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ магистранты
М056- Аударма ісі, ілеспе аударма (ғылыми-педагогикалық)*

Алматы, Қазақстан

Aigerim.isayeva.1997@mail.ru

**МӘДЕНИ-ТАҢБАЛАНҒАН ЛЕКСИКА МЕН ОНЫ КӨРКЕМ ШЫҒАРМАЛАРДА
АУДАРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ («ДАРАБОЗ» ТАРИХИ РОМАНЫ НЕГІЗІНДЕ)
ПРОБЛЕМЫ КУЛЬТУРНО-МАРКИРОВАННОЙ ЛЕКСИКИ И ЕЕ ПЕРЕВОДА В
ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЕ (НА МАТЕРИАЛЕ ИСТОРИЧЕСКОГО РОМАНА
«ДАРАБОЗ»
PROBLEMS OF CULTURALLY-MARKED VOCABULARY AND ITS LITERAL
TRANSLATION (ON THE BASIS OF THE NOVEL «DARABOZ»)**

Аңдатпа: Бұл мақалада мәдени-таңбаланған лексика теориясы мен оның көркем аудармада алатын орны жайлы қарастырылады. Сонымен қатар оқырманға түпнұсқа шығарманың негізгі ойын, мағынасын автордың өзіндік стилін сақтай отырып жеткізу жолдарына шолу жасадық.

Мәдени-таңбаланған лексика деп аталатын сөздер тобының семантикасында мәдени компонент ретінде орын алатын және ұлттық тілдің лексикасында айрықша көрініс беретін халық мәдениетінің өзіндік ерекшелігі жатыр. Мәдени-таңбаланған лексика берілген тілдік қауымдастықтың айрықша мәдени белгілері жайлы ақпараттың негізгі тасушылары болып табылатын лексикалық бірліктердің жиынтығын құрайды. Тіл ұлттың менталдылық мәдениетінің бейнесі ретінде ұлттық-мәдени кодты қамтиды. Тіл мен мәдениет арасындағы байланыс айрықша лексикалық деңгейде, атап айтқанда әлемнің ұлттық-мәдени бейнесі белгіленген мәдени-таңбаланған лексика деңгейінде көрсетілген. Әр түрлі мәдениет адамдары әлемді өздігінше қабылдап, сезіп және уайымдап отыра, әлем жайлы өзіндік түсініктер мен бейне қалыптастырады. Біздің өзге адам мәдениетін өз мәдениетіміздің призмасы арқылы қабылдауымыз түсініспеушілікке, кейде тіптен өмірдің өзге реалияларын теріске шығаруға алып келуі мүмкін. Осылайша, мәдени-таңбаланған лексиканы зерттеу аударма кезінде сайма-сайлық пен баламалылыққа қол жеткізуге көмектеседі, ал ол өз кезегінде әр түрлі ұлт өкілдерінің өзара түсінушілігін қамтамасыз етеді.

Түйін сөздер: мәдени-таңбаланған лексика, аударма, аудармашылық трансформациялар, реалиялар, көркем аударма

Аннотация: В данной статье рассматривается теория культурно-маркированной лексики и ее роль в художественном переводе. Также были рассмотрены способы передачи читателю основной идеи оригинального произведения при сохранении авторского стиля.

В семантике группы слов, называемой культурно-маркированной лексикой отражается особенность народной культуры, которая выступает как культурный компонент и занимает особое место в лексике национального языка. Культурно-маркированная лексика представляет собой совокупность лексических единиц, которые являются непосредственными носителями информации о специфических культурных особенностях и чертах данного языкового сообщества. Язык являясь отражением культуры ментальности нации содержит национально-культурный код. Связь между языком и культурой отражается на особом лексическом уровне, в частности, на уровне культурно-маркированной лексики, которая определяет национальный и культурный образ мира. Люди разных культур воспринимают, чувствуют и беспокоятся о мире по-своему, формируя свои собственные представления и образы о мире. Наше восприятие других человеческих культур через призму нашей собственной культуры может привести к недопониманию, а порой к отрицанию других реалий жизни. Таким образом, изучение культурно-маркированной лексики помогает достичь согласованности и эквивалентности при переводе, что, в свою очередь, обеспечивает взаимопонимание между людьми разных национальностей.

Ключевые слова: культурно-маркированная лексика, перевод, переводческие трансформации, реалии, художественный перевод

Abstract: In this article is considered the theory of culturally-marked vocabulary and its role in literal translation. The methods of transfer the main idea of the original work to the reader while maintaining the author's style were also considered.

The semantics of a group of words called culturally-marked vocabulary reflects the peculiarity of folk culture, which acts as a cultural component and occupies a special place in the vocabulary of the national

language. Culturally-marked vocabulary is a collection of lexical units that are direct carriers of information about the specific cultural characteristics and traits of a given linguistic community. The language, being a reflection of the culture of the mentality of the nation, contains a national-cultural code. The connection between language and culture is reflected at a special lexical level, in particular, at the level of culturally-marked vocabulary, which determines the national and cultural image of the world. People of different cultures perceive, feel and worry about the world in their own way, forming their own ideas and images of the world. Our perception of other human cultures through the prism of our own culture can lead to misunderstandings, and sometimes to the denial of other realities of life. Thus, the study of culturally-marked vocabulary helps to achieve consistency and equivalence in translation, which, in turn, ensures mutual understanding between people of different nationalities.

Keywords: *culturally marked vocabulary, translation, translation transformations, realities, literal translation.*

Заманауи гуманитарлық ілімдер (психология, мәдениеттану, мәдени антропология, философия, элеуметтану, филология) пайда болған қажеттіліктерді ескере отырып, әр түрлі аспектіде мәдениаралық коммуникацияны зерттейді. Бұл қызығушылық астарында адамзат бетпе-бет келген ғылыми-техникалық прогресс мәселелері жатыр. Мәдениеттердің өзара түсіністігі мен диалог проблематикасы неғұрлым өзекті болуда: халықаралық байланыстың әр қатысушысы толық мәдениаралық өзара түсінушілік үшін бір ғана шет тілін білу жеткіліксіз екенін, өзінің қатынас серіктесінің тарихын, психологиясын, мәдениетін, сонымен қатар мінез-құлық формасының барлық кешенін білуі қажет екенін тез ұғынды. Шет тіліндегі мәтіндерді (жазбаша не ауызша) дұрыс түсіне білу, сонымен қатар мәтін авторы мен оның рецепиенты арасындағы мәдени өзгешілік кесірінен туындаған оқиғаны қабылдау сәйкессіздігін тани білу маңызды болып саналады.

Лингвистиканың лексика саласындағы теориялар мен зерттеулер көп уақыт бойы егжей-тегжейлі зерттеулерден тыс қалып қойып жүрген. Негізгі мақсаты тілдің лексикалық қорының құрылымы мен лексикалық жүйенің жеке топтарының қасиеттерін анықтау болып табылатын зерттеулер тек ХХ ғасырдың соңында психоллингвистика, аударматаным және мәдениеттану секілді іргелес ілімдердің дамуымен лексиканы басқа да көзқарастар тұрғысынан қарастыра бастады. Атап айтқанда, қаншалықты сөздік қор оның иелерінің ұлттық-мәдени ерекшеліктерінің әсеріне ұшыраған, әр түрлі тілдердің лексикалық жүйелерінің өзгешеліктері, бұл өзгешеліктер әр түрлі ұлт өкілдерінің күнделікті қарым-қатынасында қандай кескін табатыны жайлы өзекті мәселелер туындады.

Құрамында элеуметтік-мәдени компоненті бар лексиканы мәдени-таңбаланған деген атау қабылданған. Мәдени-таңбаланған бірліктер деп экстралингвистикалық фонға ие және соның салдарынан үйреніп жатқан тілдің елі жайлы элеуметтік-мәдени ақпараттың көзі болып табылатын сөздерді айтады. Реалияның лексикалық аясын құрайтын экстралингвистикалық ақпарат салыстырып отырған мәдениетте теңдесі жоқ және мәдениетті тіл арқылу тану тұрғысынан аса құнды болып саналады. Зерттеушілердің байқауы бойынша, тарихи даму барысында мәдениеттерде жанасу нүктесі қаншалықты аз болса, салыстырып отырған элеуметтер өкілдердің материалдық және рухани өмірлерінде соншалықты көп айырмашылықтар жолығады. Тіл өзінің кумулятивтік функциясының арқасында қоғамдағы барлық өзгерістерді тіркеп, осылайша мәдени өзіндік ақпаратты жинайды. Осынша ақпарат шоғырланған лексика «реалияны» құрайды.

Л.Н. Чумак мәдени-таңбаланған бірліктердің негізгі төрт типін ұсынады:

1. Ұлттық-мәдени семантикасы бар лингвокультуремалар – олар ұлттық сана-сезім белгілерінің, ұлттық басымдық пен бағалау жүйелерінің бейнелерін қалыптастыратын мақал-мәтелдер, фольклоризмдер;

2. Элеуметтік-мәдени семантикасы бар лингвокультуремалар – ұлттың даму кезеңіндегі белгілі бір элеуметтік-мәдени ерекшеліктерді қалыптастыратын анекдоттар, қанатты сөздер, ресми клишелер мен ұрандар;

3. Жалпы адамзаттық құндылықтарды бейнелейтін лингвокультуремалар;

4. «Мәдениеттің үлкен уақыты» кезеңінде жаңа оқумен шартталған жоғарыда аталған лингвокультуремалар негізіндегі түрлендірулер [1].

И.Ю. Марковина мен Ю.А. Сорокинаның зерттеулеріне сәйкес ұлттық өзіндік бояуды тасушы мәдениет компоненттеріне келесілерді жатқызуға болады:

- Дәстүрлер (немесе мәдениеттің тұрақты элементтері), сонымен қатар әдет-ғұрыптар («соционормативтік» мәдениет саласында дәстүрлер секілді анықталынады) және рәсімдер (белгілі бір мәдениетте үстемдік ететін нормативті талаптар жүйесімен бейсаналық қосылу функциясын орындау);

- Дәстүрлермен тығыз байланысты және соның салдарынан кейде дәстүрлі-тұрмыстық мәдениет деп аталатын «тұрмыстық мәдениет»;
- Күнделікті мінез-құлық (кейбір мәдениет өкілдерінің әдеттері, кей социумда қабылданған қарым-қатынас нормалары), сонымен қатар олармен байланысты кей лингвомәдени қауымдастықтардың тасушылары пайдаланатын мимикалық және пантомимикалық (кинесикалық) кодтар;
- Қоршаған ортаны қабылдау өзгешелігін бейнелеуші «әлемнің ұлттық бейнесі», сол не өзге мәдениет өкілдерінің ойлау қабілетінің ұлттық ерекшеліктері;
- Сол не басқа этностың мәдени дәстүрлерін бейнелейтін көркем мәдениет [1].

Ғалымдар ұсынған бұл аспектілер зерттелген мәселердің ауқымын және экстралингвистикалық ақпаратты алып жүретін мәдени-таңбаланған лексикалық бірліктердің жалпы бағытын анықтауда бағыт-бағдар бола алады.

В. Красных пен И. Привалова мәдени-таңбаланған лексиканы үш түрге бөледі:

1. Лингвоқұрылымдық;
2. Лингвомәдени;
3. Лингвоэкологиялық.

Лингвомәдени түрдің ұлттық-мәдени санасының тілдік маркерлері белгілі бір этнолингвомәдени қоғамдастық өкілдерінің тілдік санасының ұлттық-мәдени ерекшеліктері неғұрлым айқын байқалатын, яғни аудару кезінде прагматикалық бейімделуді қажет ететін тілдік феномендерді қамтиды. Бұл түрге белгілі бір коммуникативті мәдениетте жүзеге асатын қарым-қатынас ережелері мен дәстүрлерін білдіретін сөйлеу түйіспесінің құралдары мен тілдік формулалары жатады [2].

Мәдени-таңбаланған лексиканың көркем шығармада аса маңызды рөлді ойнауына байланысты, оны талдау үлкен қызығушылық тудырады. Мұндай тіл бірліктерінің ұлттық-мәдени семантикасы тіл иесінің мәдениетіне шомуға, сонымен қатар шеттілдік мәдениеттің фондық білімдерімен жанасуға мүмкіндік береді. Өзге мәдениет жолығатын шығарманы оқи отырып, оқырман шарасыз өзге мәдениеттің реалияларымен беттеседі, осыдан оны егжей-тегжейлі зерттеу қажеттілігі туындайды. Осылайша, оқырманның көркем шығарманы барынша ұғынуы мен оқығаннан кейінгі «дәмнің толықтығы» сезіміне қол жеткізуі үшін шетелдік авторлар әдебиеттерін оқу барысында «ақ дақтар» болмауы тиіс. Яғни жазушы мен оқырман ана тілде алмасатын ақпарат өзге тілдегі мәтіннің мазмұнына теңбе-тең келуі қажет. Алайда түпнұсқа тіл мен аударма тілдің құрылымдарының өзіндік ерекшеліктерін бейнелеуіне байланысты әр түрлі тілдердегі мәтіннің тілдік семантикалық мазмұны теңбе-тең бола алмайды. Бұл өз кезегінде тіл семантикасының аудармашының мәдени ортасы мен оның дербес фондық білімдеріне тәуелді екенін мойындауды талап етеді. Мұндай лексиканы аударудың әр түрлі жолдары қалыптасқан, соның ішінде ең көп тарағандары: сипаттамалы аударма, эквивалент, калькалау, сонымен қатар транскрипция / транслитерация. Кейде аудармашының фондық білімдерінің жеткіліксіз болуына байланысты аудармада мұндай сөздер қалып қоюы мүмкін.

Монолингв тіл иесі мәдени-таңбаланған лексиканың ерекшелігін оның белгілі бір лингвистикалық мәртебесі жоқ болғаны үшін үнемі мойындап, түсіне бермейді. Алайда бұл ерекшелік өзге мәдениет өкілдері үшін айқын және тілдерді салыстыру кезінде анықталады. Көп жағдайда өзге тіл жүйесінде эквивалент түсініктер жоқ болып келеді, сондықтан мәдени-таңбалық бірліктердің дәлме-дәл сәйкестілігін табу қиындық туғызады. Аударматанымда бұл мәселені шешудің бірнеше нұсқасы бар, алайда әмбебап алгоритмі әлі де жоқ [3]. Тіл мәдениеттер арасындағы коммуникация үдерісінің негізгі құралы, оған қоса мәдениеттің ажырамас бөлігі саналады. Өзге мәдениетке қол тигізуге болады, атап айтқанда басқа халықтардың әдебиетін оқу арқылы, осылайша өзге өмірдің, әдет-ғұрыптың, болмыстың ахуалына саяхат жасау әбден мүмкін. Мәдени-таңбалық лексика белгілі бір халықтың ұлттық ерекшелігін бейнелей отырып, тіл қорының, халықтың және мәдениеттің өзіндік ерекшелігін білдіретін орасан зор тіл қабатын қамтиды.

А.В. Федоров: «Аударма, ең алдымен, оның түпнұсқасымен ара қатынасы тұрғысынан, сонымен қатар екі тілдің ерекшеліктерімен байланысты және материалдың сол не өзге жанрлық категорияға тиесілі болатын сөйлеу туындысы ретінде қарастырылады. «Аудару – бір тілдің құралдарымен бұрын айтылғанды дұрыс әрі толық түрде өзге тілде жеткізу» [2]. Аударма түрлері туындының жанрлық ерекшеліктерімен байланысты және тілаларлық таратудың объектісі болып табылады. В.Н. Немченко аударманың екі функционалды түрін бөледі: көркем (әдеби) аударма және ақпараттық аударма (әдеби емес) [4]. Көркем аударма – бұл әдебиет шығармаларының аудармасы. Бұл аударма түрінің теориялық дерекқоры болып тарихи-әдеби мәселелерді шешуге бағытталған аударудың көркем сын теориясы табылады [5].

Көркемдік мәтіндерді аударудағы қиындық аса жоғары семантикалық жүктемеде жатыр және аудармашыға мәтінді басқа тілден шығармай, жаңадан жасауға тура келеді. Аудармашы мәтінді аударма

тілінің мәдениетіне сәйкес бейімдеуі қажет. Көркем аударманың міндеті болып аударма тіл құралдары көмегімен түпнұсқа тілде айтылғандардың барлығын дәл жеткізу табылады. Көркем мәтін өзге мәтін түрлерінен маңызды айырмашылықтарға ие болғандықтан бірқатар өзіне тән мәселелерге тап болады.

В.Н. Комиссаровтың пікірінше, көркем аударманың өзге аударма түрлерінен негізгі айырмашылығы аударма мәтіні аударма тілінің көркемдік құндылығы бар шығармаларына жататындығы болып табылады. Басқаша айтқанда, көркем аударма деп негізгі міндеті оқырманға көркемдік-эстетикалық әсер бере алатын аударма тілінде туынды шығару болып табылатын аударма ісінің түрі [7]. Аудармашыға жай ғана шет тілін білу жеткілікті емес. Аударма түпнұсқа тұрғысынан толыққанды тиянақты, байыпты болуы үшін аудармашы сол тілдің халқының мәдениетін білуі тиіс.

Аудармашының көркем мәтін түрін аударуда белгілі бір стратегиясы бар. Әлбетте, көркемдік роман мен техникалық нұсқаулықты аудару әр түрлі тәсілді, эквиваленттіліктің әр түрлі деңгейін және аудармашының әр түрлі біліктілігін талап етеді. Стратегия таңдауы аударма түрлерінің классификациясына негізделеді және көп жағдайда аудармашы белгілі бір аударма типіне маманданған болып келеді. Көркем аудармада бірінші кезекте шығарма авторының стилін жеткізу мәселесі тұрады. Көркемдік мәтін аудармашысына әдеби талант немесе кем дегенде өзінің жазба сөзін аударып отырған автордың стиліне сәйкес келетін әдеби формаға түрлендіре білу дағдысы қажет [8].

Цицерон сөзбе-сөз аударманы аудармашы тілінің қарабайырлығы мен жұртандығын білдіретінін алға тартып, қатты сынға алған. Ол мәтін аудармасы нақты түрде рецепиентке (оқырманға) арналған және түпнұсқа тілінің заңдылықтарына сәйкес келуі тиіс деген тоқтамға келген. Сонымен қатар, ол көркем аударманың теоретикалық негізінде аударманың түпнұсқа стилі мен тіліне сәйкесу келуін; баламасының; оның мәнін толығымен ашу және түпнұсқа тілдің пайдаланған реалияларын ескеру маңыздылығын көрсеткен.

Аударма жайлы барлық пікірлер жоғары деңгейдегі көркем аудармаға қол жеткізу үшін буквализмнен бас тарту қажеттігін алға тартады. Аудармашы өз жұмысына шығармашылық мәнермен қарап, алайда түпнұсқаға қатысты жосықсыз әрі ықтиярлы әрекеттерден аулақ болуы тиіс. Автордың құраған ерекше бейнесін сақтап қалуы қажет. Туындының аударма нұсқасын оқығаннан кейін оқырманда пайда болған сезімдер мен эмоциялар түпнұсқаны оқыған рецепиенттің әсерімен сәйкес келсе, онда аударма нәтижесін сәтті деп айтуға болады.

Көркем аудармада түпнұсқаға қатысты баламалықтың ерекше заңдылықтары бар. Элементтердің бүтін үйлесімін жеткізу мен функционалды дұрыс қабылдауды білдіретін төл туындының ұлттық ерекшеліктерін сақтап қалу аса маңызды болып саналады. Аудармада ұлттық бояудың берілуі аударманың жалпы толыққанды болуымен тығыз байланысты. Аударманың негізгі мақсаты – барабарлыққа қол жеткізу. Бұл мақсатқа қол жеткізу жолында аудармашы аударма тілдің тиісті нормаларын сақтай отырып, түпнұсқа мәтінінде қорытылған барлық ақпаратты неғұрлым дәл беруі үшін әр түрлі аудармашылық трансформациялар жасай білуі тиіс.

В.Н. Комиссаров аудармашылық трансформациялар деп түпнұсқа бірліктерінен аударма бірліктеріне берілген мәнді сақтай отырып көшуді қамтамасыз ететін түрлендірулерді айтады [8]. Түрлендіру әрекетінде әуелгі болып қарастырылатын бастапқы тіл бірліктерінің сипатына байланысты аудармашылық трансформациялар лексикалық және грамматикалық деп бөлінеді. В.Н. Комиссаров оларды лексикалық, грамматикалық және кешенді деп жіктейді.

1. Лексикалық трансформациялар:

- Транскрипциялау;
- Транслитерация;
- Калькалау;
- Лексикалық-семантикалық алмастыру: нақтылау; жалпылау; модуляция немесе

мағыналық даму.

2. Грамматикалық трансформациялар:

- Синтаксистік үйлесім (сөзбе-сөз аударма);
- Сөйлемнің мүшеленуі;
- Сөйлемдердің бірігуі;
- Грамматикалық алмастыру: сөз формалары; сөз таптары; сөйлем мүшелері; сөйлем

түрлері.

3. Кешенді лексикалық-грамматикалық трансформациялар:

- Антонимдік аударма;
- Экспликация (сипаттамалы аударма);
- Компенсация.

В.Н. Комиссаровтың пікірінше, аудармашылық трансформациялар формалды-семантикалық

сипатқа ие болып, әуелгі бірліктердің формасы мен мәнін түрлендіреді. Яғни аудармашылық трансформациялар – әр түрлі түпнұсқаларды аудару кезінде сөздік сәйкестігі жоқ немесе мәнмәтіннің шарттарына сәйкес қолданыла алмайтын болған жағдайларда аудармашы пайдалана алатын аударма түрлері.

Мәдени-таңбаланған лексика аспектілері тұрғысынан Қ. Жұмаділовтың Қаракерей Қабанбай батыр жайлы «Дарабоз» тарихи романының «Шүршіт шапқан» атты екінші кітабының ағылшын тіліндегі аудармасын қарастырдық. Тарихи жанрдағы шығармалар өткен тарихтың маңызды оқиғаларын қайта жаңғыртып, оларды көркем түрде баяндайды. Авторлар тек тарихи маңызы бар оқиғаларды сипаттаумен ғана шектелмей, сол өткен заманның элеуметтік-эстетикалық реконструкциясын жасап, бірқатар психологиялық, мәдени, рухани мәселелерді қамтиды.

«Modern Kazakhstan culture in a global world» атты жобасымен ағылшын тіліне аударылған шығармада мәдени-таңбаланған лексиканы ағылшын тілді оқырманға жеткізуде қандай аудармашылық трансформациялар қолданғанына шолу жасадық.

Өзге тілдің реалияларын аударуда транскрипциялау мен транслитерациялау аударма жасаудың жетекші әдістері болып табылады, себебі бұл тәсілдер шеттілдік сөздің дыбыстық не графикалық құрамын сақтап қалуға көмектеседі: батыр – *batyr*, мүшел – *mushel*, түмен – *tumen*, жүз – *zhuz*, Зайсан – *Zaisan*, Марқакөл – *Markakol*, Жетісу – *Zhetisu* және т.б.

«... Қабанбай батыр ақырын аяңдап, ауыл сыртындағы қыземшек төбенің басына көтерілді». Шалқасынан жатқан ару секілді жота төсінен көкке шапшыған топ-томпақ қос төбелерді «табиғаттан асқан құдіретті суретші жоқ» деп тамсанған қазақ халқы «қыземшек төбелер» деп атаған. Өзіндік ерекше шеберлігімен жасаған табиғаттың төл туындысы ақынжанды қазақ халқының ұшқыр қиялынан туындаған көркемдік сөз. Ол – сұлулыққа деген іңкәрліктің лейтмотиві. Алайда, аудармада бұл поэтикалық ұғымға лайықты балама табылмай, «...Kabanbay batyr came out slowly from one of the houses and climbed to *the hill*...» деп «түсірілу» әдісі қолданылған. Бұл әдіс сонымен қатар келесі сөйлемдерде де пайдаланылған

«...Әмірсана екеуі *иттей ырылдасып*, бітіспес жауға айналып шыға келді» – «...he became a worst enemy with Amirsana»;

«...тілі, діні ортақ *ағайындар* болатын» – «...with the same religion and language».

Жалпылау трансформациясының мәні тар мағынадағы сөзді не сөз тіркесін кең мағынасы бар сөз / сөз тіркесімен алмастыру: «Қазақтың көп *рулары*...» – «Many Kazakh *families*...»; «...Ұлы жүз ауылдарын...» – «...the villages of the Great *horde*». Қазақ халқына ғана тән рулық-тайпалық бірлестіктерді білдіретін сөздерді автор жалпыға ортақ «отбасы», «орда» сөздерімен алмастырған.

Идиомаларды аударуда сөзбе-сөз аударма айтылған ойдың көрнекілігін жеткізе алмағандықтан, модуляция немесе мағыналық даму әдісі қолданылады:

«...жаудан ертерек азат еткеніміз *қандай абырой болған*» – «Oh, how great that we saved our land from enemies...»;

«...көп үйлі қалың ауыл...» – «A densely populated village...»;

«...бір оқпен екі қоянды бірден атып алғысы келген...» – «...trying to kill two birds with one stone...»;

«...ел ішінде беделден жұрдай болған...» – «...lost his authority among the people...»;

«*Ойбай*, Әмірсана Маншың хандығына қарсы қайтадан бас көтеріпті!» – «Ah! Amirsana raised against Manshyng Khanate»

Мәдени-таңбаланған лексиканы аударуда калькалау әдісін қолдану жиі кездеседі:

«Маншыңның ауыр қолы...» – «Heavy army of Manshyng»;

«Байғұс Әмірсана...» – «Poor Amirsana...»;

Автор стилін толыққанды жеткізу үшін аударма маманы аудармашылық трансформацияларды білу міндетті. Олар дұрыс мағына беру үшін, біздің жағдайда Қ. Жұмаділовтың «Дарабоз» романының мәдени-таңбаланған лексика мағынасының ағылшын тілінде барабарлығын қамтамасыз ету үшін қолданылады. Аталған шығармада транскрипциялау, калькалау, модуляция секілді аудармашылық трансформациялар жиі қолданылған.

Осылайша, мәдени-таңбалық лексика елтанымдық ақпараттың «сақтаушысы» мен «таратушысы» ретінде маңызды қызмет атқарады. Сонымен қатар, ол лингвистикалық ілімді байытып, кеңейтеді. Кроссмәдениетті коммуникация саласында жұмыс істейтін аудармашы, компоненттерінің бірі болып тілдік тұлғаға өзінің мәдени сәйкестігін жоғалтпай мәдениетінен тыс шығуға және мәдениеттер медиаторы қасиетіне қол жеткізуге мүмкіндік беретін «мәдени-таңбаланған лексика» табылатын халықаралық құзыреттілікке ие болуы керек.

Әдебиеттер:

1. Марковина И.Ю., Сорокин Ю.А. *Культура и текст. Введение в лакунологию : учеб. пособие*. М. : ГЭОТАР-Медиа, 2010. – 121 б.
2. Федоров А.В. *Основы общей теории перевода*. – М.:1983 – 303 б.
3. Яшина М.Г. *Культурно-маркированная лексика как междисциплинарная область исследования. Тезисы докладов участников конференции Ломоносов – 2009 / М.Г. Яшина // Материалы докладов XVI Международной конференции студентов, аспирантов и молодых ученых "Ломоносов-2009", 19. Лингвистика и межкультурная коммуникация / МАКС Пресс. – Москва, 2009. – 35-36 б.*
4. Немченко В. Н. *Введение в языкознание*. – М.: Дрофа, 2008 – 704 б.
5. Бархударов Л. С. *Язык и перевод (вопросы общей и частной теории перевода)*. – М.: Наука, 1988 – 45 б.
6. Иванов А.О. *Безэквивалентная лексика*. СПб.: СПбГУ, 2006 – 200 б.
7. Комиссаров В.Н. *Теория перевода*. М. – Высшая школа, 1990 – 145 б.
8. Нелюбин Л.Л. *Введение в технику перевода (когнитивный теоретикопрагматический аспект) : учеб. пособие /*. – 2-изд. М. Флинта : Наука, 2012. – 216 б.

References:

1. Markovina I.YU., Sorokin YU.A. *Kul'tura i tekst. Vvedenie v lakunologiyu : ucheb. posobie*. M. : GEOTAR-Media, 2010. – 121 p.
2. Fedorov A.V. *Osnovy obshchej teorii perevoda*. – M.:1983 – 303 p.
3. YAshina M.G. *Kul'turno-markirovannaya leksika kak mezhdisciplinarnaya oblast' issledovaniya. Tezisy dokladov uchastnikov konferencii Lomonosov – 2009 / M.G. YAshina // Materialy dokladov XVI Mezhdunarodnoj konferencii studentov, aspirantov i molodyh uchenyh "Lomonosov-2009", 19. Lingvistika i mezhkul'turnaya kommunikaciya / MAKS Press. – Moskva, 2009. – 35-36 p.*
4. Nemchenko V. N. *Vvedenie v yazykoznanie*. – M.: Drofa, 2008– 704 p.
5. Barhudarov L. S. *Yazyk i perevod (voprosy obshchej i chastnoj teorii perevoda)*. – M.: Nauka, 1988 – 45 p.
6. Ivanov A.O. *Bezektivivalentnaya leksika*. SPb.: SPbGU, 2006 – 200 p.
7. Komissarov V.N. *Teoriya perevoda*. M. – Vysshaya shkola, 1990 – 145 p.
8. Nelyubin L.L. *Vvedenie v tekhniku perevoda (kognitivnyj teoretikopragmaticheskij aspekt) : ucheb.posobie /*. – 2-izd. M. Flinta : Nauka, 2012. – 216 p.

Кемелхан А.М.

Магистрант 2 курса, специальность «М056-Переводческое дело»

КазУМОиМЯ им. Абылай хана,

Алматы, Казахстан

e-mail: aizhan.kemelkhan@gmail.com

Концепт «Вежливость» в корейском и казахском языках

Аннотация: В данной статье рассматривается концепт «Вежливость» в казахском и корейском языках. Вежливость человека проявляется, в основном, в коммуникативных ситуациях, в речевом и дискурсивном поведении, поэтому в качестве материала исследования мы взяли ситуации проявления этикета. В анализе рассматриваются: социальная иерархия партнеров, пол (мужской/женский), возраст (дети, молодежь, взрослые), ситуация общения (фамильярная, профессиональная, официальная), степень знакомства (чужой, знакомый, друг, родственник), а также исторические события, оказавшие влияние на формирование культурного фона того или иного выражения этикета. Изучение языка требует знания не только с точки зрения лингвистики, но и определенных норм поведения, этикета, обычаев, то есть особенностей коммуникативного поведения представителей той или иной лингвокультуры. В наши дни наблюдается повышенный интерес лингвистов к проблемам межкультурного общения и взаимодействия представителей различных лингвокультурных общностей, и это требует углубленного исследования различных форм вербального и невербального поведения, в частности, столь важной для коммуникации категории, как вежливость. В настоящей работе вежливость рассматривается не просто как лингвистическая категория, а исследуются культурологические аспекты концепта «вежливость» с позиции лингвокультурологии, кроме того, проводится компаративный анализ концепта «вежливость» в корейском языке в сравнении с казахским и русским языками.

Ключевые слова: концепт «Вежливость», корейский язык, казахский язык, понимание «Вежливости», особенности концепта «Вежливость», анализ пословиц.

Данная работа посвящена концепту вежливости, которая рассматривается как универсальная и в то же время культурноспецифичная коммуникативная категория, представляющая собой систему стратегий, направленных на бесконфликтное и гармоничное общение. Отмечается необходимость различать вежливость на семантическом и прагматическом уровне с учетом коммуникативного, в том числе социокультурного контекста. На материале результатов сопоставительного исследования корейского и казахского языков показано, что особенности коммуникативного поведения народа предопределяются типом культуры, социокультурными отношениями и ценностями, которые определяют понимание вежливости, что в свою очередь сказывается на выборе стратегий поведения и стиле коммуникации.

Особенности концепта «Вежливость» в корейском и казахском языках

Концепт «вежливость» в казахском и корейском языках имеет различное содержание, что проявляется в различном понимании вежливости. Так, в казахской культуре концепт «вежливость» имеет значение «соблюдение правил приличия», что, возможно, явилось причиной того, что в исследованиях, связанных с вежливостью в казахском языке, ее рассматривали как категорию речевого этикета и культуры речи.

Концепт «вежливость» в корейском коммуникативном сознании имеет обширное понятие, отличное от понимания носителями русского или английского языков. Это подтверждается обилием лексических вариантов в корейском языке, выражающих значение «вежливость». Это и 공손함 (воспитанный, скромный, относящийся с уважением),

존대(말) (относиться с уважением, говорить вежливо),

높임(말) (повышать в речи собеседника),

경어 (повышение (в речи) собеседника),

예절 (этикет),

예의 (воспитанность),

예의 범절 (соблюдать все правила вежливости)

정중 (относиться (к собеседнику доброжелательно и скромно (показывая его значимость),

존중 (повышать (собеседника) и показывать его значимость),

존경함 (уважение)

겸손 (скромность)

버릇 (привычка, правила поведения)

교양 (воспитанность, образованность)

и др. Все лексические единицы имеют отношение к проявлению вежливости и уважительности, а также к понижению своей позиции и повышению позиции собеседника.

Казахское слово «вежливость» – Сыпайылық имеет следующие синонимы:

Сыпайылық – басқаға ізет көрсету (Вежливое отношение к другому человеку)

Ізеттілік – сыпайылықпен қарау (относиться с уважением)

Әдептілік – ортада өзін дұрыс ұстай білу (умение вежливо вести себя)

Мәдениеттілік – ортада өзін талапқа сай ұстау (вести себя культурно)

Құрмет – басқаны бағалай қарау (уважительное отношение)

Қадірлеу – құрметтеу (ценить)

Амандық – қал сұрасу (приветствие)

Тәрбие – бойымыздағы қасиет (воспитанность)

Тәлім – өмір бойы алатын тәрбие (урок о вежливости, который мы получаем от жизни)

Понимание «вежливости» в казахском и корейском языках Таким образом, быть вежливым по-корейски, значит вести себя скромно и уважительно по отношению к другим, соблюдать правила вежливости и выражать определенную степень вежливости, соответствующую социальным характеристикам собеседника. Соблюдение правил вежливости в корейской культуре является одним из основных условий успешной коммуникации в корейском обществе. Корейский исследователь Ким Джонтхэк писал, что подчиненный (или младший) перед начальством/старшими должен вести себя скромно, говорить мягко, на зов приходить немедленно, не возражать старшему, лишний раз не задавать вопросы, не оправдываться (прав или не виноват), не смотреть прямо в глаза, при вопросе встать и отвечать прямо, не увильывая и не скрывая подробностей, отвечать быстро, без промедлений («군자의 몸가지는 태도는 발걸음은 무겁게 하고 손 놀림은 공손하게 하고 눈의 태도는 단정하게 하고 입의 태도는 고용하게 하고 말소리는 조용하게 하고 낮빛은 장중하게 할 것이다»).

Казахское же понимание вежливости заключается в «соблюдении правил приличия, учтивости». В казахском языке можно спокойно выражать свое мнение, при этом оставаться вежливым. Кроме того, в казахском языке при проявлении вежливости важно обращать внимание больше на возраст, чем на общественное положение. Многие правила вежливости в казахском языке подразумевают уважительное и почтительное отношение к старшим.

Указанные различия в понимании «вежливости» в корейском и казахском языках, дают возможность сделать вывод, что в корейском языке вежливость направлена на собеседника, для возвышения позиции которого используются различные лексические и грамматические средства понижения позиции говорящего. Кроме того, в корейском обществе и языке имеются различные правила вежливости, требующие обязательного соблюдения.

В казахском языке вежливость ориентируется в основном на говорящего. То есть, по-казахски, «быть вежливым» – значит, соблюдать правила приличия, говорить вежливые слова, иметь хорошие манеры.

Разное понимание концепта «вежливость» носителями корейской и казахской культур отражает и лексикограмматические различия вежливости в двух сравниваемых языках. *Рассмотрим их.*

Лексико-грамматические особенности концепта «Вежливость» в корейском и казахском языках

Лексико-грамматическая система вежливости в корейском и казахском языках

Корейский язык		Казахский язык	
Формы вежливости	Степени вежливости	Формы вежливости	Степени вежливости
Официальная	Официально-вежливая	Формальная	Сіз (Вы)

Неофициальная	Неофициально-вежливая	Неформальная	Сен (Ты)
	Фамильярная		

Система корейской вежливости, описанной грамматистами корейского языка, на сегодняшний день включает в себя 3 категории:

1. Категория адрессива (상대 경어법)
2. Категория субъектива (주체 경어법)
3. Категория объектива (객체 경어법)

Категория адрессива является самой большой группой и имеет разветвлённый аффиксальный уровень реализации. Вежливость **категории адрессива (상대 경어법)** реализуется посредством различных степеней вежливости, имеющим соответствующие лексико-грамматические составляющие.

Форма вежливости	Степень вежливости	Грамматически е окончания	Особенность и
Официальная форма вежливости	하십시오 체 Официально-вежливая степень	-십시오, -습니다, -십시다, -습니까?	Выражение самой высокой степени вежливости, употребляемой в официальной ситуации
	하오체 Полувежливая (официальная) степень	-오, -소, -구려, -하십시오, -는구려, -오?	Выражение вежливости к нижестоящим или друзьям (Устарела и уходит из обращения)
	하게체 Простая (официальная) степень	-게, -네, -고세, -세, -는구먼, -는가?	Выражение относительной вежливости к нижестоящим или друзьям (устарела и уходит из обращения)
	해라체 Авторитарная степень	-아라, -다, -는다, -자, -렴, -느냐? -니?	Невежливая степень, употребляемая, как правило, в повелительной форме
Неофициальная форма вежливости	해요체 Неофициально-вежливая степень	-아요, -군요, -르게요, -라요	Выражение вежливости. Наиболее часто употребляемая форма вежливости в настоящее время в Южной Корее.
	해체 (반말) фамильярная степень	-아, -지, -아, -르게, -아?, -지?	Отсутствие выражения вежливости

Категория субъектива (주체 경어법 *чучхе кйОнОн*), – это выражение вежливости говорящего к субъекту действия, который выражается в речи в 3-м лице. Мы относим данную категорию к лексико-суффиксальному уровню. Данная категория вежливости реализуется посредством суффикса – 시-ssi и использования лексики высокой степени. При этом к адресату речевого высказывания могут использоваться глагольные окончания как вежливой, так и невежливой формы (категории адрессива) в зависимости от социального отношения говорящего к собеседнику.

Категория объектива (객체 경어법 *кэчхе кйОнОн*), выражает вежливость по

отношению к объекту высказывания, указывающемся в речи в 3-м лице. Проявляется на глагольно-суффиксальном уровне. Данная категория была широко развита в старокорейском языке, однако в настоящее время уходит из обращения, и на сегодняшний день из выбора глаголов, относящихся к данной категории остались лишь глаголы *모시다* *моцида* – приводить, ухаживать; *드리다* *тырида* – давать; *보다* *пвента* – смотреть, видеть; *여쭙다* *йОччупта* – спрашивать, узнавать; и суффиксальное окончание *-게* - *кке*.

Проявление категории вежливости в казахском языке:

- Формы обращения
- Роль местоимений
- Глагольные формы в повелительном наклонении
- Эвфемизмы и вежливость
- Проявление категории вежливости в невербальных средствах общения

Как было, выше сказано в казахском языке есть **две формы вежливости**:

1. *Формальная (Сіз (Вы))*
2. *Неформальная (Сен (Ты))*

Официально формальное обращение в современном казахском языке производится с употреблением местоимения второго лица множественного числа «вы», обращённого к одному респонденту. В письменной речи местоимение «вы», адресованное конкретному собеседнику, в определённых случаях пишется с заглавной буквы. Обращение с применением местоимения «ты» считается неформальным. Для краткости формальное обращение часто называют «обращение на вы», неформальное — соответственно «обращение на ты», хотя это не совсем правильно и не везде соответствует действительности. Само название «формальная» и «неформальная» формы выражает их формальный (дистантный) или неформальный (близкий) характер.

- **Роль местоимений в казахском языке**

Жекеше түрі (единственное число)	Көпше түрі (множественное число)
I. Мен (я)	Біз (мы)
II. Сен (ты)	Сендер (вы)
Сіз (вы)	Сіздер (вы)
III. Ол (он, она, оно)	Олар (они)

В казахском языке местоимения играют большую роль в проявлении вежливости. Во 2 лице при проявлении вежливости вместо местоимения «ты» в единственном числе и «вы» во множественном числе используются местоимения «Вы», что передает вежливое и уважительное отношение к слушающему. Однако в 1 и 3 лицах местоимения не меняются.

- **Глагольные формы в повелительном наклонении**

Повелительное наклонение обозначает предложение, просьбу, приказ, пожелание, добровольное включение в действие. Образуется путем прибавления к основе личных окончаний. В казахском языке глагольные формы в повелительном наклонении во 2 лице имеют такие окончания как «-ңыз, -ңіз» и во множественном числе «-ңыздар, -ңіздер». Эти окончания глагольной формы имеются только в повелительном наклонении, и показывают вежливость и уважение по отношению к слушателю.

Лицо	Местоимение	Окончание

I	Мен Біз	a/e	йын/йін йық/йік
II	Сен Сендер Сіз Сіздер	ы/і	ндар/ндер ңыз/ңіз ңыздар/ңіздер
III	Ол Олар	сын/сін	

• Отличительной особенностью казахского языка является его своеобразная лексика. Кроме того, в казахском языке употребляются **эвфемизмы**, что тождественно речевому этикету. Эвфемизмы – это вежливые слова, используемые вместо слов, которые слышатся и воспринимаются грубо и неприлично. Например, «аяғы ауыр» – *ждет ребенка* вместо «жүкті» – *беременна*.

Лингвокультурологические особенности концепта «Вежливость» в корейском и казахском языках. Для того, чтобы сравнить лингвокультурологические особенности концепта «Вежливость» в корейском и казахском языках мы взяли по 20 пословиц, имеющих отношение к вежливости. Пословицы являются достоянием всего народа, и в них отражен менталитет народа.

1. 자만은 추락을 갖는다 (Гордость приведет к падению)
2. 사람이 공손해서 잃을 것은 없다 (Если человек вежлив, то ему нечего терять)
3. 웃음 속에 칼이 있다 (улыбка обезоруживает)
4. 친절 한 동정은 철문으로도 들어간다 (Вежливое намерение войдет в любые двери)
5. 친절하게 하는 말은 일전도 필요 없다 (Вежливо сказанные слова не требуют изменения)
6. 웃으면 복이 온다 (С улыбкой придет и удача)
7. 가는 말이 고와야 오는 말이 곱다 (Какой привет, такой ответ)
8. 친절하게 말하는 것은 혀를 아프게 하지 않는다 (Вежливо сказанное слова не причинит вреда языку)
9. 오는 정이 있어야 가는 정이 있다 (Добро вернется добром)
10. 흘러가는 물 퍼붓기 (Для поучающего и самое маленькое проявление вежливости важно)
11. 친절은 결코 헛되지 않는다 (Вежливость никогда не бывает напрасной)
12. 친절 한 말은 왕관보다 낫다 (Вежливость лучше чем трон короля)
13. 뒤로 주고 말로 받는다 (Дав меньше, получу больше)
14. 장님 손 보듯 한다 (Притвориться, что не заметил гостя)
15. 물이 아니면 건너지 말고 인정이 아니면 사귀지 말라 (Если не вода, не пересекайте, если нет понимания, не дружите)
16. 웃는 낯에 침 뱉으라 (В улыбающееся лицо не плюнуть)
17. 문전 나그네 흔연대접 (Встречай радостно и путника у ворот)
18. 급하다고 갓 쓰고 똥 싸라 (Веди себя прилично во всех случаях)
19. 외갓집 들어가듯 (Будь как дома)
20. 계집의 매도 너무 맞으면 아프다 (Не обращай к близкому как попало)

1. Сыпайылық жоқ жерде, (Где нет вежливости, Сыйласу да жоқ Там и уважения нет)
2. Сыпайының сыры мол (У вежливого много секретов)
3. Сыпайылық – тәрбиенің белгісі (Вежливость- знак воспитания)
4. Кішіпейілдің кеудесі ашық (У вежливого виден сердце)
5. Сыпайы сырттан мақтар (Вежливый хвалит тебя везде)
6. Сыпайыға өлім бар да, қорлық жоқ (Вежливый и после смерти останется уважаемым)
7. Сыпайының қарағаны – сұрағаны (Вежливый может попросить одним взглядом)
8. Кішіпейілділік - кішілік емес, кісілік (Вежливость не унижение, а уважение)
9. Кішіпейілділік – кісі көркі (Вежливость красит любого)
10. Сыпайының алдында сүйек жатсын (Вежливый всегда жданный гость)
11. Сыпайы жаурамайды, дірілдейді, (Вежливый не говорит, даже если он замерз) Өзгеге

тоңғаны білінбейді.

12. Әдеп басы – тіл (Начало воспитания – язык)
13. Әдеп пен адамгершілік ана тіліңнен нәр алады (Воспитание передается родным языком)
14. Сәлем берген саулық береді, (И тот, кто поздоровался, и тот, кто принял - вежливые)
Сәлем алған қызығын көреді.
15. Күле келіп сұраған кісінің ісі тоқтамайды (Работа, начатая с улыбкой, не остановится)
16. Күлкі күннен де жылы (Улыбка теплее солнца)
17. Атаңа не қылсаң, алдыңа сол келеді (Как ты будешь относиться к отцу, так и к тебе будут относиться другие)
18. Сыпайы киімді киіп тоздырады (Вежливый долго носит одну одежду)
19. Кішіпейілділік кісілік белгісі (Вежливость – знак человечности)
20. Сәлем-сөз анасы (Приветствие – начало разговора)

Выводы сравнительного анализа

1. В корейском и казахском языках много пословиц, имеющие отношение к вежливости. В них проявляется мудрость народа, и они способствует не только лучшему знанию языка, но и лучшему пониманию образа мыслей и характера народа.

2. Многие пословицы имеют одинаковую суть, которая, однако, может передаваться совершенно разными словами ввиду того, что в основе пословицы лежат разные ассоциации.

3. В двух языках не оказалось полностью совпадающих пословиц про вежливость, что обозначает различия в проявлении вежливости в двух культурах.

4. Но, все же были пословицы похожие по значению.

Например:

사람이 공손해서 잃을 것은 없다 = Кішіпейілділік – кішілік емес, кісілік

가는 말이 고와야 오는 말이 곱다 = Атаңа не қылсаң, алдыңа сол келеді

웃으면 복이 온다 = Күлкі күннен де жылы

친절한 동정은 철문으로도 들어간다 = Күле келіп сұраған кісінің ісі тоқтамайды

Это значит, что в обоих языках вежливость играет важную роль для создания хороших взаимоотношений.

Считается, что без основных навыков этикета не может быть культуры поведения человека. Поэтому умение владеть этикетом имеет первостепенное значение, и осваивать его нужно в живом непрерывном общении. Коммуникация, которая намеривает только обмен информацией, является скорее исключением, нежели правилом. Многие проблемы межкультурной коммуникации возникают именно из-за неумения собеседников продемонстрировать свое отношение друг к другу в соответствии с нормами данного общества и конкретными ожиданиями партнера. Поэтому, в любой культуре вежливое отношение к собеседнику является всегда хорошим способом, для создания правильной коммуникации. Как сказал Мигель де Сервантес Сааведра: «Ничто не обходится нам так дешево и не ценится так дорого, как вежливость».

Список использованных источников:

1. Хан Н.Ч. Речевые стереотипы обращения в реализации категории вежливости в разноструктурных языках
2. Ларина Т.В. Категория вежливости и стиль коммуникации. Сопоставление английских и русских лингвокультурных традиций
3. Ким Джонтхэк. Исследование традиционного речевого поведения корейцев
4. <http://kin.naver.com/qna/detail.nhn?d1id=13&dirId=130101&docId=120>
5. <http://kaz-tili.kz/glag.htm>
6. Особенности перевода пословиц и поговорок с корейского языка
7. Қазақ тіліндегі сыпайылық семантикасы
8. Ангелова М.М. "Концепт" в современной лингвокультурологии
9. Хамраева И.Ш. Сыпайылық категориясы мен сәлемдесу формулалар

УДК: 327

Кенжалиева Максат Касымовна
Kenzhalieva Maksat Kasymovna

магистрант 2-го курса

специальности Востоковедение факультета международных отношений

Евразийского национального университета имени Л. Н. Гумилева

Нур-Султан, Казахстан

mahatmumina@mail.ru

ВАКЦИНАЦИЯ В ОБЪЕДИНЕННЫХ АРАБСКИХ ЭМИРАТАХ VACCINATION IN THE UNITED ARAB EMIRATES

Аннотация. В данной научной статье рассматриваются способы вакцинации в Объединенных Арабских Эмиратах. ОАЭ находятся на первом месте в мире по темпу вакцинации от COVID-19.

Ключевые слова. Вакцина, вакцинация, ОАЭ, COVID-19

Annotation. This scientific article discusses the methods of vaccination in the United Arab Emirates. The UAE ranks first in the world in terms of the rate of vaccination against COVID-19.

Keywords. Vaccine, vaccination, UAE, COVID-19

Вспышка заболеваемости COVID-19 изначально была зафиксирована в Китае в декабре 2019 года, с последующим распространением на весь мир.

В декабре 2019 года в Ухане в Китае в одной из больниц обратили внимание на рост случаев заболевания пневмонией с тяжёлым течением с неясной причиной. Впоследствии, при углублённом изучении, был выявлен новый вирус, как этиологический фактор вызвавший эти заболевания [1].

Геном вируса первыми полностью расшифровали службы здравоохранения Китая, 10 января его сделали публично доступным. 20 января 2020 года в китайской провинции Гуандун была подтверждена передача вируса от человека к человеку. 30 января 2020 года в связи со вспышкой эпидемии ВОЗ объявила чрезвычайную ситуацию международного значения в области здравоохранения, а 28 февраля 2020 года ВОЗ повысила оценку рисков на глобальном уровне с высоких на очень высокие. 11 марта 2020 года эпидемия была признана заболеванием с признаками пандемии.

Многие организации используют опубликованные геномы для разработки возможных вакцин против коронавируса. На 18 марта 2020 в работе принимали участие около 35 компаний и академических учреждений, причём три из них получали поддержку от Коалиции за инновации в области обеспечения готовности к эпидемиям, в том числе проекты биотехнологических компаний Moderna и Inovio Pharmaceuticals, а также Университета Квинсленда.

По состоянию на март 2020 года велось около 300 исследований. До 23 апреля 2020 года в список перспективных разработок ВОЗ были включены 83 препарата, из которых 77 находились на стадии доклинических исследований и шесть проходили клинические исследования на людях.

На сегодня зарегистрировано свыше 249 млн случаев заболевания по всему миру, из них - более 5 млн летальных исходов, что делает пандемию COVID-19 одной из смертоносных в истории человечества.

Первую вакцину от коронавируса Convidicea зарегистрировали в Китае для вакцинации военнослужащих, это произошло 25.06.2020. Первую общедоступную вакцину «Гам-КОВИД-Вак» (Спутник V) зарегистрировали в России 11 августа 2020 года [2].

На сегодняшний день Объединенные Арабские Эмираты (далее – ОАЭ) вышли на первое место в мире по темпам вакцинации населения от COVID-19 [3].

Таблица 1. Статистика по вакцинации на 6.11.2021 [4].

Население	10.051.000 чел.
Количество вакцинированных	9.712.427 чел. (96,64 %)
Полностью вакцинировано	8.713.491 чел. (86,7%)
Всего вакцинаций	21.248.655 доз

- Количество вакцинированных — общее количество людей, получивших хотя бы одну дозу вакцины

- *Полностью вакцинировано* — общее количество людей, получивших все дозы, предписанные протоколом вакцинации

- *Всего вакцинаций* — общее количество введенных доз (количество разовых доз может не равняться общему количеству вакцинированных людей — в зависимости от протокола вакцинации люди могут получать несколько доз)

Тем не менее, несмотря на такой показатель вакцинации, число случаев заболевания COVID-19 в ОАЭ по-прежнему остается повышенным.

За все время в ОАЭ число зараженных составило 740 тысяч человек и выздоровело из них 734 тысячи.

ОАЭ одобрили для использования вакцины Moderna, Pfizer и AstraZeneca.

Между тем программа вакцинации в стране опирается на Sinopharm, которая производится на местном уровне.

Также на данный момент в Абу-Даби действует программа ревакцинации. Для тех, кто ранее получил две дозы вакцины Sinopharm, могут сделать третью прививку вакцины Pfizer-BioNTech в медицинском центре Mubadala Health. Получить третью дозу можно через 6 месяцев после прохождения полной вакцинации и получения двух первых доз. Вакцина предоставляется только по предварительной записи и при согласии врача. Врачу нужно будет проверить даты введения двух первых доз, а также проинформировать заявителя о побочных эффектах вакцины Pfizer-BioNTech. Врач может дать разрешение на ревакцинацию только после проведения медицинского обследования [5].

ОАЭ являются производителем собственной вакцины против COVID-19, которая называется «Hayat-Vax».

Hayat-Vax - инактивированная вакцина, которая производится на базе Фармацевтической компании «Жулпар».

Вакцина Hayat-Vax зарегистрирована Министерством здравоохранения и профилактики ОАЭ от 9 декабря 2020 года, а затем в Китае - Китайским центром оценки лекарственных средств (CDE) 30 декабря 2020 года.

По официальным данным более 50 миллионов доз вакцины для применения направлены в 34 страны мира.

Для производства инактивированной вакцины Hayat-Vax используется старая, но проверенная технология создания вакцин. При данной технологии вирус убивается, при этом сохраняется способность вызывать в организме защитные антитела.

По данным Всемирной организации здравоохранения доказано отсутствие вреда адьювантов в составе инактивированных вакцин. Адьюванты - как вспомогательные вещества в составе инактивированной вакцины стимулируют иммунную систему и способствуют продолжительности иммунитета в организме. Вакцина не содержит консервантов.

Третья фаза испытаний аналогичной вакцины Синофарм проводилась в Аргентине, Бахрейне, Египте, Марокко, Пакистане, Перу и Объединённых Арабских Эмиратах (ОАЭ), с участием более 68 000 человек [6].

Неблагоприятные проявления после иммунизации, в том числе тяжелые аллергические реакции у привитых не зарегистрированы.

В ответ на введение инактивированной (убитой) и очищенной частицы вируса коронавирусной инфекции в организме стимулируется иммунная система и вырабатываются специфические антитела.

А когда попадает в организм болезнетворный вирус коронавирусной инфекции заранее выработанные после вакцинации антитела прикрепляются к вирусным белкам и блокируют их. В таком состоянии вирус не может наносить вред организму.

Вакцинация большого количества людей способствует созданию коллективного иммунитета. Чем больше людей вакцинировано, тем меньше вероятности встретить болезнь.

Для стабилизации и предотвращения дальнейшего распространения коронавирусной инфекции вакцинация среди населения должна поддерживаться на уровне не менее 60%.

Вакцина не способна вызвать у человека заражение COVID-19, так как убитый и очищенный вирус не может размножаться в организме вакцинированных людей и не способен вызывать заболевание даже у людей со слабым иммунитетом [7].

Туристы, которым были выданы визы властями Абу-Даби и обладатели паспортов тех стран, которые имеют право получить визу в аэропорту по прибытии в Абу-Даби, имеют возможность бесплатно пройти вакцинацию от COVID-19, посредством записи через специальное приложение. Такая возможность доступна только для тех, кто прилетел в Абу-Даби.

Для туристов из 27 стран, включая Китай, Германию и США, не требуется прохождение карантина по прибытии в Абу-Даби.

С июня 2021 года в Абу-Даби для посещения любого мероприятия, а также ресторанов и крупных супермаркетов необходимо пройти вакцинацию от коронавируса или предоставить отрицательный результат теста на COVID-19, который действует только в течение трех дней [8].

С 15 августа 2021 года Федеральное управление по идентификации личности и гражданству ОАЭ начало прием сертификатов о вакцинации против COVID-19, которые были выданы за пределами страны.

Однако, будут приниматься сертификаты о вакцинации только одобренными на территории страны. В число которых входят – AstraZeneca, Moderna, Pfizer, Sputnik и Sinopharm.

Зарегистрировать сертификаты о вакцинации можно будет в мобильном приложении управления.

Также на территории страны функционирует мобильное приложения для отслеживания контактов «Al Hosn», которое по функциям схоже с казахстанским мобильным приложением «Ashyq» [9].

С 20 августа 2021 года каждый школьник старше 16 лет, обучающийся в Абу-Даби, обязан пройти полную вакцинацию от COVID-19.

Полная вакцинация является условием допуска учащихся на занятия в школы. Также наличие вакцины от COVID-19 обязательно для всего персонала, работающего в школе. Школьники и взрослые, которые имеют противопоказания к вакцинации, должны подтвердить это в приложении Al Hosn или с помощью письма уполномоченного поставщика вакцины Департамента здравоохранения Абу-Даби. Школьники, которым исполнится 16 лет после начала учебного года, должны будут получить первую дозу в течение 4 недель после своего дня рождения, причём получение первой дозы должно быть отобрано в приложении Al Hosn [10].

Правительство ОАЭ разрешило вакцинировать детей с 3 до 17 лет китайской вакциной Sinopharm [11].

Президент Республики Казахстан Касым-Жомарт Токаев итогам посещения биофармацевтического завода по производству вакцины QazVac при Научно-исследовательском институте проблем биологической безопасности заявил, что республика планирует поставлять свою вакцину QazVac в ОАЭ и другие страны мусульманские страны. С 2022 года будет осуществляться поставка вакцины местного производства.

Над созданием инактивированной вакцины QazVac работали ученые и специалисты НИИ проблем биологической безопасности Казахстана. Первые партии препарата были выпущены на базе этого НИИ. Вакцинация местным препаратом от коронавируса началась в Казахстане с 26 апреля 2021 года. Вакцинация QazVac рекомендована лицам в возрасте от 18 лет и проводится в два этапа, рекомендуемый промежуток между которыми составляет 21 день. Разработчики казахстанской вакцины приступили к процессу получения одобрения препарата Всемирной организацией здравоохранения [12].

Пандемия коронавирусной инфекции стала причиной серьезных социальных и экономических последствий. Так, в мире произошла крупнейшая рецессия, массовый голод, перенос или отмена множества мероприятий, дефицит медицинских товаров и продуктов питания. Кроме этого, вирус нанес колоссальный ущерб образовательной системе: школы, детские сады, университеты были закрыты в 172 странах, что затронуло приблизительно более 98 % мирового населения школьного и студенческого возрастов. Известны случаи ксенофобии и дискриминации китайцев и тех, кто по внешнему признаку схож с азиатами. Также стоит упомянуть о позитивных сторонах пандемии, таких как уменьшение выбросов парниковых газов и загрязняющих веществ в атмосферу, очищение многих водоемов и озер, благоприятное воздействие на фауну и флору, цифровизация всего населения.

Вакцины являются одним из самых значительных достижений современной медицины и благодаря вакцинам снижена заболеваемость и смертность от вакциноуправляемых инфекций во всем мире.

Решение привиться против коронавирусной инфекции внесло бесценный вклад в дело искоренения коронавирусной инфекции

Список литературы

1. Пандемия COVID-19. — Текст: электронный // Википедия: [сайт]. — URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%B0%D0%BD%D0%B4%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D1%8F_COVID-19 (дата обращения: 06.11.2021).

2. Вакцина против COVID-19. — Текст: электронный // Википедия: [сайт]. — URL: https://en.wikipedia.org/wiki/COVID-19_vaccine (дата обращения: 07.11.2021).
3. ОАЭ вышли по темпам вакцинации от COVID-19 на первое место в мире. — Текст: электронный // Interfax: [сайт]. — URL: <https://www.interfax.ru/world/776302> (дата обращения: 06.11.2021).
4. Статистика вакцинации от коронавируса (COVID-19) в Объединенных Арабских Эмиратах. — Текст: электронный // UAE Ministry of Cabinet Affairs: [сайт]. — URL: <https://www.moca.gov.ae/en/home> (дата обращения: 06.11.2021).
5. В столице ОАЭ разрешили смешивать вакцины от COVID-19. — Текст: электронный // Новости из ОАЭ: [сайт]. — URL: <https://www.uaeinside.com/v-stolitse-uae-razreshili-smeshivat-vaktsiny-ot-covid-19.html> (дата обращения: 06.11.2021).
6. ОАЭ начинают производство вакцины против COVID-19 с внедрением Nayat-Vax. — Текст: электронный // Информационное агентство эмиратов: [сайт]. — URL: <https://www.wam.ae/ru/details/1395302922624> (дата обращения: 06.11.2021).
7. ВСЕ О ВАКЦИНЕ НАЙАТ-ВАХ. — Текст: электронный // coronavirus2020: [сайт]. — URL: <https://www.coronavirus2020.kz/ru/vaccine2> (дата обращения: 06.11.2021).
8. Власти Абу-Даби разрешили бесплатно вакцинировать туристов. — Текст: электронный // РИА НОВОСТИ: [сайт]. — URL: <https://ria.ru/20210625/vaktsinatsiya-1738637730.html> (дата обращения: 06.11.2021).
9. В ОАЭ признают иностранные сертификаты о вакцинации. — Текст: электронный // Русские эмираты: [сайт]. — URL: <https://russianemirates.com/news/uae-news/v-uae-priznayut-inostrannyye-sertifikaty-o-vaktsinatsii/> (дата обращения: 06.11.2021).
10. ОАЭ вводит обязательную вакцинацию для школьников. — Текст: электронный // EADaily: [сайт]. — URL: <https://eadaily.com/ru/news/2021/08/03/uae-vvudit-obyazatelnuyu-vakcinaciyu-dlya-shkolnikov> (дата обращения: 06.11.2021).
11. Детей от 3 лет разрешили вакцинировать в ОАЭ. — Текст: электронный // Tengrinews: [сайт]. — URL: https://tengrinews.kz/world_news/detey-ot-3-let-razreshili-vaktsinirovat-v-uae-444761/ (дата обращения: 06.11.2021).
12. КАЗАХСТАН ПЛАНИРУЕТ НАЧАТЬ ПОСТАВКИ АНТИКОВИДНОЙ ВАКЦИНЫ В ОАЭ. — Текст: электронный // Большая Азия: [сайт]. — URL: <https://bigasia.ru/content/news/covid19/kazakhstan-planiruet-nachat-postavki-antikovidnoy-vaktsiny-v-uae/> (дата обращения: 06.11.2021).

Кереева Ардак Аюкеновна

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің магистранты
Филология және көптілді білім беру институты
7М01703 - Шетел тілдері (ғылыми-педагогикалық)

Ardana87@mail.ru

Ғылыми жетекшісі:

ф.ғ.к., доцент **Балмуханова С.Н.**

**АҒЫЛШЫН ПРЕДЛОГТАРЫН ОҚЫТУДЫҢ КОГНИТИВТІК ТӘСІЛІ
КОГНИТИВНЫЙ ПОДХОД К ОБУЧЕНИЮ АНГЛИЙСКИМ ПРЕДЛОГАМ
COGNITIVE APPROACH FOR TEACHING STUDENTS HOW TO USE ENGLISH
PREPOSITIONS**

Аңдатпа: Студенттерге сөйлеу мәдениеті бойынша грамматика мен практикумды оқыту процесінде ағылшын тілінің, сондай-ақ басқа неміс тілдерінің ерекшеліктеріне байланысты предлогтар мен басқа да бекітілген басқару түрлері туралы сұрақ туындайды. Студенттердің предлогтарды, поствербтерді және басқа лексикалық және грамматикалық үлгілерді механикалық есте сақтаудың қарапайым тәсілі ескіргендіктен лингвистика дамуының осы кезеңінде оқытудың осы аспектісіне когнитивті тәсілді қолдану анағұрлым орынды болып табылады. Осыған орай бұл мақала студенттерді ағылшын тіліндегі предлогтарды оқытудың когнитивтік әдістері мен тәсілдеріне арналған және осы процесті оңтайландырудың мүмкін жолдарын көрсетеді.

Түйін сөздер: когнитивтік көзқарас, предлог, постверб, бекітілген, аспект, мағынасы; тұжырымдама.

Аннотация: Статья посвящена когнитивным методам и подходам к обучению студентов английским предлогам и намечает возможные пути оптимизации данного процесса. Поскольку в процессе преподавания студентам грамматики и практикума по культуре речевого общения неизбежно возникает вопрос о предлогах и прочих фиксированных типах управления, что обусловлено особенностями строя английского языка, равно как и других германских языков. Простой путь механического запоминания студентами предлогов, поствербов и прочих лексико-грамматических шаблонов представляется устаревшим. И на данном этапе развития лингвистики более целесообразным является применение когнитивного подхода к данному аспекту преподавания.

Ключевые слова: когнитивный подход, предлог, поствербы, фиксированный, аспект, значение; концепт.

Abstract: The article discusses the cognitive methodology of teaching students how to use English prepositions. Different ways of teaching optimization are suggested. Now during the process of teaching students grammar and practical training on the culture of speech communication, arises the question of prepositions and other fixed types of management inevitably, which is due to the peculiarities of the structure of the English language, as well as other Germanic languages. The simple way for students to mechanically memorize prepositions, postverbs, and other lexical and grammatical patterns seems outdated. And At the current stage this ~stage~ ~the development ~of linguistics, it is more appropriate to apply a cognitive approach to this aspect of teaching.

Key words: cognitive approach, preposition, postverbs, fixed, aspect, meaning; concept.

Кіріспе. Шет тілін оқытуда когнитивті лингвистика идеяларын қолдану идеясының мәні кез-келген лингвистикалық мәселені әзірлеу және сабақта материалды ұсыну кезінде (мысалы, ағылшын тілінде) мұғалім сонымен бірге қоршаған әлемді қабылдау механизмдерінің ұқсастығы мен ерекшелігін ескереді және оны сөйлеу арқылы адам санасында көрсетеді.

Когнитивті лингвистика теорияларының шет тілдерін оқытудың заманауи білім беру технологияларымен өзара байланысы мәселесі осы саладағы мамандар үшін өте өзекті болып табылады. Когнитивті тәсіл Лакофтың когнитивті лингвистика теориясына негізделген (1987). Оны Эванс пен Тайлер (2005) танымдық көзқараста алмастырушы көзқарас ретінде ұсынды. Рольфинг (Rohlfing, 2001) әр түрлі тілдерде кеңістік сезімін санаттаудың әртүрлі тәсілдері болғандықтан, олар кеңістіктік конфигурацияларды жіктеуде айтарлықтай ерекшеленетінін айтады.

Когнитивті лингвистика технологиялары арқылы тілдік материалды ұсынудың теориялық негіздеріне толығырақ тоқталайық. Когнитивтік семантиканы зерттеу аясында прототиптің айналасында ұйымдастырылған семантикалық желі түрінде кез-келген лексикалық бірліктің семантикалық

көріністерін ұсыну [3,1-49] көптеген мағыналарды дәлелді түрде түсіндіруге мүмкіндік береді және шет тілдерін оқыту процесінде нәтижелі қолдануға болатын полисемияның танымдық теориясының дамуына себеп болады. Когнитивті тәсілмен студенттерге предлогтардың бастапқы мағыналары, олардың кеңістіктік қолданылуы және метафораланғандармен байланысы қарастырылады. Бұл тәсіл студенттерге ақпаратты өңдеудің табиғи алгоритмдерімен тығыз байланысты техниканы жасауға мүмкіндік береді. Өз кезегінде, оны қолдану студенттердің шет тілінің бірліктері мен құрылымдарын неғұрлым толық игеруін қамтамасыз етеді, бұл дәстүрлі түрде олардың полисемиясы, омонимиясы немесе үйлесімділік ерекшелігіне байланысты қабылдау мен түсіну үшін қиындық тудырады.

Әдістері. Предлогтар, атап айтқанда, олардың мағынасы дәстүрлі семантикалық зерттеулермен айналысатын және когнитивті лингвистика аясында жұмыс істейтін әртүрлі бағыттағы лингвистер үшін қызықты зерттеу нысаны болып табылады.

Атап айтсақ, А. Тайлер мен В. Иванс ұсынған әр түрлі контексте *over* предлогын құрайтын мағыналардың жіктелуі кеңейтілді және тестілеу үшін де, материалды бекіту үшін де бірқатар тапсырмалар жасалды (қойылмалы, коммуникативті тапсырмалар, дұрыс нұсқаны таңдауға арналған тапсырмалар, предлогтың белгілі бір мәні үшін орыс тіліндегі эквивалентті іздеуді немесе оның мағынасын ағылшын тілінде түсіндіруді қамтитын оқу тапсырмалары, сондай-ақ қысқа түпнұсқа мәтіндер үшін тиісті тақырыпты таңдау (*over* предлогы бар)).

Кеңістіктік предлогтар, оның ішінде *over* предлогы кеңістіктік қатынастарды білдірудің тілдік құралдарының жүйесіне енеді, өйткені оның семантикасында кеңістік, оның бөлінуі және объектілер арасындағы қашықтық туралы белгілі бір идеялар көрінеді. Ағылшын тілінде, басқа тілдердегідей, әртүрлі объектілердің кеңістіктік сипаттамалары, типтік көріністер мен оқиғалар туралы белгілі бір идеялар бекітілген. Сонымен қатар, *over* предлогы кеңістіктік семантика өрісінде ғана емес, сонымен қатар абстрактілі тұжырымдамалық салаларда да мағыналарды қалыптастыра алады. Бұл предлогтың бұл ерекшелігін К.Бругман мен Дж.Лакофф прототип теориясы аясында келесідей түсіндіріледі. *Over* предлогының семантикалық мағынасы тікелей метафораға айналады. Предлогтың метафоралық бейнелері прототиптік мағынаның негізгі семантикалық компонентін қамтиды.

Зерттеу. Зерттеудің практикалық бөлігіне дайындық барысында осы предлогтың семантикасы оның сөздік мақалаларда (Oxford Advanced Learner's Dictionary, Longman Dictionary of Contemporary English, Collins Cobuild) және жұмыс істеу контекстінде көрсетілуін ескере отырып қарастырылып, талданды және оның семантикалық ыдырау әдісі арқылы оның семантикалық құрылымы анықталды.

Over предлогының мәндерін талдау нәтижесінде оның прототипінің кеңістіктік және дерексіз қатынастардағы екі негізгі компоненті анықталды: *above* және *contact+/-*, оларды келесідей суреттеуге болады.

The Above Sense

Шартты түрде объектіні TR траекторы (*trajectory*) және LM беті (*landmark*) ретінде белгілейміз.

1) It was large room with a Madonna over the fireplace and rows upon rows of books in covers of light gold and dark gold and shiny red. [Fitzgerald, 1996:16] Мадонна портреті - траектория (TR), ал беті (LM) - камин. Бұл жағдайда траектор (TR) заттың бетінен жоғары (LM) орналасқан. Осылайша, осы ұсыныс аясында прототипке сәйкес келетін *above* мәні беріледі, бірақ бұл жағдайда байланыс элементі алынып тасталады, өйткені траектор (TR) зат бетімен (LM) жанаспайды. Айта кету керек, бұл тұрғыда предлогты жүзеге асырудың статикалық режимі байқалады, яғни нысандар қозғалыссыз бірінен жоғары орналасқан.

Шындығында, кедергі арқылы қозғалысқа байланысты траектория жиі кездеседі. Бұл жағдайда траектор (TR) яғни кедергіні еңсеретін объект кедергіден жоғары болған кезде бір позициядан екінші позицияға ауысады. Мұндай жағдайларда, мысалы, келесі сөйлемдердегідей, *over* предлогы осындай қозғалысты сипаттау үшін қолданылады:

2) As she turned to him something in her soft, wandering look made George feel that for two pins he would jump over the table and carry her off. [Mansfield, 2009:111]

3) She quickened her face and race over the sharp stones and jagged-edge grass that there at her arms and legs. [Ahern, 2007: 16]

4) Mr. Dundee was afraid someone might trip over the. [Hudson, 1996: 109]

5) The houses of the little horse drama over the wooden _pole, then and softly into the sandy road. [Mansfield, 2011: c. 69]

Алайда, тек В позициясында траектор (TR) *he* (2) сөйлемде *table* кедергісінен жоғары орналасқан. *Jump* етістігі А позициясын білдіреді, бірақ бұл жағдайда С позициясына тікелей қатысы жоқ. С позициясын белгілеу кезінде траектор (TR), секіру және кедергі туралы белгілі нәрсеге назар аудару керек, траекторияның (TR) ауырлық күші мен қозғалыс динамикасы туралы ескере отырып. Осыған сүйене отырып, предлогтың осы мағынасында жоғарыда келтірілген мысалдарда предлогтың

over - obstacle, across, movement бірнеше қосымша семантикалық компоненттерін бөліп көрсету керек. Осылайша, осы контексте осы предлогты іске асырудың динамикалық режимі байқалады. Нәтижесінде, бұл жағдайда біз осы сөйлемнің мағынасын дәлірек жеткізу үшін динамикалық күш туралы білімге назар аударамыз. (2) мысалда, траекторияны (TR) кедергіден (obstacle) жоғары жылжитқанда, прототиптік contact элементі жоқ екенін атап өткен жөн. Басқаша айтқанда, he траекториясы (TR) table кедергісімен жанаспайды.

The On-the-Other-Side Sense

Кеңістіктік проекциядағы over предлогының келесі мәні траекторияның (TR) бетінің екінші жағында орналасуымен байланысты, осылайша объектілердің бірі А нүктесінде, ал екіншісі С нүктесінде болады, ал кейбір жағдайларда кедергі элементі (obstacle) болуы мүмкін. Мағынасы келесі сөйлемдердің мысалында суреттелген:

6) Sally Carrol could still see her white breath in the darkness, and a dim row of pale faces over on the other side. [Fitzgerald, 1996: 31]

7) The's a bus stop just over the road. [Longman Dictionary of Contemporary English, 2007]

8) They live over the river in Richmond. [Longman Dictionary of Contemporary English, 2007]

Осы контекстік жағдайларда прототиптің екінші компоненті - contact жоқ. Сонымен қатар, бұл ұсыныстар over предлогын іске асырудың статикалық режимі аясында қарастырылады.

Қорытынды. Осылайша, жоғарыда келтірілген мысалдарға сүйене отырып, above, contacts/-over предлогының прототиптік мағынасынан басқа, кеңістіктік проекция аясында әртүрлі контекстік жағдайларда қосымша семантикалық компоненттер бар деген қорытынды жасауға болады. Сонымен қатар, оқу процесінде студенттердің логикалық түсіндірулер арқылы предлогтарды есте сақтауын және лингвистикалық қайта қараудың жалпы принциптерін анықтауды жеңілдетуге болады. Бұл әдісті когнитивті лингвистиканың принциптері мен әдістеріне жатқызуға болады.

Әдебиеттер:

1. Chomsky N. *New Horizons in the Study of Language and Mind*. – Cambridge: Cambridge University Press, 2000. – 230 б.
2. Fauconnier G., Turner M. *The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. - NY: Basic Books, 2002. – 440 б.
3. Lakoff G. *Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*. - Chicago and London: University of Chicago Press, 1987. – 614 б.
4. Lakoff G. *The Contemporary Theory of Metaphor / Metaphor and Thought*. Ed. by A. Ortony. - New York: Cambridge University Press, 1993. – 202-251 б.
5. Lakoff G., Johnson M. *The metaphorical structure of the human conceptual system / Perspectives on cognitive science / Ed. by D. Norman*. - 1981. – 193-206 б.
6. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. - Chicago: University of Chicago Press, 1980.
7. Lakoff G., Turner M. *More than cool reason. A field guide to poetic metaphor*. - Chicago: University of Chicago Press, 1989. – 430 б.
8. Swan M. *Practical English Usage. Third Edition*. - Oxford: Oxford University Press, 2005. – 657 б.

References:

1. Chomsky N. *New Horizons in the Study of Language and Mind*. - Cambridge: Cambridge University Press, 2000. – 230 p.
2. Fauconnier G., Turner M. *The Way We Think: Conceptual Blending and the Mind's Hidden Complexities*. - NY: Basic Books, 2002. – 440 p.
3. Lakoff G. *Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*. - Chicago and London: University of Chicago Press, 1987. – 614 p.
4. Lakoff G. *The Contemporary Theory of Metaphor / Metaphor and Thought*. Ed. by A. Ortony. - New York: Cambridge University Press, 1993. – 202-251 p.
5. Lakoff G., Johnson M. *The metaphorical structure of the human conceptual system / Perspectives on cognitive science / Ed. by D. Norman*. - 1981. – 193-206.
6. Lakoff G., Johnson M. *Metaphors We Live By*. - Chicago: University of Chicago Press, 1980.
7. Lakoff G., Turner M. *More than cool reason. A field guide to poetic metaphor*. - Chicago: University of Chicago Press, 1989. – 430 p.
8. Swan M. *Practical English Usage. Third Edition*. - Oxford: Oxford University Press, 2005. – 657 p.

Кыдыралиева Балжан Нурланкызы

Kydyraliyeva Balzhan Nurlankyzy

магистрант 2 курса,

Казахский университет международных
отношений и мировых языков им. Абылай хана,

Алматы, Казахстан

balzhan_98nr2525@mail.ru

ЛИНГВОКУЛЬТУРНАЯ СУЩНОСТЬ РЕАЛИЙ LINGUOCULTURAL ESSENCE OF REALIAS

Аннотация: *Существуют различные определения понятия «реалия». Теоретики перевода С. Влахов и С. Флорин понимали под термином «реалия» слова и словосочетания, называющие объекты, характерные для жизни (быта, культуры, социального и исторического развития) одного народа и чуждые другому. По их мнению, реалии, будучи носителями национального и/или исторического колорита, как правило, не имеют точных соответствий (эквивалентов) в других языках, а следовательно, не поддаются переводу «на общих основаниях», требуя особого подхода. Чрезвычайно важно: с одной стороны точно, а с другой понятно перевести все эти произведения, не исказив абсолютно ни одной строки. Ситуация осложняется тем, что все вышеупомянутые текста содержат огромное количество реалий и труднопереводимых выражений, значительно усложняющих перевод. На помощь приходят несколько способов решения данной проблемы, и именно о них пойдёт речь в данной научной работе: будут приведены примеры этих способов, объяснена их суть и будет продемонстрирована гипотеза, что каждый метод работает лучше для своей определённой сферы.*

Ключевые слова: *перевод, русский язык, казахский язык, реалия, лингвистика.*

Annotation: *There are different definitions of the concept of "realia". Theoretical translation of S. Vlakhov and S. Florin understood the term "realia" in words and phrases, naming objects that are characteristic of life (life, culture, social and historical development) of one people and another. In their opinion, in reality, they are the carriers of the national and / or historical color, as a rule, do not have exact correspondences (equivalents) in other languages, and, consequently, do not give the translation of "common ground". On the one hand, it is extremely important to translate all these works both accurately and clearly without distorting a single line. The situation is complicated by the fact that all of the aforementioned texts contain a huge number of realias and difficult-to-translate expressions that significantly complicate the translation. Several ways of solving this problem come to the rescue and they will be discussed in this scientific work. Examples of each method will be given and the sense of each method will be explained. Finally, hypothesis that each method works better for a its own specific field will be demonstrated.*

Key words: *translation, Russian, Kazakh, realia, linguistics.*

В данной статье нам необходимо ознакомиться с целым списком явлений и предметов, существующих в казахоязычном обществе и отсутствующим в русскоязычном, и наоборот. Самые очевидные и заметные различия будут оглашены и проанализированы ниже:

Прежде всего огромная разница проявляется в том, что, у обоих обществ были разные виды хозяйств и уклада: у русского общества был земледельческий, а у казахского - скотоводческий. Если сказать это другими словами, то в России был оседлый уклад, а у нас - кочевой. В связи с чем в русском языке отсутствуют такие слова как: *жұт, кереге* и так далее. Также стоит отметить, что такая ситуация особенно ярко выражена именно в скотоводческом секторе слов русского языка, в казахском же языке ситуация куда менее трагичная, так как достаточно долгое время казахский народ пожил оседлым образом жизни, добывая себе пропитание через земледельческое хозяйство. Представители русского народа, в свою очередь, никогда не жили оседлым и скотоводческим образами жизни. Однако, есть и такие термины: «житница», «подкулачник», «бурнус», «трактир». [Родионов Г.В., Костомахин Н.М., Табакова Л.П., 2017, страница 211-212]

Второе огромное различие появилось в следствии разных религиозных конфессий обоих народов, но здесь ситуация прямо противоположна первому пункту. Дело в том, что русский язык за счёт того, что на протяжении многих лет вступал в плотное взаимодействие с чеченцами, татарами, турками, аварцами и многими другими мусульманскими народами России, приобрел огромное количество мусульманских религиозных терминов в свой лингвистический запас, к тому же многие мусульмане в России свои труды публикуют на религиозную тему на русском языке. В связи с чем, в русском языке

плотно утвердились такие термины как: *мечеть, намаз, мулла, Рамазан, имам, иман* и так далее. Однако, в Казахстане наблюдается обратное положение дел, казахоязычных христиан очень мало, огромное количество терминов абсолютно не переведено на казахский язык или переведено, но мало кому знакомо: *тезоименитство, риза, рубище, Рождество, священник* и так далее. [А.Т. Сибгатуллина-2010 год. - 67-68]

В данном разделе, будут названы и проанализированы способы и методики перевода вот таких вот неоднозначных реалий. Вот они: прямая адаптация, калька, приблизительный перевод. Поговорим о каждом из них в отдельности:

1) Прямая адаптация. Использование прямой адаптации в русском языке активно использовалось ещё со времён принятия христианства (протодиакон, церковь и многие русские имена). Это утверждение во многом верно и для казахского языка. Практически все части и детали юрты были прямо адаптированы из казахского языка, с учётом фонетических особенностей русского языка, что главным образом выражалось в том, что все специфические звуки казахского языка (ә, і, ө, ұ, ы, ғ, қ, һ, ң) были убраны при переводе. Приведём несколько примеров: *шанырак, уык, кереге, тогын, босага, жабык, куйек казык*. Стоит отметить, что у многих других кочевых народов есть идентичные термины с абсолютно аналогичным значением (у кыргызов, у бурят и так далее), но в русском языке нет единого термина для всех этих конструкций, и для каждой конструкции адаптируются термины из разных языков (для монгольской юрты - монгольские адаптации, для кыргызской юрты- кыргызские адаптации и для казахской юрты - казахские термины). Далее, точно такие же прямые адаптации без существенных изменений касаются области кулинарии. Для всех далее перечисленных терминов осуществляются прямая адаптация: *бауырсаки, наурыз коже, бешпармак, сирне, кисе куырдак, куырдак, карма, жасубуйрек, жаппа согым, шелпек, казы, ак-сорпа, нарын, карта, кумыс, шубат, айран, курт, уыз, шалап, шелпек, таба-нан, шек-шек, тандыр-нан, шертпек, талкан, жарма, жент*, и так далее. [А.Т. Сибгатуллина-2010 год. - 76-81]. И, конечно, же это относится к терминам пастухов: *жайляу, кузеу, кыстау*.

Рассмотрим следующие примеры:

Тұман - туман. Доказательством того, что первоначальным источником данного слова является именно тюркский язык, считается тот факт, что окончание «-ан» распространено именно в казахском. Вот несколько примеров: *жайдарман, майдан, заман, арзан, азан* и так далее.

Қазан – казан. Здесь похожая ситуация, как и со словом «туман», такое же окончание на «-ан» и многие другие детали.

Теңге - деньги. Данное слово «деньги» является прямым потомком тюркского слова *теңге*. Возникает вопрос: как же такое может быть, если деньги на казахском «акша»? Ответ очень прост: слово «теңге» является староказахским и раньше оно означало «деньги», но на данный момент его понятие в смысле «деньги» бесконечно много, но в наши дни это - название валюты.

Распространённость этого метода связана с тем, что данные слова не имеют никаких аналогов в русском языке, и также с тем, что фонетически не сложные и их не так проблематично произнести русскоязычному человеку, а также с тем, что некоторые из этих терминов уже начали попадать в русский язык в районы, приграничных с Республикой Казахстан, помимо этого некоторые из этих терминов начали адаптироваться мусульманскими оседлыми народами и через их языки проникать в русский.

2) Калька. Кальки в русском языке гораздо менее распространены, чем прямые адаптации, однако и они часто встречаются в нём. Наиболее большое число калек в русском языке пришло из французского (*impression* — впечатление) и голландского (*harde schijf*-жётский диск). На данный момент русский язык активно создаёт кальки из английского языка (*It doesn't work that way*- Это так не работает). Хотя казахский язык не является наиболее распространённым поставщиком калек в русский язык, тем не менее, количество калек из русского далеко не маленькое. Ниже приведены примеры калек:

Собака лает, караван идёт- ит үреді керуен көшеді. Возникает вопрос: как понять, что это калька именно с казахского в русский, а не с русского в казахский? Очень просто: если читатель внимательно посмотрит внимательно, то заметит, что эта пословица в казахском языке рифмуется: *үреді-көшеді*. А в русском языке такой рифмы нет, и красота и запоминаемость выражения в значительной степени утрачивается, что ясно указывает с какого именно языка (где вышеназванные положительные качества были сохранены) была калькарована данная пословица. Также, данное выражение впервые письменно зарегистрировано в 18-м веке в русском языке и в 17-м веке в казахском языке. [А.Т. Сибгатуллина-2010 год. – 14-17]

Что посеешь, то и пожнёшь- Не ексең, соны орасың. С одной стороны, может показаться, что раз уж русский народ был оседлым и именно он много сеял различных культур и потом пожинал их.

Казахский народ же, вплоть до 19 века никак не работал на поле, а был скотоводческим [М.А.Аккозин-2017-42-44]. То есть, мы не сеяли, а разводили скот. Тем не менее, достоверно доказано, что эта пословица пришла в русский язык из казахского языка, а в казахский язык из татарского. Татары хоть и являются тюрками, также как и казахи, но в отличии от казахского этноса, всегда были оседлыми и хлеб сеяли регулярно. Именно татарский народ был одним из первых, кто продавал хлеб и мучные изделия казахскому народу. К тому же, на казахском *хлеб* будет «нан», и это слово не является исконно казахским, оно пришло к нам из фарси, а в фарси оно пришло из шумерского языка (первой известной миру оседлой цивилизации), где и появились многие аграрные культуры, и в том числе пшеница, из которой в свою очередь делают муку и уже пекут хлеб. Таким образом, понятие о сеянии культур и жатвы пришло на территорию нынешней Республики Казахстан гораздо раньше, чем оно пришло на территорию нынешней Российской Федерации. Итак, последний аргумент: согласно некоторым исследованиям, наиболее раннее упоминание этой пословицы было зарегистрировано не на территории нынешней Российской Федерации, а на территории нынешнего Ирана, именно того места, откуда нам пришло данное слово. [А.Т. Сибгатуллина-2010 год. - 101-102].

Сидеть сложа руки- қол құсырып қарап отыру. Данная калька является наиболее популярным выражением из всех выражений, которые были калькированы в русский язык из казахского языка. Её первое употребление относится к 13 веку и было зарегистрировано в китайских летописях при китайском императоре. В этих летописях говорится, что это выражение регулярно использовалось народами-предками казахов, которые в последствии послужили генетическим материалом для формирования казахского этноса. К этим народам относились: кыпчаки, монголы, арабы и многие другие. В языке каждого из этих народов это выражение использовалось регулярно. К тому же немаловажным является тот факт, что все они проживали на территории Золотой Орды, а значит имеют к Казахстану прямое отношение. Теория о том, что это выражение пришло из казахского языка в русский язык имеется не только в китайских источниках, но и в русских. Так во многих русских летописях написано о том, что это выражение русские переняли из «половского» языка. На Руси словом «половец» называли тюркские народы, населявшие степи, отсюда и корень слова «половец», то есть «населявший поле». По многочисленным источникам известно, что наибольшее распространение это выражение получило в 18 веке, именно когда Казахское ханство вошло в состав Российской Империи. Скорее всего, от казахов оно перешло в башкирский язык, из башкирского языка в татарский язык, из татарского языка оно попало к казахам, и те, в свою очередь, распространили его среди основного русского населения. [А.Т. Сибгатуллина-2010 год. – 267-268]

Как видно из вышенаписанного калькирование широко распространено для перевода пословиц и поговорок.

3) Приблизительный перевод. Мы используем приблизительный перевод, когда использование прямой адаптации и кальки не представляется возможным. Однако, этот способ до сих пор достаточно популярен.

Примеры:

Қолын жылы суга салып отыру- носить на руках. «Носить на руках» является лишь приблизительным переводом, потому что помимо этого значения, в некоторых регионах Казахстана, он имеет значение жить припеваючи. [М.А.Аккозин-2017-42-44]

Аузына ақ ит кіріп, көк ит шығу- материться как сапожник. Это выражение тоже не является прямым переводом в данном случае, так как оно может обозначать не только то, что человек матерится, но и то, что он «несёт несусветную чушь». Данное крылатое выражение сейчас постепенно теряет свои позиции и применяется всё меньше и меньше. Однако, если мы внимательно изучим все источники, то придём к выводу, что раньше оно было невероятно популярно. [М.А.Аккозин-2017-42-44]

Бата - благословение. Данное слово, как и предыдущие фразы, не показывает полный смысловой спектр при переводе, чтобы понять в чём это выражается. Бата:

Отша лаула, сөнбегін,
Еш жамандық көрмегін.
Қосағыңмен қоса ағар,
Құтты болсын қадамың,
Келін болдың, қарағым.
Салтын ұста, ардақта,
Үлкен ата-бабаңның.
Ошақтан от кетпесін,
Үйіңнен көп кетпесін,

Адал болғын жарыңа,
Лаула, оттай, жалында!
Аумин!

Можно заметить, что это не просто благословение, так как оно в стихотворной форме. Обычное же благословение не подразумевает никакой стихотворной формы, к тому же оно гораздо более длинное и долгое в сравнении с благословением в его европейском понимании. И последнее отличие заключается в том, что в отличие от европейского благословения, оно иногда не произносится, а напеваётся на манер песни.

Көрімдік- подарок за смотрины новорожденного или невесты. Как видите, наибольшее количество таких непереводаемых изречений, у которых можно только передать примерный смысловой перевод, связаны с национальными традициями казахов, которые не имеют своих стопроцентных аналогов в русском языке. Ведь *көрімдік* - это не только подарок за возможность увидеть новорождённого или невесты, но и за любую хорошую новость или достижение, но при этом коримдиком никогда не может считаться подарок, подаренный просто так, равно как и вещь, подаренная на день рождения и на праздник. Из этого примера ясно видно, что у русского народа такой традиции нет, а значит и термина такого нет. [Кенжеахметулы Сейт-2006- 113-120]

Айтыс - словесно музыкальное соревнование, проводимое между двумя участниками. Вовремя айтыса двое участников, играя на домбре, придумывают разнообразные колкости друг про друга. Некоторые люди утверждают, что правильно будет переводить слово «айтыс» как «баттл», беря пример с пришедших в русский язык рэп-баттлов, однако этот перевод в корне неверен по двум причинам: во-первых, айтысы появились гораздо раньше баттлов. Во-вторых, любой айтыс всегда сопровождается игрой на домбре и никакой другой музыкальный инструмент никогда не используется. Так как рэп-баттлы проводятся без какой-либо музыки вообще или при помощи включённого на компьютере минуса, можно определённо сказать, что айтыс и рэп-баттл абсолютно разные явления. [Кенжеахметулы Сейт-2006- 11-12]

Тойбастар - понятие этого термина усложняется тем, что у него сразу два смысла. Следует рассмотреть каждый из них по отдельности, прежде всего, *тойбастаром* называют песню, которую исполняет певец (исполнитель национальных казахских песен и поэт) в начале свадьбы, желая молодожёнам всяческих благ. Опять же, на русских свадьбах такой традиции нет, а значит и перевод у этого термина может быть лишь примерным и строго смысловым. Второе значение *тойбастара* также чрезвычайно популярно. Он означает подарки, которые раздают в конце свадьбы гостям в знак признательности и уважения к ним. [Кенжеахметулы Сейт-2006- 9-10]

В заключение хотелось бы сказать, что в данной научной работе наглядно указывается, что в основном прямая адаптация используется в сфере кулинарии и для деталей юрты, калькирование для пословиц и поговорок, а приблизительный перевод для обычаев и традиций.

Список использованной литературы

1. Тасибеков Канат- Ситуативный казахский. Том 1- 2012.
2. Аккозин Мадат Акылбаевич- Қазақ мақал-мәтелдері. Казахские пословицы и поговорки- 2017.
3. Влахов С. Непереводаемое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – М. : Высшая школа, 1986.

Қадыржанова Айгерім Бауыржанқызы

*Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ магистранты
M056 - Аударма ісі, ілеспе аударма (ғылыми-педагогикалық)*

Алматы, Қазақстан

Kadyrzhanova0909@gmail.com

**ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДІҢ ІЛЕСПЕ АУДАРМАДАҒЫ ЗЕРТТЕЛУІ МЕН АУДАРЫЛУЫ
ИЗУЧЕНИЕ И ПЕРЕВОД ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ В СИНХРОННОМ ПЕРЕВОДЕ
INVESTIGATION AND TRANSLATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN
SIMULTANEOUS INTERPRETATION**

Аңдатпа: Мақалада аударма саласының ең күрделі түрлерінің бірі ілеспе аудармадағы фразеологизмдердің аударылуын қарастырылған. Ауызша және жазбаша аударманың шығу тарихына шолу ұсынылды. Бұл жұмыста ілеспе аударма мен жазбаша аударманың ерекшеліктері мен артықшылықтары, аударма түрлері мен аударма барысында қолданылатын аударма тәсілдері көрсетілді.

Түйін сөздер: ілеспе аударма, фразеологизмдер, жазбаша аударма, түпнұсқа.

Аннотация: Статья посвящена одному из самых сложных видов переводческой деятельности – переводу фразеологизмов в синхронном переводе. Показана история формирования устного и письменного перевода. В данной статье рассматриваются особенности синхронного и письменного перевода, а также преимущества предоставления этой услуги перевода. Рассмотрены различные виды устного и письменного перевода.

Ключевые слова: синхронный перевод, фразеологизмы, письменный перевод, исходный текст.

Abstract: The article is devoted to one of the most difficult types of translation – translation of phraseology in simultaneous interpretation. The article contains the history of formation of written and oral translation. This article discusses the features of simultaneous and written translation, as well as the advantages of this translation service. There are considered several types of written and oral translation.

Keywords: simultaneous interpretation, phraseological units, written translation, source text.

Жер бетінде ежелден өмір сүріп келе жатқан халықтардың көбі осыдан жарты ғасыр бұрын бір-бірінің дүниеде бар екені жайлы да бейхабар болатын. Бірақ дүниені дүрліктірген ұлы оқиғалар бұйығып жатқан елдердің өміріне орасан өзгерістер әкеледі. Ғылымның, техниканың дамуына байланысты халықтар арасындағы кеңістіктер жақындасып, қашықтықтар қысқарды. Осының нәтижесінде ортақ мүдде, бірегей мақсат, сонымен қатар бірегей сөздер пайда болды. Бірақ адамдар тілінің әртүрлілігі бұрынғы қалпынша қала берді де, халықтар достығының дәнекері ретінде аударма қызметі жандана бастады.

Қазіргі таңда дүниеде 2797 тіл бар екенін ескерсек, аударма қызметінің қаншалықты маңызды екенін білеміз. Аударма әрқашанда адамдар, қауымдар, халықтар арасындағы тәжірибе алмасудың дәнекері. Аударма сөз, әдебиет, публицистика, ғылымдарының ажырамас бір бөлігі. Әрі халықты рухани жағынан дамытудың күшті құралы. Аударма халықтың мәдени өмірінің бір саласы, халықтың арасындағы үзілмейтін үрдістің бірі. Адамзат аударма арқылы араласып құралады. Тіл тарихына қатысты мәселелерді зерттеушілер адамзаттың дамуында белгілі бір қоғамның өзінен тілі, мәдениеті, өмір сүру дағдысы өзгеше басқа бір қоғаммен қатынас орнату қажеттілігі туындаған кезде бүгінде аудармашылар деп аталып жүрген мамандық иелері пайда болған деседі. Оларды әр кезде әрқалай “тілмәш, аудармашы, тәржімәші...” деп атап келгенімен, түптің түбінде атқаратын жұмысының сипаты бірдей, тілдері бөлек екі не одан да көп адамның, тараптың, елдердің, мемлекеттердің түсінісуіне құрмет ету.

Уақыт өте, қоғамдар дамып, тілдер өркендей келе аударманың өзі жолма жол аударма, көркем аударма, ресми аударма, ауызша аударма, ізбе із аударма, ілеспе аударма деп сан тарауға бөлінді. Аударманы негізінен төмендегідей екі үлкен түрге бөлуге болады: 1) Ауызша аударма. Сөйлеген сөздер, баяндамалар ілеспе түрде ауызша аударылады, шетелдерден келген ресми өкілдер мен қонақтардың пікір алысуына аудармашылар көмектеседі; 2) Жазбаша аударма. Барлық хат-хабар, ресми құжаттар, ғылыми және көркем шығармалар жазбаша аударылады. Түпнұсқаның түрі мен мәніне қарай аударманың да қолданылатын әр алуан амал-тәсілдері бар. Мысалы, ресми құжаттарды аударғанда, түпнұсқаны қаз-қалпында бұлжытпай толық жеткізу көзделсе, ғылыми және техникалық шығармаларды аударғанда, белгілі салалардың терминологиялық ұғымдарын дұрыс беру көзделеді.

Ауызша аударма – бұл аударманың бір түрі болып табылып, аударманың түпнұсқаны ауызша

аударуын айтамыз. Ауызша аударманың классикалық түріне аудармашы түпнұсқаны акустикалық түрде қабылдап, ауызша аударуы жатады. Ауызша аудармада аударма түпнұсқаны қабылдаумен қатар немесе түпнұсқаны қабылдағаннан кейін аударылуы мүмкін. Ауызша аударма тыңдаудың, қабылдаудың, түсінудің ең терең психологиялық үрдісі. Мұнда сөзді байыппен тыңдап, мұқият ойға түйсініп, түсініп, санада саралап, сараптап жеткізу – жүйке, ақыл-ой жүйесінің бар мүмкіндігін пайдалануға байланысты. Әдетте аудармашы сөйлеушінің қасында тұрады. Сондықтан оратордың жесттерін көруі сөйлеушіні дұрыс түсінуге көмектеседі. Бірақ кейде аудармашы аудиторияны көрмеуіде мүмкін, бұл арнайы кабинада отырғанда болады. Аудармашы ауызша айтылған ойдың дұрыс айтылуын, дұрыс темпін не мәнерін тәуелсіз қабылдап, тыңдарман мен сөйлеушінің арасында тура қарым-қатынасты орнатуы керек. Тағы бір аудармашыға айтылатын кеңес түпнұсқаны аудару барысында қарым-қатынас принципі анықтау, егер өткізіп алған ақпарат болса, оны толықтыру, әңгіменің мақсаты мен алдыңғы өткен келіссөздерді анықтау. Аудармашы мен оратордың арасында кері байланыстың сәті түссе, онда аудармашы оратордан түсінбеген терминнің мағынасын сұрап анықтауға болады. Ал егер тыңдармандар арасында кері байланыс туындаса, онда олардың көңіл – күйіне, аудармадағы тапқырлықтың, аудармашының сөйлеу типін өзгерту, кейде оратордың темпін өзгертуіне мүмкіндік туады. Ал егер аудармашы жеке қарым-қатынасқа түсушілердің арасындағы байланыста, олардың қимылына, сыртқы іс-әрекетіне назар аударады. Бұндай сәттерде аударма адаптивтік транскодтаудың көмегімен толықтырылмайды, бұл кезде қосымша толықтырулар енгізуде аудармашының үлесі зор.

Ал жазбаша аударма түрі атамыз Баласағұниден бастау алған. Тілмаш-аудармашы жан-жақты білімдар болған, қазір де сол талап сол деңгейде болуы тиіс деп ойлаймыз. Себебі, орысша-қазақша біледі екенмін деп, аударма жасап жүрген аудармашылар саны көбейіп барады. Ауызша және жазбаша аударма күнделікті өмірде жиі қолданылуда. Соңғы уақытта адамдар ғаламтор жүйесінің қызметін жиі пайдалануда. Ол бірыңғай жалпы адамзаттық, ақпараттық кеңістікте қамтамасыз етеді. Сондықтан оның өзі де жеке тұлғаны аударма ісімен айналысуға бағыттауда. Қазіргі кездегі мемлекетаралық сауда, экономикалық, әскери іс, мәдени, іскерлік т.б. байланыстар аударманың ауызша және жазбаша түріне мамандануды өткір талап етуде.

Аударма – әрі өнер, әрі мамандық. Аудармашы мамандығы көбінесе көркем және жазбаша түрлеріне қатысты жиі айтылып жүрсе, соңғы кездері, әсіресе, еліміздің тәуелсіздігіне байланысты жаңа сипат алды. Мемлекетаралық байланыстардың жандануы аударманың қай түрінің де, аудармашылықтың қай салада да қажеттілігін айқындай түсуде. Келесі кезекте Қазақстандағы аударма түрлерінің дамуы мен қазіргі таңдағы барысына қысқаша тоқталып өтейік. Аудару принципі мен аударманың дәлме-дәлдігі туралы ұғым заманалар озған сайын өзгеріп отырады. Мысалы, орта ғасырларда әріпшілдік, сіреспе аударма басым болса, бертін келе, жаңғыру дәуірінде, XVII-XVIII ғасырларда «еркін» аударма етек алды. Одан соң әдебиет әлемінде балама аударма пайда болды. Аударма теориясының зерттелуі жиырмасыншы жылдардан қолға алынды. Сондықтан қазақ тайпалары мен халқының әдебиетіндегі бізге жеткен шығармалардың қайсысы төл тума, қайсысы аударма екендігінің ара жігі әлі де анықталмаған. Ертеде, әсіресе, қазақ сахарасында ислам дінінің уағыздарымен қоса, араб, үнді әдебиетінің үлгілері таралғаны мәлім болса, сол шығармалардың, аудармалардың аудармашысы кім екендігі беймәлім. Ауызша аударманың дамуы, негізінен, Шығыс елдеріндегі дипломатияның дамуына қатысты.

Ауызша аударма ілеспе немесе кезекті болуы мүмкін. Кезекті аударманың ерекшелігі сөйлеуші (түпнұсқаның авторы) мен аудармашының тығыз байланыста болуында. Тіпті сөйлеуші аудармашыға сөйлеу кезегін беріп, өзі үндемей тұрады. Екеуі тыңдаушылардың алдында бірге тұрып, біртұтас қызметкер сияқты көрінеді. Кезекті аударма ойдағыдай болу үшін әңгімелейтін тақырыпты алдын ала белгілеп, ең маңызды да күрделі пайымдаулармен аудармашыны таныстыру қажет. Ол белгіленген саладағы көкейкесті мәселелер туралы хабардар болып, қажетті лексиканы, терминдерді даярлап қояды.

Ал ілеспе аударма аударманың басқа түрлерінен едәуір кейін пайда болғаны анық, себебі ол техникалық құралдармен жабдықталуы керек. Аудармашы аударылатын сөйлемдерді құлаққап арқылы естіп, микрофон арқылы аудармасын айтып отырады. Сөйлеуші (түпнұсқаның авторы) аудармашының қызметінде шаруасы жоқ, ол үлгеріп жатыр ма, айтқан сөзін түсінбей, аудара алмай жатыр ма, ешбір хабары жоқ. Кезекті аудармашы сөйлеушіден түсінбеген жерлерін (мысалы, сандарды, мекемелердің атауларын т.б.) қайта сұрап анықтап алуы мүмкін болса, ілеспе аудармашының ондай мүмкіндігі болмайды.

Аударма – еларалық түрлі саладағы қарым-қатынастың, берік байланыстың құралы. Алайда ілеспе және синхронды аудармашы – қазіргі таңда өте қажетті мамандық. Барған сайын оның қажеттілігі Қазақстанның қазіргі халықаралық қатынастарында, экономикалық дамуында, саяси, мәдени, қоғамдық т.б түрлі қарым-қатынастарында, іскерлік, кәсіпкерлік, сауда, туризм т.б. салаларында айрықша маңызға ие. Республикамыздың әлем аренасында халықаралық мәртебесінің нығаюына байланысты түрлі форум,

мәслихат, симпозиум, кеңес, жиындар жиі өткізілуде. Мұндай жағдайда ауызша аударманың да рөлі барынша артып, қолданылу аясы да кеңейе түсуде.

Ауызша аударма ілеспе немесе кезекті болуы мүмкін. Кезекті аударманың ерекшелігі сөйлеуші (түпнұсқаның авторы) мен аудармашының тығыз байланыста болуында. Тіпті сөйлеуші аудармашыға сөйлеу кезегін беріп, өзі үндемей тұрады. Екеуі тыңдаушылардың алдында бірге тұрып, біртұтас қызметкер сияқты көрінеді. Кезекті аударма ойдағыдай болу үшін әңгімелейтін тақырыпты алдын ала белгілеп, ең маңызды да күрделі пайымдаулармен аудармашыны таныстыру қажет. Ол белгіленген саладағы көкейкесті мәселелер туралы хабардар болып, қажетті лексиканы, терминдерді даярлап қояды.

Ал ілеспе аударма аударманың басқа түрлерінен едәуір кейін пайда болғаны анық, себебі ол техникалық құралдармен жабдықталуы керек. Аудармашы аударылатын сөйлемдерді құлаққап арқылы естіп, микрофон арқылы аудармасын айтып отырады. Сөйлеуші (түпнұсқаның авторы) аудармашының қызметінде шаруасы жоқ, ол үлгеріп жатыр ма, айтқан сөзін түсінбей, аударма алмай жатыр ма, ешбір хабары жоқ. Кезекті аудармашы сөйлеушіден түсінбеген жерлерін (мысалы, сандарды, мекемелердің атауларын т.б.) қайта сұрап анықтап алуы мүмкін болса, ілеспе аудармашының ондай мүмкіндігі болмайды.

Аударма – еларалық түрлі саладағы қарым-қатынастың, берік байланыстың құралы. Алайда ілеспе және синхронды аудармашы – қазіргі таңда өте қажетті мамандық. Барған сайын оның қажеттілігі Қазақстанның қазіргі халықаралық қатынастарында, экономикалық дамуында, саяси, мәдени, қоғамдық т.б түрлі қарым-қатынастарында, іскерлік, кәсіпкерлік, сауда, туризм т.б. салаларында айрықша маңызға ие. Республикамыздың әлем аренасында халықаралық мәртебесінің нығаюына байланысты түрлі форум, мәслихат, симпозиум, кеңес, жиындар жиі өткізілуде. Мұндай жағдайда ауызша аударманың да рөлі барынша артып, қолданылу аясы да кеңейе түсуде.

Зерттеліп, ғылыми еңбектер жазылып, әрқайсысының өлшемдері, ережелері, заңдылықтары тұжырымдалды. Бұл орайда біздің елімізде әзірге кенже қалып отырған біреуі ғана. Ол ілеспе аударма. Алдымен “Ілеспе аударма дегеніміз не” деген сұраққа жауап берсек, ілеспе аударма – аударма атаулының ішіндегі ең күрделісі. Оны игеру үшін адамның бойында өзін басқалардан кәсіби тұрғыда ерекшелендіретін реакциясының жылдамдығы, тез сөйлеуі, дыбыстарды анық айтуы, тілінің мүкісі болмауы, психологиялық және физиологиялық тұрғыдан төзімділігі, ой-өрісінің кең болуы, екі тілде таза сөйлеуі, сөздік қорының мол болуы, дикциясының жақсы болуы, аударатын тілдің кез келген құрылымдағы сөйлемдерін жеңіл қабылдауы сияқты қасиеттері болуы керек. Оған қоса ілеспе аудармада айтылған сөзді өзінше пайымдау тұрғысынан бөлек жауапкершілік жүктелетіндіктен, аудармашыдан лингвистика мен аударма теориясы саласында жеткілікті білімдарлықпен қатар, мәдениеттанушылық, стилистік дарын да талап етіледі. Ілеспе аударманы қарапайым көпшілік біле бермейді. Шынтұайтына келгенде ол - қазақ тілінің конституциялық мәртебесіне лайық қолданылуын қамтамасыз ететін қуатты құрал. Тәуелсіздігімізбен бірге туындаған осы саланың алғашқы қарлығаштары қазір аға буын өкіліне айналды. Аударманың бұл түрі Қазақстанда әлі дамыған жоқ деп айтсақ қателеспейміз. Мамандар қазақ тілінен шет тіліне, шет тілінен қазақ тіліне ілеспе аударма мамандарының жетіспейтіндігіне өкініш білдіруде.

Ілеспе аударма – еліміздің халықаралық қоғамдастыққа интеграциялануында тіларалық коммуникацияны қамтамасыз ететін маңызды сала. Қазақ тіл білімінде ілеспе аударма жасау аспектілері зерттелмеуі оның дамуын тежеп отыр. Қазақ тілінен орыс тіліне ілеспе аударма жасаудың кәсіби ережелерін әзірлеу аталған мәселелерді шешіп, тіліміздің конституциялық мәртебесіне сәйкес пайдаланылуына, саяси, ғылыми жиындар тіліне айналуына жағдай тудырады. Ілеспе аудармашыларды даярлау ісі қолға алынбауы еліміздің әлемдік кеңістікке интеграциялануын белгілі бір дәрежеде тежейді. Елімізде қазақ тілінен орыс тіліне ілеспе аударма жасаудан бастап, қазақ тілінен тікелей шет тілдеріне аударма жасайтын мамандарды дайындау мәселесі пісіп-жетілді.

Әдебиеттер:

1. Слышкин Г.Г. *Лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе* – Москва, 2000. – 139 б.
2. Булатова А.П. *Лингво-когнитивный анализ искусствоведческого дискурса (тематические разновидности – музыка, архитектура): дисс. канд. Филол. Наук. М., 1999. – 276 б.*
3. Дейк, Т.А. ван *Язык. Познание. Коммуникация / Т.А. Ван Дейк. – СПб.: Прогресс, 1989. – 310 б.*

4. Белозерова, Н.Н. Когнитивные модели дискурса: учеб, пособие для студ. и асп. лингв. и филол. Фак. Вузов / Н.Н. Белозерова, Л.Е. Чуфистова. - Тюмень: Изд-во Тюменского гос. ун-та, 2004. – 254 б.

References:

1. Slyshkin G.G *Lingvokulturnye koncepty predsedentnyh tekstov v soznany I diskurse* – Moskva, 2000. – 139 p.
2. Bulatov A.P. *Lingvo- kognitivniy analiz iskusstvovedcheskogo diskursa (tematicheskie raznovidnosti – muzyka, arhitectura)* diss. Kan. Filol. Nauk M., 1999. – 276 p.
3. Deik, T.A. *van azik. Poznanie. Kommunikacia* \ T.A Van Deik.- SPB Progress 1989. – 310 p.
4. Belozerova, N.N *Kognitivnye modeli diskursa: ucheb, posobie dlya stud. I asp. Lingv, I filol. Fak. Vuzov/ N.N Belozerova, L.E Chufistova. – Tumen' : Izd-vo Tumenskogo gos. Un-ta, 2004. – 254 p.*

ӘОЖ 82.091.83.3(77)

Құрманғожаева Эльмира Сейфуддинқызы

филология ғылымдарының кандидаты,

Тілдер орталығының доценті,

Алматы менеджмент университеті,

Алматы қ., Қазақстан

e.kurmangozhaeva@almu.edu.kz**Сүтжанов Сейфитден Назымбекұлы**

Филология ғылымдарының докторы, БҒСБК профессоры

Қазақ тілі және әдебиет кафедрасы

Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті

S_sutzhanov@mail.ru

ҚАЗАҚ ӘДЕБИЕТІНДЕГІ СИМВОЛИЗМ КӨРІНІСІ
MANIFESTATION OF SYMBOLISM IN KAZAKH LITERATURE
ПРОЯВЛЕНИЕ СИМВОЛИЗМА В КАЗАХСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ

Аңдатпа: Бұл мақалада ғасырлар аралығында қалыптасып дамыған орыс поэзиясындағы символизм ағымының қазақ ақындары - Мағжан, Бернияз және Шәңгерей шығармашылықтарына еткен әсер-ықпалы қарастырылады. Сондай-ақ, осы ағымның негізінде аталмыш ақындар творчествосының көркемдік-эстетикалық ерекшеліктері де нақты мысалдар тұрғысында дәйектелген. Басылымда авторлар Шәңгерей, Мағжан, Бернияз шығармашылықтарындағы символизм элементтерінің көрінісін мына төмендегі үш арнада аңғарып, санамалап атап көрсетеді. Мәселен, бірінші, аталмыш ақындар шығармашылықтарындағы идеялық және образдылық жүйесін әлеуметтік-қоғамдық көріністер тұрғысында айқындау қажеттілігі, екінші, олардың поэтикасын орыстық символизм ағымымен бір контексте қарастыру мәселесі, үшінші, қазақ қаламгерлерінің шығармаларындағы пессимизм мен фатализм элементтерінің өзгешеліктерін ашу керектігі деп біледі. Мақалада бұл мәселе арнайы сөз етіліп, дәйектеме тұрғысында ғылыми сын-пікірлерге сілтеме жасалған. Жалпы, мақалада орыс-қазақ әдеби байланысы негізінде төл сөз өнеріміздің өсіп, дамуын көрсету арқылы әдебиетіміздің кәсіби деңгейге жету жолы біршама айқындалған.

Кілт сөздер: символизм ағымы, поэзия, әдеби байланыс, әсер-ықпал, творчество, эстетика, образ, жүйе, үдеріс.

Аннотация: В статье рассматривается влияние сформировавшегося веками течения символизма в русской поэзии на творчество казахских поэтов - Магжана, Бернияза и Шангерей. Также на основе этого направления на конкретных примерах обосновываются художественные и эстетические особенности творчества этих поэтов. В публикации авторы перечисляют элементы символизма в творчестве Шангерей, Магжана, Бернияза в следующих трех направлениях. Например, первое - это необходимость определить мировоззренческую и образную систему в творчестве этих поэтов с точки зрения социальных явлений, второе - рассмотреть их поэтику в контексте русского символизма, третье - выявить черты пессимизма и фатализм в произведениях казахских писателей. Конкретизируется этот вопрос и делается ссылка на научную критику с точки зрения доказательств. В целом в статье определяется путь достижения профессионального уровня нашей литературы, показывая рост и развитие нашего самобытного речевого искусства на основе русско-казахских литературных связей.

Ключевые слова: символизм, поэзия, литературная связь, влияние, творчество, эстетика, образ, система, процесс.

Abstract: This article takes an insight look into the spiritual exchange and interrelationships between the literature of other nationalities with particular references to the roles of Russian Literature in the development of the Kazakh literature at the beginning of the XX century. The period was filled with historical and social awakenings, a lot of spiritual and political instabilities that left their footprints on the spiritual and cultural life of the Russian people and Kazakh community. Such poets as Shakarim Kудayberdiyev, Shangerey Bokeev, Magzhan Zhumabayev, Berniyaz Kuleev made invaluable contributions to the growth of the Kazakh literature and promoted the essential expansion of its horizons. In my opinion, it is worth to pay attention to the originality of their literary genre particularly pertaining to the aspects of symbolism; and to appreciate their artistic and esthetical features from different sides.

Keywords: the trend of symbolism, literary connection, a spiritual exchange, symbolism formation, a prominent representative of the trend, creativity, poems, comparatively, to consider, influence.

Кіріспе. Символизм (француздың – *simbolis*, гректің – *simbolon* – знак, символ сөзінен туындаған, XIX ғасырдың 60-70 жылдары Францияда пайда болған әдеби көркем ағым – Э.К.) өз заманындағы әдеби өмірде ерекше бір құбылыс болды деп айтуға толық негіз бар. Символистер эстетикасының жүйесі, олардың философиялық көзқарастары халық көтерілісі жеңіліс тапқаннан кейін етек алған саяси қудалау жылдары пайда болып, өркендеді. Бұл – аласапыран, қатер мен қауіпке толы уақыт еді.

XX ғасыр басындағы Ресейдегі тарихи-мәдени өмір сипаттары негізгі символ сөздерде көрсетілді. Бұл ретте К.Бальмонт, В.Брюсов, А.Блок, А.Белый, Д.Мережковский есімдерімен қатар қазақтың Ш.Бөкеев, М.Жұмабаев, Б.Күлеев сынды көрнекті ақындардың да аттарын айту лазым. Әлемдік тарихи үдерістер тұрғысындағы пәлсапалық пайымдар мен көркемдік сезімдердің шиеленісі оларға жақын онжылдықтағы жағдайларды көруге ғана емес, бүкіл жүзжылдықтың көрінісін бейнелеуді маңдайға жазды.

Жалпы, қазақ ақындары – Шәңгерей, Мағжан, Бернияз шығармашылықтарындағы символизм сарынының көрініс табуын мына үш арнада аңғарамыз. Бірінші, аталмыш ақындар шығармашылықтарындағы идеялық және образдылық жүйесін әлеуметтік-қоғамдық көріністері тұрғысында айқындау қажеттілігі, екінші, олардың поэтикасын орыстық символизм ағымымен бір контексте қарастыру мәселесі, үшінші, қазақ қаламгерлерінің шығармаларындағы пессимизм мен фатализм элементтерінің өзгешеліктерін ашу керектігі деп білеміз.

Әлбетте, қай ақынның болмасын пікір-толғаныстары сол замандағы қоғамдық ой-санамен, ұлттық мүддемен ұласып жатады, сөйтіп ақын ойы, жыры өз замандастарының көңіл-күйі, арман-тілегімен сол арқылы бүкіл қауымның идеялық-эстетикалық мұрат-аңсарымен ұштасып, жалғасары хақ.

Бұл жөнінде белгілі ғалым Ш.Елеуқенов былайша ой толғайды: «...Мағжан ...әлем әдебиеті жаңалықтарына көз тікті. Әсіресе өзіне тосын жаңалық көрінетін символизм ағымына бой ұрды. Өзге бір саясат дәртесіне жегілейін дегендіктен емес, бұл ағымның ұлттық әдебиетімізге тигізетін шапағатын ойлады» [1., 93].

Әдістеме. XX ғасыр басында өмір сүрген қазақ ақындарының, әсіресе М. Жұмабаев шығармашылығындағы негізгі желі болып тартылған тақырып – адам болмысының трагизмі. Оның лирикасынан сыртқы қоршаған ортаның, ақиқат болмыстың бейнесін емес, адамның рухани өмірін байқаймыз. Ақын шығармашылығының негізгі арқауы – адам, адам жаны мен оның рухани әлемі.

М.Жұмабаев пен Б.Күлеев лирикасы адамның жеке басының шығармашылық мүмкіндіктерін көрсетті. Ақынның адамға, жеке тұлғаға, адамның рухани, жан әлеміне деген қызығушылығы лирикасының субъективтік сипатын арттырды. Бұл туралы көптеген зерттеушілер, атап айтқанда, Ы.Дүйсенбаев, Ш.Елеуқенов, Р.Батырбекова, Е.Тілешов, С.Сүтжанов, Б.Қанарбеава, Б.Жетписбаева және т.б. ерекше атап көрсеткен еді. Сондай-ақ ғалымдар Мағжан мен Бернияз шығармашылығының философиялық сипатына да тоқталады. Мәселен, бұл жөнінде ғалым Ш.Елеуқенов мынандай түйінді пікір айтады: «Адам рухының құбылыстарына, жасырын сырларына үңілгенде, Мағжан бұл әрекетін сөз өнері тұтынатын бірден бір мақсұт деп білген. Адам күнделікті өмірінде нанын да жейді, жанын да жейді. Көркем әдебиет соңғысына, адам жанының өмір әсері туғызған құпия құбылыстарына ден қояды, ішкі шерін тарқатып, тылсым ой сезімдеріне тіл бітіреді» [1. 103].

Мағжан шығармашылығына байланысты құнды зерттеулер жүргізген Ш.Елеуқенов ақынның «От», «Пайғамбар», «Мені де, өлем, әлдиле» атты өлеңдерін қарастыра келіп, олардағы ғарыштық пессимизмді атап көрсетеді. Зерттеушінің пікірінше, бұл пессимизм қатыгез тарихи төңкерістердің алдындағы адамзаттың дәрменсіздігін сезіну нәтижесінде пайда болған.

Ақынның сөзін түсіну үшін ең бастысы сөз бен үнсіздіктің астарында не жатқанын білуге философиялық эстетика көмекке келеді:

Сылдыр, сылдыр, сылдырлап,
Бірінің сырын бірі ұрлап,
Толқынды толқын қуады.
Жарына бал береді,
Береді де өледі,
Өледі толқын, тынады [2., 24]. («Толқын»)

Сонымен қатар, ақынның өлең жолдарынан қайғы үні де естиміз. Бұл – жалғыздықтың, жатсынудың үні. Бұл қайғыда – жоғарыға, басқа әлемге ұмтылу бар, Н.Бердяев атап көрсеткендей, «адамның шын табиғаты» көрініс береді. Қайғыру, сары уайымға салыну – Мағжан шығармашылығының басты сипаты, поэзиясының негізгі белгілерінің бірі. Ақын өз өмірінің бақытты сәттерін жырлағанда да мұң-зарды сезінеміз:

Көрмейін рақат, жанайын,
 Жалын болсын маңайым,
 Күйейін, азап шегейін.
 Жырыммен жаным жұбатым,
 Жырыммен жұртымды оятам,
 Несіне жас төгейін?! [2., 59]. («Тілегім»)

Мағжан лирикасының тереңдігі соншалық, ақынның айтпақ болған ойын түсіну үшін жыр жолдарын бірнеше қайтара оқып, көп ойланып-толғанып, тек құр аналитикалық талдау жасамай, сонымен бірге жүреппен сезіну қажет.

Басқа ақындарға карағанда Мағжан өлеңдеріндегі мұң-зар экзистенциалдық қорқыныспен тікелей байланысты. Ақын өлеңдеріндегі мұң-зардың түп төркінінде белгісіздіктен, адам ақылмен емес, сезіммен түйсінетін болмыстың мәңгілік құпиясынан қорқу бар. Мағжанның мұңға батуының астарында ақынның жер басып жүрген қарапайым адамға болмыстың мәңгілік құпиясы жақын екенін түсіндіруі жатыр. Сол себепті де ақын поэзиясында жатсыну, өмірден безушілік, өз табиғатын тани алмау қорқынышы, сонымен қатар, өмірден өз орнын таба алмайтындығына сенімсіздік орын алған. Және де осы мұң-зар «бақытты сезім» тудырады да.

Мағжан – өз уақытының тынысын, адамзаттың тұйыққа тірелген трагедиясын жүрегімен сезіне білген ақын. Осы тұрғыдан алғанда оған Бернияз жақын. Қос қазақ ақынының орыс символиктерімен үндестігін байқау қиын емес. Мәселен, Б.Күлеев те өз заманының салқынын сезініп, ерте есейгендіктен де көңілдегі күдігін жасыра алмайды:

Қызғалдақтай қызық өмір,
 Күні келсе солмай ма?
 Еркін жүрген ерке көңіл,
 Қайғы-зарға толмай ма?

Тасқан қайтып, толған солып,
 Сарғайтпай ма сондай да.
 Алтын жастық жалған болып,
 «Ап» ұрар күн толмай ма? – [4., 31].

деп, жас ақын жаны тылсым дүние сырын білуге ұмтылғанмен, жабығу, торығу басым іспетті.

Мәдени Ренессанс, поэзия мен философиядағы өрлеу, алдағы жақсылыққа толы күндер, төніп келе жатқан апатты сезіну – осы символдарда ХХ ғасыр басындағы Ресейдің рухани өмірінің өзіндік белгілері көрініс тапқан. Бұл жерде Н.Бердяев айтқандай, «алдағы жақсылыққа толы күндерді ғана емес, төніп келе жатқан қорқынышты апатты» сезінген ақындар деп А.Блок пен А.Белыйды ғана емес, Мағжанды да атауға болады.[3.,272]. Әлемдік тарихи процестерді көркемдік қабылдау мен философиялық тұрғыдан түсіну оларға жақын арадағы онжылдықта болатын оқиғаларды алдын-ала болжауға ғана емес, бір ғасырдың бейнесін болжауға да мүмкіндік берді.

Ұлттың терең философиялық ойы Мағжан шығармашылығында жарқын көрініс тапты. Сонымен қатар, ақынның қазақ ұлттың тарихи тағдырын неғұрлым жалпылама көрсетуге ұмтылуы образ-символмен ойлау ерекшелігіне алып келді. Біздің ойымызша, Мағжанда символдар – ойлаудың бастапқы сәті болып табылады.

ХХ ғасыр басындағы поэзияға тән болып келетін күншығыс бейнесі қазақ ақындарының шығармаларында да көрініс тапқан. Мәселен, М.Жұмабаев пен І.Жансүгіровте күншығыс – жарқын болашақтың, үміт пен сұлулықтың символы. Күншығыс – ояну уақыты, бүр шашып келе жатқан өмірдің басталуы. Қазақ ақындарында күншығыс бейнесінің әлеуметтік астары да бар: күншығыс – ұлттың жаңа өмірінің басталуы. Мағжан бұл бейненің дәстүрлі мифологиялық табиғатына көңіл бөледі: барлық халықтарда күншығыс - өмірдің символы:

Гүл қылайық қаласын,
 Ұл қылайық баласын,
 Мейірім есігін ашалық!
 Мұндарларды адасқан,
 Айрылып естен шатасқан
 Күншығыстың жолына
 Салайық, шетсің демейік,
 Аямайық, көмейік
 Күншығыстың нұрына...[2., 42]. («Күншығыс»)

Ал Мағжан күншығыс бейнесінің дәстүрлі мифологиялық табиғатын басқаша түсіндіреді. Аталмыш бейненің символикалық мәнін тереңдете отырып, жаңа миф – күншығыстың жаңаша бейнесін береді. Ақын жаңа, дәстүрден тыс эпитеттерді қолдану арқылы бейнені күрделендіре түседі. Ол бейнелеген күншығыс – жаңа өмірдің хабаршысы емес, «сайтанның мазағы», жан-жағын жалмаған сайтандардың ордасы. Мағжан күншығыс бейнесіне экзистенциалдық тұрғыдан келген, бұл тұста ақын орыс символистеріне жақын.

Осылайша, бір кезеңде өмір сүрген екі ақын ежелгі мифологиялық образды әр түрлі береді. І.Жансүгіровте – күншығыс жарқын болашаққа деген сенімнің символы болса, М.Жұмабаевта – пессимистік көңіл ауанынан туындаған жабырқау көңілді, төніп келе жатқан апатты сезінуді білдіреді. Осыдан Мағжанның «мені» - өмірден жатсынған, өмірдің алдамшылығы мен өтпелілігін сезінген «мен». Ақын болмыс пен адам жанының тұңғығына бойлайды.

Ілиястағы күншығыс образын тек бұлайша қабылдауға болмайды. Аталмыш образбен өмірдің жарқын жақтарын берілген. Бұл өлеңдерде ақын табиғаттың мәңгілік құпиясына қызыға, тамашалай қарайды және оның сұлулығының алдында бас ие отырып:

Гималайда қуат бар,
Қозғалды оны құрауға.
Гималайда ұлы от бар,
Таянып тұр тұтауға.
Гималайда улы от бар,
Күл атады Құдайға .
Болса бола, болғандай..

Көксеп күн мен көкорай,
Дейтіндерге неге олай?
Айтар сонда Гималай! [5., 86].

– дейді. Ілияс пен Мағжан поэзиясына философиялық ойды тұмшалайтын эмпиризм мен азаттық тән. Олар не туралы айтса да, қандай тақырыпты қозғаса да бүкіл әлемдік тұрғыдан келеді. Алайда Мағжан поэзиясында екі кейіпкер бар: «Бұл заман кімге бақыт әкеледі?» деген мәңгілік сауалға жауап іздеген адам және әлем; бұл сауал ақын шығармашылығының философиялық мазмұнын құрайды.

Күншығыс образы – 20 ғасыр басындағы қазақ, жалпы түркі поэзиясында көп кездесетін образ. Бұған Ғ.Тоқай, З.Рахымов, М.Жұмабаев поэзиясы дәлел [6., 163]. Оларда күншығыс, алдымен, ұлттың қайта жаңғыру символы: образ эстетикасында әлеуметтік мотив маңызды рөл атқарады.

Күншығыс образы – адамды заман, бүкіл әлемдік ауқымда алатын символизмнің образы. Күншығыс – М.Жұмабаевта жаңа өмірдің, әлеуметтік өзгерістер уақытында өмір сүрген, өзі үшін жаңа мәдени-эстетикалық құндылықтыр ашқан ұлт өмірінің символы. Мағжан поэзиясында күншығыс образы жаңа күннің басы – таң образымен пара-пар. Ақында күншығыс образы қайталанбас мағынаға ие. Аталмыш образ әлеуметтік, саяси, идеологиялық сипаттардан ада образ. Көктемгі, жазғы таң (табиғат лирикасында) – тыныштықтың, үйлесімділіктің, үндестіктің символы, адамды өзіне еліткен мәңгілік пен сыры ашылмаған құпиялылықтың символы.

Мағжанда күншығыс – күннің шығуы - өмірді тағдыр жазуындай сол қалпында қабылдаудың, өмірмен үйлесім табуының символы. Бұл образдың негізінде ақынның экзистенциалдық дүниетанымы сезіледі, сондай-ақ, тыныштық образының күншығыс образымен қосақтала берілуін ақынның экзистенциалдық дүниетаным ерекшелігімен түсіндіруге болады:

Әй, сен, кесел Күнбатыс!
Бұл жатуың қай жатыс,
Жоғал жылдам жолымнан!
Болмаса, қорықсаң өлемнен,
Үмітің болса өмірден,
Ұста менің қолымнан! [2., 43].

Мағжан болмысқа тыныштық тән екенін білді. Бір қарағанда тыныштық үнсіз сияқты. Бірақ құлағы түрік ақын сол тыныштықтағы дауысты, болмыс үнін, Ғайып әлемнің тынысын ести алды. Мағжанда күннің шығуы – үйлесімді әлемнің, тыным тапқан дүниенің символы.

Мағжан шығармашылығындағы күншығыс образы туралы айтқанда, ақын поэзиясында кеш, күнбатыс образының кездеспейтінін айта кетуіміз қажет. Бұл Б.Күлеевке де тән болып келеді. Мұны Мағжан мен Бернияз поэтикасының ұлттық ерекшеліктерімен немесе субъективтік сипатымен түсіндіруге бола ма? Біздің ойымызша, екі пікірдің де жаны бар. Дегенмен, мифологиялық ойлау жүйесіне негізделген ұлттық дүниетаным ерекшеліктері қазақ поэзиясында күнбатыс образының кездеспеуін түсіндіруге мүмкіндік береді. Көптеген ойшылдарға шығысты – жаңа өмірдің басталуы,

батысты - өмірдің өшуі деп қабылдау тән сипат. Бұл саналы немесе интуитивтік түрде философиялық лирикада көрініс тапқан. Мағжан – өмірді терең түсінген, сырт көзге анық көрінетін құбылыстың астарына үңілген суреткер. Ол Толстой, Тютчев, Достоевский тәрізді шекаралық жағдайлардың (өмір мен өлім, қайғы мен қуаныш т.б.) терең мағынасын ашқан, «екі болмыстың» табалдырығында тұрған адам бойын билеген қорқыныш пен қуаныш сезімдерін бейнелеген, адам жаны мен болмысының тұңғық тереңіне бойлаған ақын. Мағжанның «мұңды ойлар», «мұңды көңіл», «қараңғы түн» және т.б. образдары, символдары мен эпитеттерінің мәнін ақынның тарихи болмыстың трагедиялық сипатын ашуымен түсіндіруге болады.

Мағжан дәстүрлі эстетикалық талаптар шеңберінен шығып кетеді. Ақында өмір салтанатының символы – алтын күн – адам үшін мәңгілік құпия болып қалатын өмірлік символ – бұлбұлдың мұңды күйі естіледі.

Бұндай поэтикалық батылдық тіпті поэзияда да кездесе бермейтін құбылыс. Мысал ретінде Шәңгерейдің өлеңін келтіруге болады:

Түбінде бәрі кетер, ажал жетер,
Құдайым жарық етпей ақиретін.
Тоң қатып, қара жерге қарлар жауса,
Астында неғып шыдар менің етім, – [7., 185].

деп, жалған дүниенің өтелілігін айтады.

Ал, Мағжан бүкіл шығармашылығының өн бойында болмыс шындығын тану мақсатында сол болмыстың астарына бойлауға ұмтылды. «Жазғы таң» өлеңінде таудың тұманмен «құшақтасқанын» кейпіне («биік тау құшақтасқан тұманмен»), жұмбағын шеше алмайтын тыныштық тылсымына, жел үніне құлақ түре отырып:

Таң, Күн деген жер жаны,
Оқу-білім ер – жаны, [2., 21].

- деп түйіндейді.

«Жазғы таң» өлеңінде тыныштық образы көрініс тапқан. Тыныштық, жел – Мағжан дүниетанымының өзіндік сипатымен түсіндірілетін философемалардың тұрақты категориялары. Өлеңдерінде адам даусының естілмеуі ақынға болмыс үнін анық естуге мүмкіндік береді. Тыныштықтан – «жер жанынан» – ақын әлем мен адамның тағдырын таныды. Тыныштық үнсіз, бірақ ақын айтқандай, «нұрлы ақылға болмыс тылсымы өз жарығын шашады».

Нәтиже. Мағжанның тарихи-әдеби үдерістегі орны ғасыр басындағы қазақ ұлтының тарихи-мәдени жағдайының ерекшеліктерімен, ұлттық поэзиядағы романтикалық және реалистік дәстүрлердің қатар дамуымен айқындалады.

Мағжанның экзистенциялық дүниетанымы ақынның шығармашылығына да ерекше әсер етті. Ақын шығармашылығының негізгі ұстанымы - өмірді болмыс ретінде түсініп, тану. «Өмір-заман-ғасыр» образы өте ауқымды және Мағжанның поэтикалық жүйесінде негізгі образ болып табылады. Аталмыш образдың уақыт-кеңістіктік мәні өте терең. Мағжан поэзиясында ақын дүниетанымының белгілері ретінде экзистенциалдық мағынасы бар «жел», «тыныштық» образ-символдары көрініс тапқан. «Мұңды көңіл», «мұңды ойлар», «мұң-сағыныш» метафоралық эпитеттері тосын эпитеттер емес, олар дүниетанымы трагизммен ұласқан ақын үшін заңды болып келеді.

Аталмыш эпитеттер Мағжан өлеңдерінің трагедиялық көңіл ауанын ғана емес, сондай-ақ, ақын лирикасының ерекше әуенділігін айқындайтын оптимистік көңіл ауанын да білдіреді. Табиғат, махаббат лирикасы, сонымен қатар, балаларға арналған өлеңдерінде сағыныш образы бастан-аяқ желі болып тартылған.

Мағжан поэзиясында күншығыс образы жаңа күннің басы – таң образымен пара-пар. Ақында күншығыс образы қайталанбас мағынаға ие. Аталмыш образ әлеуметтік, саяси, идеологиялық сипаттардан бөлек образ. Көктемгі, жазғы таң (табиғат лирикасында) – тыныштықтың, үйлесімділіктің, үндестіктің символы, адамды өзіне еліткен мәңгілік пен сыры ашылмаған құпиялылықтың символы.

Талқылау. Осы тұста бір ескеретін жайт – дүние жүзілік халықтар әдебиетінің өзара байланысын нығайта түсетін өрелі әдебиеттердің бары. Міне, сондай әдебиеттердің бірі – орыс әдебиеті. Басқа әдебиеттердегі мұралардың көпшілігімен қазақ халқы орыс әдебиеті арқылы танысты, әрі өз тіліне сол орыс тілінен аударды. Сондай-ақ қазақ әдебиеті дүниежүзілік аренаға шыққанда да сол орыс әдебиеті арқылы шықты. Демек, осындай озық әдебиеттер дүние жүзіндегі көптеген ұлт әдебиеттерінің өзара байланыс жасауына дәнекер болып отырды.

Ал әдеби әсер, ықпалға келетін болсақ, бұл әдеби байланыстан келіп туатын, одан әлдеқайда тереңірек мәселе. Яғни әдеби ықпал деген әдебиеттің даму процесіне елеулі әсері бар шығармашылық қарым-қатынас түрі болып табылады. Әдеби әсер, ықпал әр түрлі болуы мүмкін. Озық ел әдебиетінің

әсері, ықпалы екінші әдебиеттің өсіп, дамуына жәрдем етеді.

Әлбетте, әдеби байланыс болған жерде үнемі әдеби әсер, ықпал бола бермеуі мүмкін. Екі халықтың әдебиетінде ешқандай ықпал, әсерсіз тек байланыс қана болуы әбден ықтимал. Ал әдеби ықпал-әсер болған жерде әдеби байланыс міндетті түрде болады. Өзара байланыс даму процесі бірдей немесе әр түрлі әдебиеттерде де бола береді. Ал әсер, ықпал көбіне өскен, жетілген әдебиет пен кенже қалған әдебиет арасында болатын құбылыс. Мұны біз орыс әдебиетінің қазақ әдебиетіне жасаған ықпал, әсерінен айқын көреміз.

XX ғасыр басында бұл игі дәстүр өз жалғасын тапты. Төл әдебиетіміздің тарландары орыс ақын-жазушыларының тамаша шығармаларынан тыныс алып, таң қаларлық табыстарға жетті.

Әріге бармай, беріден тартсақ, өзіміз сөз етіп отырған символизм ағымының әсерін орыс, батыс әдебиеттерін терең біліп, таныған әрі аумалы төкпелі заманда өмір сүрген төл сөз өнеріміздің таланттары –М.Жұмабаев пен Б.Күлеев шығармашылығынан байқаймыз.

Қорытынды. Ғасырлар тоғысында өмір сүрген М.Жұмабаев сынды ақындар шығармашылығының тақырыбы – адамзат өмірдегі қайғылы жағдайлар шарасыздығы. Олардың лирикасында өмірдің ішкі шындығы бейнеленбейді. Өйткені онда тек олардың (ақындардың – Э.Қ.) рухани ішкі жан дүниесі анықталады. Символист ақындардың басты дүниетанымы – адам, һәм адам жаны. Және ол – нағыз қатал да мейірімсіз шайқастар аренасы ретінде көрініс береді.

Әдебиеттер:

1. *Елеукенов Ш. Мағжан (Өмірі мен шығармагерлігі): оқу құралы – А.: Санат, 1995. - 384 б.*
2. *Жұмабаев М. Сүй, жан сәулем. Өлеңдер мен поэмалар – А.: Атамұра, 2002. – 256 б.*
3. *Бердяев В. Русская идея: основные проблемы русской мысли 19 века и нач. 20 века – М.: 1974. – 541 стр.*
4. *Күлеев Б. Таңдамалы шығармалар – А.: Ғылым, 2000. – 284 б.*
5. *Жансүгіров І. Шығармалар: Өлеңдер мен поэмалар – А.:Қаз.мем.көркем.әдеб. баспасы, 1958. – 342 б.*
6. *Сүтжан С. Қазақ-түркі әдеби байланыстары – П.: ПМПИ, 2005. – 204 б.*
7. *Бес ғасыр жырлайды. II-том - А.: Жазушы, 1989. – 388 б.*

References:

1. *Eleukenov Sh. Magzhan (Omiri men shigarmagerligi): oku kuraly – A.: Sanat, 1995. – 384 p.*
2. *Zhumabaev M. Sui, zhan saulem. Olender men poemalar- A.: Atamura, 2002.- 256 p.*
3. *Berdyayev V. Russkya ideya: osnovnye problem russkoy mysli XIX veka i nachala XX veka – M.: Mysl, 1974. – 541 p.*
4. *Kuleev B. Tandamaly shygarmalar - A.: Gylym. 2000. - 284 p.*
5. *Zhansugurov I. Shygarmalar: Olender men poemalar – A.: KazGosLitIzdat, 1958. – 342 p.*
6. *Sutzhan S. Kazakh-turki adebi bailanistary – P.: PMPI, 2005. – 204 p.*
7. *Bes gasyr zhirlaidy. II –tom – A. Zhazushi, 1989. – 388 p.*

Ниязбаева Жазира Бауыржанқызы

Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ магистранты
 М056 - Аударма ісі, ілеспе аударма (ғылыми-педагогикалық)
 Алматы, Қазақстан
Zhazi1920@gmail.com

**ФИЛЬМДЕРДІ АУДАРУДЫҢ НЕГІЗГІ АСПЕКТИЛЕРІ
 ОСНОВНЫЕ АСПЕКТЫ ПЕРЕВОДА ФИЛЬМОВ
 THE MAIN ASPECTS OF FILM TRANSLATION**

Аңдатпа: Фильмдер дүниеге келгеннен халыққа коммуникацияның әмбебап тәсілі ретінде кеңінен таралды. Фильмдер арқылы адамдар басқа мәдениеттермен аудио-визуалды түрле таныса бастады. Көрермендердің фильмді қабылдауы тікелей аудармашыларға байланысты. Ал фильмдердің түрлі жанрлы болуына қарай фильмдерді аудару үлкен жауапкершілік пен ізденімпаздықты талап ететін жұмыс. Мысалы, медицина, сот істері, саясат, аңшылық сияқты жанрларда түсірілген фильмдер сол салалардың терминдері туралы терең ізденісті талап етеді. Ерте кезде халық арасында ақпарат алмасу кітаптар мен ауыз-екі тіл болса, қазіргі заманда үйде тұрған көк жәшік пен қолымыздағы ұялы телефондардан мыңдаған есе көп ақпарат жинаймыз.

Түйін сөздер: Фильмдерді аудару, кино әлемі, ілеспе аударма, кадрдан тыс аударма, субтитр мен дубляж аудару.

Аннотация: Фильмы с самого начала получили широкое распространение как универсальный способ коммуникации. Через фильмы люди стали знакомиться с другими культурами в аудио-визуальном виде. Восприятие фильма зрителями напрямую зависит от переводчиков. А в зависимости от того, насколько разнообразны фильмы, так как перевод фильмов-это работа, требующая большой ответственности и любознательности. Например, фильмы, снятые в таких жанрах, как медицина, судебные дела, политика, охота, требуют глубокого поиска терминов этих областей. Если раньше обмен информацией между людьми состоял из книг и простого общения, то в современном мире мы собираем в тысячи раз больше информации с помощью телевизора и мобильного телефона в руках.

Ключевые слова: Перевод фильмов, мир кино, синхронный перевод, закадровый перевод, перевод субтитров и дубляжа.

Abstract: From the very beginning, films were widely used as a universal way of communication. Through films, people began to get acquainted with other cultures in audio-visual form. The audience's perception of the film depends directly on the translators. And depending on how diverse the films are, since translating films is a job that requires a lot of responsibility and curiosity. For example, films made in such genres as medicine, court cases, politics, hunting, require a deep search for the terms of these areas. If earlier the exchange of information between people consisted of books and simple communication, then in the modern world we collect thousands of times more information with the help of a TV and a mobile phone in our hands.

Keywords: Film translation, world of cinema, simultaneous translation, voice-over translation, translation of subtitles and dubbing.

Күрделі тілге ие кино әлемі – аудио-бейнелеу өнері және оның мәтіні құрамдас бөліктерінің бірі ғана. Фильмдегі мәтін диалогтар, дауыстық түсініктемелер, сөздер, әндер мен жазулар түрінде ұсынылуы мүмкін [1]. Кино тілін аудару оңай жұмыс емес. Аударма барысында аудармашылардың алдында екі елдің салт-дәстүрлері мен табуларын бұзбау аудару, диалект, жаргон, фразеологиялық сөз тіркестерін ұқыпты аудару міндеттері жүкетеледі. Фильм аудармашысы екі елдің мәдениеті мен тілімен терең таныс болу керек. Көбіне Қазақстанға импортталатын фильмдер АҚШ немесе Еуропа елдері сияқты елдерден келеді. Бұл елдерде ағылшын тілі негізгі коммуникация тілі болғандықтан, халыққа аударма тілі керек болмайды. Бірақ фильмдер міндетті түрде субтитрлермен көрсетіледі.

Халықаралық стандарттарға сәйкес фильмдерді тек қана аударма тілінде еркін сөйлеп, сол елді тұратын азаматтар ған жасай алады. Орта есеппен қазіргі заманда тілдің лексикасы мен синтаксисі екі жыл сайын түрлі өзгерістерге ұшырап отырады. Мысалы, басқа қалаға көшіп кеткен адам тілдік ортадан кеткендіктен тілдің өзектілігі мен заманауи ерекшеліктерін жоғалтады деп есептейді. Тіл ғалымдары әр жылы күнделікті қолданыстағы сөздік қордың шамамен 5% өзгеріске ұшырап отырады деп есептейді.

Аудармашының алдына фильм мен оның материалдары келер алдын бірнеше этаптардан өтеді. Алдымен продюсер локализацияның нұсқасын нақтылайды, маркетологтар жарнамалық материалды

және фильмнің атауын дайындайды, студия қосымша материалдар мен ақпараттарды жинайды, диалог мәтіндерін жасайды, соңынан уақыт кодтарын қояды. Кей жағдайда бұл жұмыс аудармашылардың есебінде қалады. Бірден айта кетейік, фильмдердің атауын аудару маркетингтік жұмысы. Аудармашыға сценарий бекітілген атаумен келеді.

Осындай барлық сатылардан өткеннен кейін ғана фрагменттерге бөлінген өте төмен сапада, қосымша түсіндірмелермен аудармашыларға фильм мен сценарий жіберіледі.

Барлық фильмдерді аударудың негізгі мынадай түрлері бар:

1. Субтитрлер;
2. Дубляж;
3. Ілеспе аударма;
4. Кадрдан тыс аударма.

Қазіргі жылына мыңдаған фильмдер шығатын заманда дубляж бен субтитрлер кино саласында маркетингтің негізі болып табылады. Дубляж кезінде кейіпкерлердің түпнұсқа тіліндегі мәтіні ауыстырылып, бейнеге аударма мәтіні қойылады. Көрермендер фильмнен кейіпкерлердің аударма тілінде сөйлейтінін естиді. Аудармашылар дубляждың мәтінін жасау барысында түпнұсқа тілінде қолданылатын сценарийге негізделген аударма мәтінін жазады. Ал дубляж актерлері аударма мәтінін кейіпкерлердің эмоциялары мен аузының қимылымен ілестіріп түпнұсқа диалогтарының орнына жазады. Бұл жерде әр бір секунд маңызды рөл атқарады. Аударылған сценарий кейіпкерлердің сөздерімен уақыт бойынша синхрондалады. Бірақ аудармашыға бұл аударма түрінде жұмыс жасау біршама артықшылық береді. Себебі, көрермендер фильмнің түпнұсқа дауыстарын емес, тек қана аударылған мәтінді естиді.

Субтитрлер фильмнің астыңғы бөлігінде жазылатын түпнұсқа немесе аударма тіліндегі мәтіндік сүйемелдеу. Көбіне шет тілін фильмдер арқылы үйренушілерге және есту қабілеті бұзылған көрермендер үшін дыбыстық жол болып табылады. Және де кейіпкерлердің диалогтарын түпнұсқа дауысымен көретіндер үшін керемет мүмкіндік. Субтитрлер дубляжға қарағанда жеңіл, әрі қарапайым болып көрінуі мүмкін. Бірақ субтитрлердің өзінің шектеулі кеңістігі мен уақыт режимдері бар. Көрермендер белгілі бір уақыт ішінде оқып үлгеретін мәтін болуы керек. Фильмнің кейіпкерлерінің диалогтарымен аударма мәтін синхрондалып жүреді.

Барлық аудармашылар секілді фильм аудармашылары да аударылуы қиын медициналық, дипломатиялық, құқық қорғау, экологиялық, тарихи және сол сияқты терминдермен жұмыс жасай алу керек. Фильм барысында барлық шектеулерді ескере отырып кейіпкерлердің эмоцияларын субтитрлер арқылы жеткізу оңай шаруа емес. Көп жағдайда диалогтардың ерекшелігі мен берілетін эмоциялар аудару барысында қарапайым және қысқа сөздермен трансформацияланады. Салыстырмалы талдау ең жиі қолданылатындығын көрсетті, әдетте, мағыналық жағынан артық, яғни мәтіннен және олардың көмегінсіз алуға болатын мағыналарды аудару кезінде түсіру сияқты трансформация қолданылады [2]. Субтитрлер экранда бірнеше секунд сайын ауысып отыратын болғандықтан, осы бірнеше секундта көрерменге диалогтардың мағынасын түсіндіріп үлгеру керек.

Аударма өнері аудармашының сөз саптау шеберлігін талап етеді. Көрермен фильм қарап отырып субтитрді оқи алуы, мәтіннің тез оқитындай қисынды, әрі анық болуы тікелей аудармашыға байланысты. Сонымен қатар, субтитрлер кейіпкерлердің оқиғасын, жасын, әлеуметтік тапын, тарихи кезеңді ескеруі керек. Аудармашыға аударма процесін бастамас бұрын сюжетті жақсы білу міндеттеледі, ол үшін кем дегенде үш рет фильмді қарап шығу керек.

Кадрдан тыс аударманың дубляждан айырмашылығы, кадрдан тыс аудармада түпнұсқа тілінің үстіне аударма тілі қабаттаса жазылады. Яғни, кадрдан тыс аударма – түпнұсқа мәтіні ішінара сақталады, бірақ оның үстіне бір немесе бірнеше дауыспен аударма мәтін оқылатын аударма нұсқасы. Фильмнің дауысы 30% түпнұсқа тілінде, ал 70% аударма тілінде болады. Кадрдан тыс аударманың сценарийін аудару барысында нақты уақыт кезеңдерін дәл қоя білу керек. Бірақ ағылшын тілінде мәтін көлемі бойынша аударма тілінен көп болуы мүмкін. Бұл жағдайларда жиі аударманың түсіру тәсілі қолданылады. Бірақ фильм барысында музыка ойналса, артық шулар естілсе дауыстың естілуі қиындай түседі.

Ілеспе аударма туралы айта кететін болсақ, соңғы жылдары семинарлар мен конференцияларда кинорежиссерлер фильмді ілеспе аудармашылар арқылы жиі көрсете бастады.

Бұл аударма теледидардан аударғанға ұқсайды. Тек теледидардың орнында үлкен экран қойылады, ал сапалы дыбыстың орнына микрофон мен залдың шуы, жаңғырық дауыстар естіледі. Фильмнің ілеспе аудармасына кәсіби ілеспе аудармашыларын арнайы шақыртады. Ілеспе аудармашы экранның артқы жағында тұрады, оған жеке құлаққап беріледі, бірақ дыбыс құлаққапқа түскенде сапасы әдетте нашарлап кетеді. Ал экранда көрсетіліп жатырған фильм әдетте кабинадан сапалы және жақсы көрінбейді. Бұл аударма ең қиыны десе де болады, себебі, барлығын бірге көріп, естіп, аударып отыруға

уақыт аз беріледі, әрі фильмнің ортасында тоқтау мүмкін емес.

Ілеспе аудармашылардың көп дайындығына қарамастан аударманың қиындығынан қателер де кетуі мүмкін. Мұндай аудармамен тәжірибелі аудармашылардың да жұмы жасауы ауыр болады. Және көркем немесе деректі фильмдерді аудару барысында фильм мен оның сценарийі туралы көп ақпарат жинау қажет.

Фильммен жұмыс жасаған кезде аудармашылар әдетте өз уақыты мен күш-жүгерінің 20-30% ғана аударуға жұмсайды. Ал қалған уақыты аударманың нақтылығын, сөздердің басқа нұсқаларын табуға кетеді. Аударманың сапалы болуы көбіне аудармашының ізденімпаздығы мен табандылығына байланысты болып келеді. Аудармашы өз ісін бітіріп материалды актерлер мен монтаж мамандарына жібереді.

Қорытындылай келе фильмдерді аударудың негізгі екі әдісі бар дей аламыз, олар дубляж және субтитрлер. Субтитрлеуде де, дубляжда да ортақ белгі бар: мәтін түзетіліп, көп бөлігі қысқарады, артық сөз тіркестері немесе артық сөздерге түсіру әдісі қолданылады. Субтитр мәтіні фильм үстіне жазылатын сөздер санымен шектеледі, ал дубляждың мәтіні кейіпкердің сөйлеу мәнеріне сай өңделеді. Фильмдер әр елдің құндылықтарын, сал-дәстүрлерін, күнделікті өмір салтын, идеяларын жеткізудің ең тиімді және тез құралы бола алады. Себебі, біз фильм ақпаратты бейне, мәтін және музыканың үйлесімділігі арқылы жеткізеді. Мұндай жол көрерменнің ақпаратты қабылдау процесіне оң ықпал етеді. Фильмдерді аударудың әмбебап немесе қатып қалған заңды аудару әдісі жоқ. Жоғарыда айтылған әдістерді фильмдерді аударудың барлық түріне қолдануға болады. Ол фильм аударатын компанияның немесе келіп түсетін тапсырыстардың ерекшелігіне байланысты.

Әдебиеттер:

1. *Miyakisheva I.A., Tabanakova V.D. Ğylymı oqý diskýrsyndagy lingvıskalyq termınnıń rodoidtyq anyqtamasy. –M.: Vestn. Túmen, 2012. – 211 b.*
2. *Kvitko I.S. Ğylymı qujattaǵy termin. –M.: Lvov: Visha shkola, 1976. – 125 b.*

References:

1. *Myakisheva I.A., Tabanakova V. D. Generic definition model of a linguistic term in a scientific educational discourse. –M.: Vestn. Tumen, 2012. – 211 p.*
2. *Kvitko I. S. Term in a scientific document. –M.: Lviv: Vishcha shkola, 1976. – 125 p.*

УДК 34.343:34.347

Нурболатов Д.

РГКП Центр судебных экспертиз Министерства юстиции Республики Казахстан

Нур-Султан, Казахстан

d.nurbolatov@gmail.com

СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ СУДЕБНО-ЭКОНОМИЧЕСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ ИЗРАИЛЯ, РОССИИ И КАЗАХСТАНА

ИЗРАИЛЬ, РЕСЕЙ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАННЫҢ СОТ -ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕРІНІҢ САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУЫ

COMPARATIVE ANALYSIS OF FORENSIC ECONOMIC RESEARCH OF ISRAEL, RUSSIA AND KAZAKHSTAN

Аннотация: Судебно-экономическое исследование, проводимое в России и Казахстане, в сравнении с государством Израиль, имеет кардинальные отличия при производстве экономических экспертиз. В данной статье приводятся новшества судебно-экономического исследования, применяемые в Израиле, такие как цифровая экономика, что позволяет быстро и качественно давать оценку тем или иным финансово-экономическим действиям. Даны рекомендации для использования израильского опыта практики экспертного исследования в России и Казахстане.

Ключевые слова: судебно-экономическое исследование, финансовый аудит, отмывание денег, сделки, финансовые операции.

Түйіндеме: Ресей мен Қазақстанда жүргізілген сот-экономикалық зерттеулер Израиль мемлекетімен салыстырғанда экономикалық сараптама өндірісінде түбегейлі айырмашылықтарға ие. Бұл мақалада белгілі бір қаржылық-экономикалық әрекеттерді тез және тиімді бағалауға мүмкіндік беретін цифрлық экономика сияқты Израильде қолданылатын сот-экономикалық зерттеулердегі жаңалықтар сипатталған. Ресей мен Қазақстанда сараптамалық зерттеу тәжірибесінің израильдік тәжірибесін өолдану бойынша ұсыныстар берілген.

Түйін сөздер: сот-экономикалық зерттеулер, қаржылық аудит, ақшаны жылыстату, келісімдер, қаржылық операциялар

Abstract: Forensic economic research carried out in Russia and Kazakhstan has fundamental differences in the production of economic expertise in comparison with the state of Israel. This article describes the innovations of forensic economic research used in Israel, such as the digital economy, which makes it possible to assess quickly and efficiently certain financial and economic actions. Recommendations are given for using the Israeli experience in the practice of expert research in Russia and Kazakhstan.

Keywords: forensic economic research, financial audit, money laundering, transactions, financial transactions.

Рыночная экономика Израиля очень развита технологически и всемерно поддерживается государственным сектором. Израиль на сегодняшний день остается одной из самых развитых стран на Ближнем Востоке и Юго-Западной Азии в целом благодаря применению новейших технологий, в частности цифровизации всех отраслей деятельности. Так, согласно рейтингу Digital Evolution Index 2017, который отражает прогресс в развитии цифровой экономики разных стран, а также уровень интеграции глобальной сети в жизнь миллиардов людей, Израиль входит в список стран, называемых «цифровой элитой». Эти страны характеризуются высоким уровнем и быстрыми темпами цифрового развития. Благодаря такой скорости внедрения инноваций в эти прогрессивные рынки могут служить примером успешного технологического прогресса и ориентирами для будущего роста [4].

Для субъектов предпринимательства государством Израиль осуществляется поддержка в виде «легкости ведения бизнеса», в частности сокращение контроля в виде проверок.

В результате, это привело к росту вновь открытых фирм и имеет превосходство по количеству представительств в списке NASDAQ (американская биржа, специализирующая на акциях высокотехнологических компаний).

Сокращение контроля в виде проверок используется и в России, и в Казахстане, несколько раз объявлялся мораторий на проверки государственными и уполномоченными органами. При этом, на

начальном этапе, как в России в Казахстане, так и в Израиле, послабление контроля привело к росту фирм-однодневок или лжепредприятий, с помощью которых получались незаконные кредиты в кредитных копаниях либо обналачивались деньги, то есть схемы «отмывания денег» схожи как в Израиле, так и в странах бывшего СССР.

В связи с чем, государствами, столкнувшимися с данной проблемой, были предприняты меры по пресечению экономических преступлений в данной сфере. Так, выявление экономических преступлений происходит по аналогии с другими странами. Это либо в ходе внутреннего контроля, либо при расследованиях дел правоохранительными органами.

Согласно п.2 статьи 74 УПК РФ [7] и п.1 статьи 111 УПК РК [9] доказательствами по уголовному делу являются законно полученные фактические данные, на основе которых в определенном настоящем Кодексе порядке орган дознания, дознаватель, следователь, прокурор, суд устанавливают наличие или отсутствия деяния, предусмотренного Уголовным кодексом Республики Казахстан, совершение или не совершение этого деяния подозреваемым, обвиняемым или подсудимым, его виновность или невиновность, а также иные обстоятельства, имеющие значение для правильного разрешения дела [9].

Одним из видов фактических данных, имеющего значение для правильного разрешения уголовного дела, является заключение эксперта.

Ст.2 N 2014-ФЗ РФ отмечает, что задачей государственной судебно-экспертной деятельности в России является оказание содействия судам, судьям, органам дознания и т.д. в установлении обстоятельств, подлежащих доказыванию по конкретному делу, посредством разрешения вопросов, требующих специальных знаний в области науки, техники, искусства или ремесла [6].

Так, в Российской Федерации и Республике Казахстан, в ходе расследования уголовных дел, связанных с экономическими преступлениями, органом досудебного расследования в большинстве своем назначается судебно-экономическая экспертиза, проводимая территориальными подразделениями Центра судебных экспертиз либо физическими лицами на основании лицензии.

Работа эксперта-экономиста состоит из двух частей: 1) исследования документов и других материалов дела; 2) составление заключения по результатам исследования [2].

Следует отметить, что процессуальное законодательство Казахстана запрещает экспертам самостоятельно собирать материалы для исследования. В России помимо экспертных обязанностей в ст. 16 ФЗ N 73 – также описан ряд запретов, которые также должны соблюдаться судебными экспертами [6]. Наиболее известен из них запрет на самостоятельный сбор материалов для производства экспертизы. Любые материалы, даже если они поступают в ответ на экспертный запрос, должны быть получены от органа, назначившего экспертизу. Этим занимаются правоохранительные органы в ходе проведения досудебного расследования. И только на основании представленных органами досудебного расследования материалов проводится экспертиза.

В качестве объектов судебно-экономической экспертизы являются предоставленные эксперту для проведения исследования материалы уголовного дела, которые содержат сведения (исходные данные) о предмете экспертизы. В свою очередь, объекты исследования судебно-экономической экспертизы, с точки зрения методики производства экспертиз, можно классифицировать по следующим видам:

- а) первичные учетные документы;
- б) иные первичные документы, используемые при ведении учета (договоры, составленные в письменной форме; письменная корреспонденция, раскрывающая, изменяющая или дополняющая сущность операции и т.п.);
- в) регистры бухгалтерского учета (аналитического или синтетического);
- г) бухгалтерская отчетность;
- д) налоговая отчетность (налоговые декларации, расчеты по налогам);
- е) иные материалы, содержащие исходные данные (заключения экспертов других специальностей; показания подозреваемых (обвиняемых); показания свидетелей; акты документальных проверок как юридического (физического) лица чья деятельность исследуется, так и его контрагентов по хозяйственным операциям; документы, неофициального учета (черновые записи и т.п.) [1].

В Израиле же нет понятия экономической экспертизы, как и государственного уполномоченного органа в этой области. Отсутствуют и физические лица, действующие по лицензии. Органы следствия для разрешения интересующих вопросов обращаются к аудиторским компаниям, что ускоряет процесс расследования.

При этом, В Израиле отбором документов и материалов занимается аудитор соответствующей компании, которому разрешено самостоятельно собирать необходимые материалы, получать любые пояснения от всех интересующих его лиц. При выявлении хищений, краж недостач на фирме (компания)

в ходе инвентаризации или заказного аудита, виновному лицу предлагается восстановить причиненный ущерб. И, если лицо готово возместить весь ущерб, то дело остается внутри компании. В противном случае материал передается в правоохранительные органы и разрешается решением суда. Таким образом, в Израиле аудитор выполняет более обширные функции, которыми наделены следователь и эксперт в России и Казахстане.

То есть аудитор имеет право допрашивать в форме диалога интересующих лиц по обстоятельствам дела, самостоятельно собирать необходимые данные для исследования, производить запросы по все государственные и негосударственные органы и иные организации различных форм собственности.

Одной из особенностей аудиторских компаний Израиля, в отличии от сравниваемых стран, является максимальный отказ от «бумажной работы». Все расчеты предоставляется заинтересованной стороной в электронном виде, и соответственно дальнейший аудит производится при помощи вспомогательных компьютерных программ, что также ускоряет процесс расследования.

Как упоминалось ранее, Израиль является высокотехнологическим государством, в результате чего большинство сделок, операции, переводов и т.д. производится в электронном виде с подтверждением их посредством электронной цифровой подписи других средств компьютерных технологий. Их дублирование на бумажном носителе постоянно и резкими темпами снижается. Следует отметить, что для аудиторских компаний Израиля разрабатываются специальные компьютерные программы, требования к которым аудиторы сами заказывают.

У аудитора всегда «под рукой» портативный персональный компьютер, в котором он проводит расчеты и анализы в режиме онлайн, как на территории аудируемого объекта, так и в своем офисе. То есть аудитор всегда контролируем своей компанией в любой момент времени в период аудита.

Кроме того, аудитор израильской компании всегда тесно сотрудничает с департаментом компьютерных технологий. Сотрудники данного департамента оказывают любую посильную помощь аудиторам в извлечении любого рода информации с любого носителя.

Программные обеспечения аудиторов построены так, что они позволяют импортировать любые данные с иных программных продуктов (например, 1С:Бухгалтерия) в формате Excel, а далее переносят эти данные на свои программные обеспечения. Программные обеспечения аудиторов позволяют производить расширенный поиск по заданным (интересующим) параметрам. К примеру, аудиторы Израиля обращают внимание на однотипные операции или регулярно повторяющихся контрагентов, которые часто фигурирует в реестрах аудируемой организации.

В отличии от аудиторов Израиля, эксперты России и Казахстана проводят экономические исследования на основе первичных документов, в которых имеются «следы» фактически совершенных операций, каковыми являются наличие подписей получателя/поставщика печатей, утверждение ряда документов руководителей и т.д. Не всегда электронные базы, такие как данных 1С:Бухгалтерия принимаются экспертами, когда они представляются органами только в электронном виде без подтверждения на бумажных носителях. Так как зачастую электронные базы данных подвергаются изменениям и или корректировкам, не соответствующим фактическим данным. Законодательство как России, так и Казахстана обязывает наряду с ведением бухгалтерского учета в электронном виде, в обязательном порядке его ведения и на бумажном носителе. Помимо этого, эксперты считают, что не верным будет проведение анализа только по электронным формам, без их фактической проверки и сличения их с первичными документами, в которых отражены описанные «следы».

Так, согласно законодательству Республики Казахстан [3] и Российской Федерации [6] судебный эксперт обязан: провести всестороннее, полное и объективное исследование представленных ему объектов, дать обоснованное письменное заключение по поставленным перед ним вопросам, связанным с проведенным исследованием и данным заключением.

В Израиле же сверку с первичной документацией проводят только в случае, если на это есть основания либо обвиняемая сторона выступает с таковым ходатайством.

Следует отметить, что несмотря на то, что в исследуемых государствах внедряется постепенно «цифровая экономика», большинство финансово-хозяйственных операций до сих пор проводится на бумажных носителях. Также имеется масса сделок, которые проводятся без учета и фиксации расчетов наличными (рынки, устные сделки, покупки через сайты и оплата через курьера и т.д.). В то же время, экспертам-экономистам Казахстана уже сейчас необходимо осваивать работу с компьютерными технологиями, чтобы осуществлять производство исследований в «ногу со временем».

Кроме того, аудиторы Израиля проводят и текущие проверки, например, ежегодные, клиентов своей аудиторской компании. В ходе такого аудита могут быть выявлены не только мелкие хищения и растраты, но и отмывание денег, то есть их перевод из теневой, неформальной экономики в экономику

официальную для того, чтобы иметь возможность пользоваться этими средствами открыто и публично. В официальных документах именуется «легализация (отмывание) денежных средств или иного имущества, полученных преступным путем» [5].

В ходе аудита аудиторы уделяют особое внимание отмыванию денег с использованием рекомендаций ФАТФ, которая проводит постоянную работу по совершенствованию мер борьбы с отмыванием доходов, полученных преступным путем.

В случае выявления подозрительных операций, связанных с отмыванием денег и финансированием терроризма, такие сведения незамедлительно передаются в правоохранительные органы Израиля.

Одной из крупнейшей аудиторской компании в Израиле является филиал британской аудиторско-консалтинговой компании Ernst & Young, входящей в «Большую четверку», офисы которой имеются в 150 странах мира.

Данной компанией на постоянной основе обобщается опыт проводимой аудиторской деятельности, который постоянно передается другим филиалам и производится взаимобмен информацией.

Подводя итоги, хотелось бы отметить, что отличие в подходах экономических исследований в Израиле, России и Казахстане очевидны.

При назначении судебно-экономической экспертизы необходимо привлечь специалиста-экономиста, который должен оказать активное содействие под руководством органа досудебного расследования. В частности, оказать непосредственное участие в сборе материалов для проведения экспертного исследования, а также, при формулировке вопросов, которые ставятся перед экспертом в постановлении о назначении судебной экспертизы.

Так, в Израиле собиранием, исследованием доказательств по выявлению, пресечению экономических правонарушений занимается аудитор, тогда как в России и Казахстане занимаются сотрудники органа досудебного расследования, зачастую не имеющие специальных экономических познаний. В связи с чем, обстоятельства, имеющие значение для дела, могут быть получены в результате исследования материалов, проводимого экспертом на основе специальных научных знаний, которым занимается Центр судебных экспертиз.

Помимо скорейшего внедрения в России и Казахстане «цифровой экономики» экспертам этих государств необходимо почаще обобщать проводимую практику. Началом того может служить, когда в Единой информационной системе «Е-Экспертиза» экспертных органов будет существовать определенный модуль, при пользовании которым эксперт будет отправлять проведенное исследование на сервер Центрального аппарата. В частности, при производстве исследования, в ходе которого эксперт сталкивается с целой схемой экономического правонарушения, с которой ранее не был знаком, эксперт отправляет ее в Центральный аппарат для рассмотрения и ознакомления. В дальнейшем данный материал, может быть доведен до других экспертов для применения в практической деятельности и т.д. Кроме того, таковые материалы можно аккумулировать и выносить на обсуждение и рассмотрение на тематических семинарах экспертов-экономистов, а в дальнейшем применять в виде методического пособия.

Литература:

1. *Абрамов А.М. Организация и тактика предупреждения и раскрытия мошенничества в сфере экономики: Учеб.пособие / А.М. Абрамов, А.А. Майдыков, Л.Л. Тузов – Москва, 1999 – С.8-24*
2. *Барышева С.Ю., Шевелева Л.А. Судебная экономическая экспертиза: Учеб.пособие / С.Ю. Барышева, Л.А. Шевелева – Саратов: Саратовский социально-экономический институт РЭУ им. Г.В. Плеханова, 2016 – 168с.*
3. *Закон Республики Казахстан от 10 февраля 2017 года №44-VI «О судебно-экспертной деятельности» [Электронный ресурс]: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1700000044>*
4. *Модель цифровой идентификации, ориентированную на пользователя: [Электронный ресурс]: <https://newsroom.mastercard.com>*
5. *Отмывание денег [Электронный ресурс]: https://ru.wikipedia.org/wiki/Отмывание_денег*
6. *Российская Федерация. Законы. Федеральный закон от 31 мая 2001 №73-ФЗ «О государственной судебно-экспертной деятельности в Российской Федерации»*
7. *Российская Федерация. Кодекс. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18.12.2001 №174-ФЗ*

8. *Российская Федерация. Письма. Письмо> ФССП России от 18.09.2014 №00043/14/56151-ВВ «О методических рекомендациях» (Вместе с «Методическими рекомендациями по порядку назначения и производства судебных экспертиз в рамках доследственных проверок и расследования преступлений, подследственных Федеральной службе судебных приставов», утв. ФССП России 15.09.2014 №0004/22*

9. *Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года №231-V с изменениями и дополнениями по состоянию на 11.10.2020г.*

Сведения об авторе:

Нурболатов Даур – магистр экономических наук, судебно-экономический эксперт РГКП Центр судебных экспертиз Министерства юстиции Республики Казахстан, Нур-Султан, Казахстан

Райымжанова Айдайгуль

Абылай хан атындағы ҚазХҚ және ӘТУ магистранты
 М056 - Аударма ісі, ілесе аударма (ғылыми-педагогикалық)
 Алматы, Қазақстан
aidaigul.16@gmail.com

МУЛЬТИМОДАЛЬДІ МӘТІНДЕРДІ ҰЙЫМДАСТЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ МУЛЬТИМОДАЛЬНЫХ ТЕКСТОВ FEATURES OF THE ORGANIZATION OF MULTIMODAL TEXTS

Аңдатпа: Бұл мақалада мультимодальді коммуникацияның қалыптасуы мен мультимодальді мәтіндердің күнделікті өмірде алатын орны ғылыми тұрғыдан қарастырылады. Сурет, ым-ишара, қозғалыс секілді құралдар жазба не ауызекі тілдің тек көрнекі қолдаушысы ретінде саналуы мультимодальділік теориясының дамуымен толығымен репрезентацияланды. Ішінара жаңа технологиялардың дамуының арқасында заманауи қоғамда мономодальділіктен мультимодальділікке өту байқалуда. Лингвистер зерттейтін мәтіндердегі мағына тек тіл арқылы ғана қалыптаспай, сонымен қатар өзге де модустар (бейне, дыбыс, қозғалыс және т.б.) көмегімен жүзеге асатыны мәлім болды. Осыған байланысты, лингвистикалық емес құралдар ой-пікірлерді, сәйкестіктерді жеткізуде қалайша пайдаланылатынын түсіну маңызды болып табылады. Мультимодальділіктің негізгі аспектілері болып белгілік коммуникацияның вербалды, вербалды емес, аралас, денелік компоненттерін зерттеу мен вербалды, вербалды емес, аралас мінез-құлық модельдерін қалыптастыру табылады. Мультимодальді мәтінді құру үшін оның тасушысын таңдау әрқашан маңызды фактор болып саналады. Мультимодальді мәтін қағаз жүзінде – кітап, комикс, плакат болуы мүмкін. Сонымен қатар, ол сандық түрде – слайд-презентациялар, электрондық кітап, әлеуметтік желілер мен кино, анимация, видеоойындар форматында бола алады. Мультимодальді мәтін «тірі» күйінде де берілуі мүмкін: би, перформанс, ауызша әңгіме мен презентациялар. Егер оқушы мультимодальді мәтінді сауатты түрде оқып, қабылдай алса, тиісінше ол мультимодальді мәтіндерді тиімді ұйымдастыра алады. Сондықтан мультимодальді коммуникация сауаттылығына үйрету – уақыт ағымының талабы болып саналады.

Түйін сөздер: мультимодальділік, мультимодальді мәтін, семиотика, коммуникация, вербалды, вербалды емес, ақпарат.

Аннотация: В данной статье с точки зрения науки исследуется формирование мультимодальной коммуникации и роль мультимодальных текстов в повседневной жизни. С развитием теории мультимодальности такие инструменты, как изображение, жесты, движение, которые ранее рассматривались только как иллюстративные средства поддержки письменной или устной речи стали полностью репрезентативными. Отчасти из-за развития новых технологий в современном обществе происходит переход от мономодального к мультимодальному. Оказалось, что смысл изучаемых лингвистами текстов формируется не только через язык, но и через другие формы (изображение, звук, движение и т.д.). В связи с этим важно понимать, как неязыковые инструменты используются для передачи идей и смысла. Основными аспектами мультимодальности являются изучение вербальных, невербальных, смешанных, телесных компонентов когнитивного общения и формирование моделей вербального, невербального, смешанного поведения. Выбор носителя для создания мультимодального текста всегда является важным фактором. Мультимодальный текст может быть на бумаге в виде книги, комикса, плаката. Также он может быть цифровым – в формате слайд-презентаций, электронных книг, социальных сетей и фильмов, анимации, видеоигр. Мультимодальный текст также может быть представлен «вживую»: танец, выступление, устная беседа и презентации. Если студент умеет грамотно читать и получать мультимодальные тексты, соответственно он / она сможет эффективно организовать мультимодальные тексты. Поэтому обучение мультимодальной коммуникативной грамотности является требованием времени.

Ключевые слова: мультимодальность, мультимодальные тексты, семиотика, коммуникация, вербальный, невербальные, информация.

Abstract: In this article is considered the formation of multimodal communication and the role of multimodal texts in everyday life from the science point of view. With the development of the theory of multimodality, tools such as images, gestures, movement, which were previously considered only as illustrative means of supporting written or spoken language, have become fully representative. Partly due to the development of new technologies in modern society, there is a transition from monomodal to multimodal. It turned out that the meaning of the texts studied by linguists is formed not only through language, but also through other forms

(image, sound, movement, etc.). In this regard, it is important to understand how non-linguistic tools are used to convey ideas and meaning. The main aspects of multimodality are the study of verbal, non-verbal, mixed, bodily components of cognitive communication and the formation of models of verbal, non-verbal, mixed behavior. The choice of medium for creating multimodal text is always an important factor. Multimodal text can be on paper in the form of a book, comic strip, poster. It can also be digital – in the format of slide presentations, e-books, social networks, films, animation and video games. Multimodal text can also be presented «live»: dance, performance, oral conversation and presentations. If a student is able to correctly read and receive multimodal texts, accordingly, he / she will be able to effectively organize multimodal texts. Therefore, teaching multimodal communication literacy is a requirement of the time.

Keywords: *multimodality, multimodal texts, semiotics, communication, verbal, non-verbal, information.*

Заманауи әлемде ақпаратты ұсыну мен қабылдау бір мезгілде мағына туғызатын және өзара әрекет қылатын түрлі жүйелер мен каналдар арқылы жүзеге асады. Коммуникация бір ғана таңбалау жүйесіне қатысты болмайды, ол симбиотикалық өзара әрекеттестіктің ерекше формасын білдіреді. Мономодальді ақпарат ұсыну сипаты неғұрлым күрделі әрі кіріктірілген нұсқаға алмастырылуда. Коммуникациялық үдерістер әр түрлі таңбалау жүйелерінің кешенді өзара әрекеттестігіне негізделеді, яғни тілдік коммуникация табиғатынан мультимодальді болып келеді.

Негізгі мақсаты «мультимодальдік» түсінігінің мәнін ашу мен мультимодальді мәтіндердің қалыптасу жолдарын зерделеу болып табылатын бұл мақалада мультимодальдік теориясын оның негізін қалаған зерттеушілердің ғылыми еңбектері мен ой-пікірлері тұрғысынан қарастырдық.

Модальділік – бұл ақпаратты қабылдаумен байланысты перцептивтік немесе психологиялық феномен [Хутыз И.П., 2016, 90-95 б.]. «Модальділік» термині психологиядан алынып, қабылдаудың сенсорлық каналдарын білдіру үшін қолданыла бастаған. Когнитивті лингвистикада бұл термин гибридтелген мәтін түсінігіне енгізілген ақпарат кодтарының бірі ретінде анықталған. Психолінгвистикада модальділік белгілі бір сенсорлық жүйеге тиісілі, яғни түйсік, белгі, ынта, ақпарат және рецепторлардың сипаттамаларын білдіреді. Модальділік әлеуметтік-мәдени түрде алдын ала анықталғандыққа және қоғамда ақпаратты тарату мен модельдеудің өзіндік дәстүріне ие. Модальділікті ұғыну үшін қарастырылып отырған мәдениетті түсіне білу қажет. Әрбір мәдениеттің құраушы элементтері болып қоғамның өміріне әсерін тигізуші наным-сенімдер, дүниетаным, құндылықтар, қағидалар мен әлеуметтік факторлар және жеке тұлғаның әлеуметтік мінез-құлқы саналады. Модальділіктің келесі типтері анықталған [Kress G., 2009, 54-67 б.]:

- Иістік;
- Сипап сезу;
- Көру;
- Есту.

Модальділік – бұл тілдесу барысында адамдардың әлем жайлы факт не қиял, нағыз шындық не болжам екеніне қарамастан өз түсініктерінің ақиқаттылығы мен дұрыстылығын жеткізу кезінде қолданатын ресурстарды талдаудың негізгі параметрі.

1980 жылдардың басында басты міндеті тілдік таңбаның қоғамдағы қызметін зерттеу болып табылатын әлеуметтік семиотика қалыптаса бастады, осы орайда бірден пәнаралық сипатқа ие болған мультимодальді зерттеулерде туындай бастады. Мультимодальділік теориясының бастауында тұрған ғалымдар өз ізашарларын сынға алып, лингвистикамен байланысты зерттеулердің көбі өзге ғылыми ресурстардың үлесін жоққа шығарып не кемітіп, тек қана тілге зейін қойғандарын назарға алған. Мультимодальділік теориясының пайда болуымен сөйлеу мен жазудың әлеуметтік-семиотикалық әлемде алатын орталық орны жайлы түсінік жойылды. Семиотика, лингвистика, тіл және әлеуметтану философиясы секілді ілімдер түйіскен жерде пәнаралық зерттеулердің алғышарттары болып – басты тезисі тіл функциясының мәнмәтінде жүзеге асырылуы болып табылатын М. Халлидейдің «Тіл әлеуметтік семиотика ретінде: тілдің әлеуметтік интерпретациясы мен мәні» және тіл мен қоғам қатынасы жайлы мәселелерді көтерген Р. Ходжа мен Г. Кресстың «Тіл идеология тәріздес» секілді еңбектері саналады [Гаврилова М.В., 2016, 101-117 б.]. Осылайша, мультимодальділіктің пайда болуымен әлемді қабылдау жолы да өзгерді. Ақпараттың негізгі тасушысы ретінде басымдылықта болған сөз бейнеге алмастырылды, яғни вербалды коммуникация визуалдыға жол берді. Визуализация тенденциялары жайлы шетелдік философияда ХХ ғасырдың соңынан бастап айтылады: бейнелеу бірліктерінің адам өмірінің әлеуметтік ортасына еніп, шындықтың дербес тасушысы ретінде мойындалды. Мультимодальділік теориясының дамуы өзгерістер тек бұқаралық ақпарат құралдарында, журналдар мен комикстерде ғана емес, сонымен қатар әр түрлі корпорациялардың, университеттердің,

мемлекеттік органдардың құжаттамаларында да орын алуымен байланысты: олар күрделі жоба, түрлі-түсті иллюстрациялар болып түрлене бастады.

Мультимодальділікті дискурсты зерттеудің саласы ретінде қарастыруға болады. «Мультимодальділік» пен «мультимодальді мәтін» және мультимодальділік теориясының негізгі қағидалары алғаш рет ғылыми ортаға Гюнтер Кресс пен Тео ван Лиувенмен енгізілген. Ғалымдар мультимодальділіктің келесі негізгі қағидаларын ұсынады:

1. Мультимодальділік айтылған сөздің мазмұны мен репрезентациясы әрқашан модустардың өзара әрекеттестігіне негізделінетіне жол береді. Бұл талдау мен мән жасауда әр түрлі мәнмәтін тұрғысынан адамдар пайдаланатын (визуалды, ауызекі, ишараттық, жазбаша, 3D және т.б.) құралдардың толық спектрін сипаттау көмегімен құрылады;

2. Мультимодальділік белгілі бір мақсатқа қол жеткізу үшін белгілі бір экстралингвистикалық, семиотикалық, біртекті емес ресурстардың бар екенін болжайды;

3. Мультимодальділік мәннің қалыптасу сәтіндегі қызмет етуші нормалар мен ережелердің осы мәнді құру үшін қажетті модустарды таңдау мен конфигурациялаудың базисы болуына жол береді [Kress G.R., van Leeuwen T., 2001, 152 б.].

Кери Джуиттың айтуы бойынша мультимодальділік теория, келешек, зерттеу облысы немесе әдістемелік қолданыс ретінде түсіндірілуі мүмкін. А.А. Кибриктің пікірі бойынша мультимодальділік түсінігі бірінші кезекте адамның көру және есту каналдары секілді сезім мүшелерінің бір-бірінен ажырауына қатысты болып келеді. Әр канал шеңберінде мультимодальділік түсінігімен қамтылатын кішігірім айырмашылықтар жолығады. Мысалы, сөйлеуде сегменттік (вербалды) компоненттер мен көптеген сегменттік емес (просодиялық) параметрлер кездеседі. Визуалды канал ым-ишараны, қарауды, мимиканы және т.б. «дене тілінің» аспектілерін қамтиды. Жазбаша дискурста визуалды қабылданып, вербалды компоненттен басқа қаріп, түс, формат және т.б. секілді графикалық параметрлердің жиынтығынан тұрады [Кибрик А.А., 2010, 134-152 б.].

Мультимодальділік әр түрлі семиотикалық құралдардың – модустардың (жазу, сөйлеу, кескін) – сәйкес әлеуметтік-мәдени конвенциялардың көмегімен мән-мағына қалыптастырудан тұрады. Мультимодальділік коммуникативтік актідегі вербалды және вербалды емес таңбалардың өзара әрекеттестігінің ортақ заңдылықтары мен ережелерінің сипаттамасы [Крейдлин Г.Е., 2014, 100-120 б.] және ақпаратты ұсынудың әр түрлі кодтарының бірігуі ретінде түсіндіріледі. Г. Кресстың пікірінше мультимодальді құбылыстар вербалды мәтіндер мен кескіндер, видео, сөйлеу мен ымдау, олардың түстері мен өлшемдері арасындағы өзара әрекеттестікті білдіреді. Коммуникативтік оқиғаларды талдай келе социосемиологтар мультимодальді мәтіндерді ұйымдастыруда семиотикалық ресурстардың кем дегенде төрт түрі қатысатынын көрсетеді [van Leeuwen T., 2005, 314 б.]:

1. Ырғақ;
2. Композиция;
3. Ақпараттың қисындылығы;
4. Диалог.

Ырғақ орын алып жатқан оқиғаның қисындылығы мен мағыналық құрылымын қамтамасыз етеді. Ол күнделікті тілдесуде, сонымен қатар фильмдерде, телевизияда, би мен әнде аса маңызды рөл ойнайды. Ырғақ биологиялық болмыс болып табылады. Адамның қимылы табиғатынан ырғақ көмегімен қиысады. Синхрондалған өзара қимылдағы ырғақ сәтті әлеуметтік іс-әрекеттің көрінісі болып табылады. Ауызекі сөйлеу барысында, ырғақ уақыт ағымын ұзақтығы бірдей тактілерге (ырғақты бунақтар) бөледі, олар өз кезегінде 7-8 бірліктен тұратын топтарға ұйымдастырылып, бір тыныстан келесі тынысқа дейінгі аралықта айтылатын фразаны қалыптастырады. Фраза коммуникативтік актілерді межелейтін жиекті құрайтын болғандықтан семиотикалық артикуляция үшін маңызды болып табылады. Әр сөйлемде фразалық екпін көмегімен ең маңызды ақпарат ерекшеленеді. Өз кезегінде 7-8 сөйлем мәтіннің жалпы құрылым кезеңдерін шектейтін жүрісті құрайды. Жүрістер шекарасы ретінде маңызды деген коммуникативтік актіні белгілеп өтетін, ұзақтығы жағынан ең үлкен кідіріс болуы мүмкін.

Композиция мәтін мен оқиғаның кеңістіктік ұйымдастырылуында маңызды орын алады, себебі тек бейнелер мен сызбаларда ғана емес, сонымен қатар үшөлшемді объектілерді (көрмелер, көрсетілімдер, архитектура) жоспарлауда шешуші рөлді ойнайды. Композиция теңгерім сезіміне негізделген. Бір жағынан, бұл денелік, интуитивтік үдеріс (тек жақсы дамыған теңгерім сезіміне ие бола отырып бір затты дәл ортаға, не солға, не оңға орналастыруға болады). Ал екінші жағынан, семиотикалық үдеріс болып табылады. Композиция үш элементтен құралады: ақпараттық құндылық, жиек, анықтылық. Ақпараттық құндылық семиотикалық кеңістіктің ассиметриялық аймақтарына әр түрлі мән береді: жазықтықта қазіргі және жаңа ақпарат арасында меже орнатылады; вертикаль мінсіздікті және шындықты ұсынады; орталықта ең бастысы орналасады, ал шет жақтарында – көмекші ақпарат; алдыңғы

қатарда маңызды ақпарат қойылса, артқы жағында аса маңызды еместері орналастырылады.

Жиек мағынасында көрнекі композиция элементтерінің ажыратылуы түсіндіріледі. Жиек сызық, шекара, бос кеңістік және т.б. көмегімен композиция элементтерінің үздіктілігін, оқшауланушылығын қалыптасырады. Басқаша айтқанда, бытыраған элементтер дараланған және тәуелсіз болып қабылданады.

Анықтылық көрерменнің назарын қандай деңгейде аудара алатынына байланысты композиция элементтері арасында айырмашылық тудырады. Оған қозғалыс, көлем, бөлшектер саны, түстік кереғар, заттардың көз жетерлік жерде орналасуы секілді факторлардың бар не жоқ болуы арқылы қол жеткізуге болады.

Ақпараттың қисындылығы астарында уақыт пен кеңістікте ұйымдастырылған ақпарат элементтері арасындағы когнитивті байланыс жатыр. Мультимодальді мәтінді талдай отыра, сөз бен бейненің арасында қандай байланыс бар екенін анықтау маңызды: қарым-қатынастың бірінші түрі келесі жолдармен жасалады:

1. Нақтылау, яғни сурет мәтінді неғұрлым дәлірек көрсетеді (иллюстрация) және мәтін суретті айқын етеді;

2. Түсіндіру, яғни мәтіннің бейнені мазмұндауы және керісінше.

Қарым-қатынастың екінші түрі – кеңейту келесі жолдармен жүзеге асады:

1. Ұқсастық, яғни мәтіннің мазмұны суреттің мазмұнына сай келуі;

2. Кереғарлық, яғни мәтіннің мазмұны суретке қарама-қайшы болуы;

3. Қосымшалар, яғни бейненің мазмұны мәтінге қосымша ақпарат беруі және керісінше.

Диалог категориясы мультимодальді мәтіндер мен коммуникативтік оқиғаларда қолданылатын әңгіме құрылымының (ілікпе сөздермен алмасу, сөйлеу қимылының кезектілігі және т.б.) семиотикалық ресурстардың қарым-қатынасын зерттеуде қалайша пайдаланыла алатынын түсіндіруге көмектеседі. Социосемиологтар диалог түсінігіне вербалды құраушыларды ғана қоспай (екі не одан да көп адамдар арасындағы ауызекі не жазбаша ақпаратпен алмасу), сонымен қатар ілікпе сөздері бір мезгілде немесе дәйектелген түрде естілетін музыкалық формаларды да қосып, диалог анықтамасын кеңейтуде. Осылайша ғалымдар бір мезгілде дыбыс шығаратын ілікпе сөздер диалогының төрт түрін анықтаған: бұғаттау, әлеуметтік унисон, әлеуметтік көптілік және әлеуметтік басымдылық. Барлық төрт түр тұлғаның өзгеруі мен келісімділігі, теңдік пен теңсіздік секілді қоғамдық қатынастарды қалыптастырады.

Мультимодальді мәтіндерді ырғақ, композиция, ақпараттың қисындылығы мен диалог секілді құраушылар аясында талдау барысында тұтастықты оны құраушы элементтерге бөлу және олардың функцияларын, әлеуметтік нормалар мен ережелермен байланысын анықтау маңызды болып табылатын мәтіннің дыбыстық және бейнелеу бөлімдеріне ерекше көңіл бөлінеді.

Мультимодальділік теориясының алдында мәтіндік емес компоненттерді, зерттеу деңгейлерін және т.б. талдау құралдары жайлы бірқатар сұрақтар тұр. Кешенді мультимодальділіктің келесі деңгейлерін бөліп қарастырады: микродеңгей – жеке кодтар мен субкодтарға бөліну және кешенді коммуникативті үдеріс барысында әрбір таңбалау жүйесінде кездесетін әр түрлі семиотикалық және коммуникативтік әлеуеттер мен ресурстарды анықтау [Klemm M., Michel S., 2014, 183-215 б.]; мезодеңгей – айрықша интра- және интеркодтық үдерістер, транскрипциялар, микродеңгей элементтерінің нақты өзара байланысы, мағынаның қосымша әлеуетін және олардың коммуникацияның жалпы мәнін қалайша түрлендіретінін қарастыру. Макродеңгей ауқымды шеңберлерді қамтиды, мысалы дискурс немесе дискурстың белгілі бір жанры. Бұл деңгейлер бір-бірінен оқшауланған емес, керісінше бір-бірінің құрамына енген және неғұрлым ауқымды деңгей өз ішінде кіші деңгейлерді қамтиды. Макродеңгей құрамына әрбір кодтың жекелей алғандағы әлеуетімен қатар, олардың абстракт деңгейдегі өзара белсендірілулерін қосады.

21 ғасыр сандық эра болғандықтан, баспа мәтіні мағына жасауда жеткіліксіз болуы мүмкін, композициялар өзге де құралдар есебінен (лингвистикалық, визуалды, дыбыстық және т.б.) баспа сөздері шеңберінен шығады. Көбіне алфавиттік көрініске сүйенетін мономодальді композицияларға қарағанда мультимодальді мәтін түпнұсқаға барабар келеді, себебі адамдар күнделікті өмірде мультимодальді өзара әрекеттестікті ұстанады: жаңалықтар қарау, мәтіндік хабарламаларды оқу және жіберу, дыбыстық хабарламаларды тыңдау және жазу т.б. Мультимодальді мәтіннің жазба дағдысының негізгі компоненттерін көзге ілмейді деуге болмайды, бірақ ол өзгермелі әлемде технология талап ететін мәтіндік іске асыруларға бағдарланады [Groves-Edwards C., 2011, 49-64 б.]. Айта кететін жайт, мультимодальді компиляция жай ғана кескіндердің көшіріп-қоюы емес, ол әр режимді мұқият жобалау болып табылады. Рю мен Боггс жазбаша сабақтар үшін мультимодальді түсініктерді келесідей ұсынады [Ryu J., Boggs G., 2016, 52-60 б.]:

- Мәтіннің кесте және / немесе графиктермен қысқаша мазмұны;

- Суреттермен және / немесе фотосуреттермен әңгіме құру;
- Өз заттарымен әңгіме құру;
- Фильмнің немесе кітаптың қысқаша мазмұны.

Көріп отырғанымыздай, композиция екіөлшемді болғандықтан соңғы өнім сызықтық баспа мәтіні болмайды, яғни визуалдыдан мәтінге және керісінше процесс орын алады.

Алғашқыда жазу мен оқуды үйрету үшін құрастырылған оқыту және үйрету кезеңі (TLC) мультимодальді мәтіндерді құруды үйретудің логикалық және жүйелі процессін қамтамасыз етеді [Заммит К., 2015, 1291-1308 б.]. Бұл тәсіл қолданылатын әр түрлі режимдердегі мағыналық дизайнға деген қызығушылық арқылы автордың ойын нақты жеткізетін түрлі мәтіндерді әр түрлі мақсаттар мен аудиториялар үшін қалай сәтті құруға болатынын студенттерге үйретеді. Оқыту және үйрету кезеңі өндірістің әр түрлі кезеңдеріндегі мұғалім рөлінің кезеңділігіне назар аударады. Ол құрамында тиісті семиотикалық білімдер мен әр түрлі режимдерде мағынаны құратын метатілге егжей-тегжейлі үйретуді, пайдаланылатын кез-келген технологияны тиімді қолдану үшін қажетті дағдыларды қамтиды. Семиотикалық, жанрлық секілді мәтіндік білімдер, сонымен қатар қажетті технологиялық білімдер нақты түрде тұжырымдалып, біртіндеп үйретілуі тиіс. TLC оқушыларға мағыналық білім беру туралы әр түрлі формалар мен мәтіндер арқылы білуге көмектесу үшін өзара әрекеттестіктің (бүтін топ, кішігірім топ, жұп, жекелей) түрлі процедуралары көмегімен мультимодальді мәтіндер құрау үшін әлеуметтік қолдауды қамтитын төрт негізгі кезеңнен тұрады:

1. Мәнмәтін немесе өріс құру – мәтін мен мәнмәтіннің (жанрдың) мақсатын түсіну және тақырыптың жалпы түсінігін қалыптастыру;
2. Мәтінді модельдеу (немесе деконструкция) – ментордың немесе модельдік мәтіндердің көмегімен мәтіннің құрылымына нақты назар аудару, пайдаланылатын режимдер мен әр режимде қолданылатын түрлі семиотикалық ресурстарды анықтау, әр түрлі режимдерде жасалған дизайн мәндерін таңдау мысалдарын, режимдердің мән қалыптастыруы үшін өз бетінше және бірлесіп қалай жұмыс істейтінін, метатілдің құрылуын анықтау;
3. Басқарылатын практика (немесе бірлесіп құру) – мұғалімдер мен оқушылар бірігіп мәтін құрайды;
4. Дербес құру – жаңа мәтінді оқушының өз бетімен құру.

Оқушылардың мағына әр түрлі формаларда, әр түрлі мәтіндерде қалайша берілетіні жайлы білімдерін дамыта отырып өздерінің «прокисмальді даму аймағында» жұмыс жасауға жәрдемдесу үшін ментор немесе модельдік мәтіндер мұғаліммен егжей-тегжейлі таңдап алынулары тиіс.

Егер мәтін ситуациялық практиканы жоққа шығарып, көбіне нұсқаулықтар мен стандарттарға негізделген болса, онда оқушының жазу процессіне тиісілілігі еленбейді. Мультимодальді жаттығуларды жазу сабақтарында пайдалану оқушылардың жазба дағдыларын жақсартып, олардың ынтасын арттырады. Әр түрлі мультимедиялық комбинацияларды қолдану оқушылардың өз еңбектеріне деген тиесілілік сезімін оятып, олардың шығармашылық қабілеттері мен даралықтарын көрсетеді. Осылайша, дұрыс визуалды, ым-ишаралық, лингвистикалық, кеңістіктік және есту жобасы бар мультимодальді мәтіндер құру үшін жан-жақты нұсқаулық беру қажет.

Қазіргі таңда мультимодальді зерттеулердің ірі орталықтары болып Лондон мен скандинавиялық елдер, сонымен қатар К.Л. О'Халлоранның жетекшілігімен қызмет ететін Сингапур Ұлттық университетіндегі Semiotics Research Group (SRG), Ресейде М.В. Ломоносов атындағы ММУ А.А. Кибриктің бастамасымен «Тіл болмысы: орыс мультимодальді дискурсы» атты жоба аясындағы зерттеулер саналады.

Осылайша, мультимодальділікке деген артқан қызығушылық оның шекарасының кеңеюімен байланысты. Мультимодальді мәтін болып вербалды және вербалды емес секілді әртекті құралдармен семиотикалық түрде кодталған коммуникация саналады. Ақпараттың мультимодальді түсінігі өзара шарттасқан, яғни коммуникацияның барлық компоненттері жиынтық бойынша және рекурсивті түрде интерпретацияланады, мәндер үздіксіз өңделеді және түрленеді. Орталық код болып табылатын тілден бөлек, ақпаратты қабылдауда вербалды емес компоненттер де маңызды рөл атқарады.

Әдебиеттер:

1. Хутыз И. П. Мультимодальность академического дискурса как условие его коммуникативной успешности // Вестник Адыгейского государственного университета. Серия 2: Филология и искусствоведение. 2016. № 1 (172). – 90-95 б.
2. Kress G. What Is Mode? // A Handbook of Multimodal Analysis / ed. by C. Jewitt. L. – N. Y.: Routledge, 2009. – 54-67 б.

3. Гаврилова М.В. Социальная семиотика: Теоретические основания и принципы анализа мультимодальных текстов // *Политическая наука*. 2016. № 3. – 101-117 б.
4. Kress G.R., van Leeuwen, T. (2001), *Multimodal Discourse: The modes and media of contemporary communication*, London, Edward Arnold Publ. – 152 б.
5. Кибрик А.А. Мультимодальная лингвистика // *Когнитивные исследования: сборник научных трудов*. Вып. 4 / отв. ред. Ю.И. Александров, В.Д. Соловьев. М.: Ин-т психологии РАН, 2010. – 134-152 б.
6. Крейдлин Г. Е. Семиотическая концептуализация тела и проблема мультимодальности // *Экология языка и коммуникативная практика*. 2014. № 2. – 100-120 б.
7. Leeuwen T., van. *Introducing social semiotics*. - L.: Routledge, 2005. – 314 б.
8. Klemm M., Michel S. *Medienkurlinguistik. Plädoyer für eine holistische Analyse von (multimodaler) Medienkommunikation* // *Korpus – Kommunikation – Kultur. Ansätze und Konzepte einer kulturwissenschaftlichen Linguistik* / hrsg. N. Benitt, C. Koch, K. Müller, L. Schüler, S. Saage. Trier, 2014. – 183-215 б.
9. Groves-Edwards, C. J. (2011). *The multimodal writing process: changing practices in contemporary classrooms*, *Language and Education*, 25(1), 49-64.
10. Ryu J., & Boggs, G. (2016). *Teachers' perceptions about teaching multimodal composition: The case study of Korean English teachers at secondary schools*. *English Language Teaching*, 9(6). – 52-60 б.
11. Заммит К. (2015). *Расширение семиотических представлений студентов: изучение и создание мультимодальных текстов*. Нью-Йорк, Лондон: Спрингер. – 1291-1308 б.

References:

1. Hutyz I. P. *Mul'timodal'nost' akademicheskogo diskursa kak uslovie ego kommunikativnoj uspeshnosti* // *Vestnik Adygejskogo gosudarstvennogo universiteta. Serija 2: Filologija i iskusstvovedenie*. 2016. № 1 (172). – 90-95 p.
2. Kress G. *What Is Mode?* // *A Handbook of Multimodal Analysis* / ed. by C. Jewitt. L. – N. Y.: Routledge, 2009. – 54-67 p.
3. Gavrilova M.V. *Social'naja semiotika: Teoreticheskie osnovanija i principy analiza mul'timodal'nyh tekstov* // *Politicheskaja nauka*. 2016. № 3. 101-117 p.
4. Kress G.R., van Leeuwen, T. (2001), *Multimodal Discourse: The modes and media of contemporary communication*, London, Edward Arnold Publ. – 152 p.
5. Kibrik A.A. *Mul'timodal'naja lingvistika* // *Kognitivnye issledovanija: sbornik nauchnyh trudov*. Vyp. 4 / отв. red. Ju.I. Aleksandrov, V.D. Solov'ev. M.: In-t psihologii RAN, 2010. – 134-152 p.
6. Krejdlin G. E. *Semioticheskaja konceptualizacija tela i problema mul'timodal'nosti* // *Jekologija jazyka i kommunikativnaja praktika*. 2014. № 2. – 100-120 p.
7. Leeuwen T., van. *Introducing social semiotics*. - L.: Routledge, 2005. – 314 p.
8. Klemm M., Michel S. *Medienkurlinguistik. Plädoyer für eine holistische Analyse von (multimodaler) Medienkommunikation* // *Korpus – Kommunikation – Kultur. Ansätze und Konzepte einer kulturwissenschaftlichen Linguistik* / hrsg. N. Benitt, C. Koch, K. Müller, L. Schüler, S. Saage. Trier, 2014. – 183-215 p.
9. Groves-Edwards, C. J. (2011). *The multimodal writing process: changing practices in contemporary classrooms*, *Language and Education*, 25(1). – 49-64.
10. Ryu J., & Boggs, G. (2016). *Teachers' perceptions about teaching multimodal composition: The case study of Korean English teachers at secondary schools*. *English Language Teaching*, 9(6). – 52-60 p.
11. Zammit K. (2015). *Rasshirenie semioticheskikh predstavlenij studentov: izuchenie i sozdanie mul'timodal'nyh tekstov*. N'ju-Jork, London: Springer. – 1291-1308 p.

Издатель ТОО "Институт развития межрегионального партнерства"

Адрес редакции: Республика Казахстан, г.Нур-Султан, проспект Абылайхана

2 вп-1email: journal@gpa.kz

www.gpa.kz

Международный электронный научный журнал

«Наука и Бизнес»

№1 (2021)

СВИДЕТЕЛЬСТВО о постановке на учет периодического печатного издания,
информационного агентства и сетевого издания №16178-Ж 11.10.2016 г.
Комитет государственного контроля в области связи, информатизации и средств массовой
информации Министерства информации и коммуникаций Республики Казахстан

В электронном журнале опубликованы научные статьи на языке оригинала
научных исследователей в авторской редакции. Ответственность за
достоверность материалов и сведений несут авторы публикации. При
использовании материалов научных исследований авторов данного сборника
ссылка на авторов и издания являются обязательными.